

Black Sea Journal of Public and Social Science

Volume 8 | Issue 1

ISSN: 2618 - 6640

BLACK SEA JOURNAL OF PUBLIC AND SOCIAL SCIENCE
(BSJ PUB SOC SCI)

BS Journals

Black Sea Journal of Public and Social Science (BSJ Pub Soc Sci) is a double-blind peer-reviewed, open-access international journal published electronically 2 times (January and July) in a year since January 2018. It publishes, in English and Turkish, full-length original research articles, innovative papers, conference papers, reviews, mini-reviews, rapid communications or technical note by the scientists on various aspects of both theoretical and empirical articles and case studies relating to education, sociology, political science, history, law in society and related disciplines and also covers articles on any fields of social science.

ISSN: 2618-6640

Phone: +90 362 408 25 15

Fax: +90 362 408 25 15

Email: bsjsocsci@blackseapublishers.com

Web site: <http://dergipark.gov.tr/bssocialscience>

Sort of publication: Periodically 2 times (January and July) in a year

Publication date and place: January 15, 2025 - Samsun, TÜRKİYE

Publishing kind: Electronically

EDITOR BOARDS

EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. İbrahim TELLİOĞLU, Department of History, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

SECTION EDITORS*

Prof. Dr. Aleksandre MGHEBRISHVILI, Department of Education, Gori State University, GEORGIA

Prof. Dr. Bozkurt KOÇ, Department of Psychology, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

Prof. Dr. Ferhad TURANLI, Department of History, National University of Kyiv, UKRAINE

Prof. Dr. Giorgi SOSİASHVILI, Department of Social Science, Gori State University, GEORGIA

Prof. Dr. Lia AKHALADZE, Department of Culture, Sokhumi State University, GEORGIA

Prof. Dr. Mirian MAKHARADZE, Department of Social Science, İvane Cavakhişvili Tbilisi State University, GEORGIA

Prof. Dr. Roin KARVELİSHVİLİ, Department of History, İvane Cavakhişvili Tbilisi State University, GEORGIA

Prof. Dr. Zaza ŞAŞIKADZE, Department of Educational Science, Shota Rustaveli State University, GEORGIA

Assoc. Prof. Dr. Akın TEMUR, Department of Archeology, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Burul SAGINBAYEVA, Department of Linguistics, Kyrgyz-Turkish Manas University, KYRGYZSTAN

Assoc. Prof. Dr. Didem ÇABUK, Department of Radio, Television and Cinema, Suleyman Demirel University, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Kakha N KVASHİLAVA, Department of Public and Media Relations, Sokhumi State University, GEORGIA

Asst. Prof. Dr. Arzu SECER, Department of Economics, Cukurova University, TÜRKİYE

Dr. Ercüment YİĞİT, Department of Sports Management, Marmara University, TÜRKİYE

* The ranking is arranged alphabetically within the academic title

STATISTIC EDITOR

Assoc. Prof. Dr. Taner TUNÇ, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

ENGLISH EDITOR

Asst. Prof. Dr. Betül ÖZCAN DOST, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

TURKISH EDITOR

Prof. Dr. Serkan ŞEN, Ondokuz Mayıs University, TÜRKİYE

EDITORIAL DECLARATION

Dear authors and readers,

First of all, we would like to thank you for being our travel companion by writing, evaluating, and reading us about this broadcasting life we started six years ago. With these thoughts, we are especially thankful for researchers and academicians honoring with the articles, valuable scientists involved in editorial boards, and reviewers for their contributions to the evaluation processes through their opinions/ideas/contributions/criticisms. With this article, we wanted to inform you, our valuable stakeholders, about the development of The Black Sea Journal of Public and Social Science (BSJ Pub Soc Sci). The statistics of the BSJ Pub Soc Sci for the last seven years are given below. Hope you will be with us in future issues.

Year	Articles	Cites	Cite Index*	CNA	CNC	CCI
2018	10	3	0.3	10	3	0.30
2019	14	4	0.29	24	7	0.29
2020	12	4	0.33	36	11	0.31
2021	13	22	1.69	49	33	0.67
2022	10	23	2.30	59	56	0.95
2023	15	24	1.60	74	80	1.08
2024	10	27	2.70	84	107	1.27

CNA= cumulative number of articles, CNC= cumulative number of cite, CCI= cumulative cite index

*: according to Scholar Google

Rejection rate:

- 2020: 20%
- 2021: 19%
- 2022: 33%
- 2023: 17%
- 2024: 17%

Average review time (days): 55

Average time from send to publish (days): 123

REVIEWERS OF THE ISSUE*

Prof. Dr. Ali Muhammet BAYRAKTAROĞLU, Trakya University, Department of Graphics, Cinema Sociology, TÜRKİYE

Prof. Dr. Orhan YAZICI, İnönü University, Department of History, History, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. İlkay ERKEN, Ondokuz Mayıs University, Department of History, Late Modern Balkan History, TÜRKİYE

Assoc. Prof. Dr. Nizam Orçun ÖNAL, Erciyes University, Department of Ceramics, Ceramic Design, TÜRKİYE

Asist. Prof. Dr. Ayşe Selcen YÜCELEN, Şirnak University, Department of Painting, Visual Cultures, TÜRKİYE

Asist. Prof. Dr. Elçin AS, Ege University, Department of Visual Communication Design, Documentary Film - Political Cinema, TÜRKİYE

Asist. Prof. Dr. Ferhat İSPIROĞLU, Giresun University, Department of Logistic Administration, International Economics, TÜRKİYE

Asist. Prof. Dr. Fikret IŞIK, Alanya Alaaddin Keykubat University, Department of Hotel Restaurant and Catering Services, Digital Marketing, TÜRKİYE

Asist. Prof. Dr. Mücahit ÜLGER, Kırşehir Ahi Evran University, Department of Banking and Insurance, Development Economics, TÜRKİYE

Dr. Ali Kaan GENÇ, İstanbul University, Department of Economics, Macroeconomics, TÜRKİYE

Dr. Gül DERTLİ, İstanbul Topkapı University, Department of Economics, Macroeconomics, TÜRKİYE

* The ranking is arranged alphabetically within the academic title

Research Article

1. ANALYSIS OF PUBLISHED MANUSCRIPTS ON NAPOLEON BONAPARTE

Oğuz Kağan ÖNDER.....1-6

2. LEYLA VE MECNUN MESNEVİSİNİN TÜRK SİNEMASINDA TEMSİLİ

İlkay UĞUR, Mehmet TOPLU.....7-17

3. ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ FİNANSAL TUTUM VE DAVRANIŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ ZİRAAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ

Zülcüf AYDEMİR, Gülferah ERTÜRKMEN.....18-27

4. THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH EXPENDITURES AND RENEWABLE ENERGY CONSUMPTION IN THE TURKISH ECONOMY

Ayşe ERYER.....28-34

5. SERAMİK SOFRA EŞYALARINDA SAVAŞ, ŞİDDET VE GÖÇ İMGELERİNİN GÖRSEL TEMSİLİ: BİR UYGULAMA ÖNERİSİ

Fevziye YELMEN, Burak YAVUZYILMAZ.....35-44

ANALYSIS OF PUBLISHED MANUSCRIPTS ON NAPOLEON BONAPARTE

Oğuz Kağan ÖNDER^{1*}

¹Ankara University, Department of History, 06100, Ankara, Türkiye

Abstract: Napoleon Bonaparte stands out as one of the most important characters of the 19th century. This study was conducted to evaluate the manuscripts written for Napoleon Bonaparte. The number of publications, document types, the most attractive journals, the most chosen keywords, the most productive authors, the most cited articles, collaborative information about the studies, co-citation report, and the conceptual structure map for keywords used together were examined in this study. As a conclusion of this bibliometric study, it can be understood that the number of studies about Napoleon Bonaparte will increase. The results showed that overwhelming majority of the works on Bonaparte are single country publications. It can be suggested that multiple country publications can bring new scientific interpretations and reveal historical findings with the help of cooperation among researchers with different perspectives on the Napoleon Bonaparte who is one of the most influential character of the 19th century.

Keywords: Napoleon Bonaparte, Bibliometric study, History

*Corresponding author: Ankara University, Department of History, 06100, Ankara, Türkiye

E mail: kgnonder@gmail.com (O. K. ÖNDER)

Oğuz Kağan ÖNDER <https://orcid.org/0009-0003-1757-676X>

Received: September 01, 2024

Accepted: November 07, 2024

Published: January 15, 2025

Cite as: Önder OK. 2025. Analysis of published manuscripts on Napoleon Bonaparte. BSJ Pub Soc Sci, 8(1): 1-6.

1. Introduction

Napoleon Bonaparte was the representative man of the epoch which ushered in the nineteenth century. Though an aristocrat by descent, he was in life, in training, and in quality neither that nor a plebeian; he was the typical plain man of his time, exhibiting the common sense of a generation which thought in terms made current by the philosophy of the eighteenth century. His period was the most tumultuous and yet the most fruitful in the world's history. But the progress made in it was not altogether direct; rather was it like the advance of a traveler whirled through the spiral tunnels of the St. Gotthard. Flying from the inclemency of the north, he is carried by the ponderous train due southward into the opening. After a time of darkness he emerges into the open air. But at first sight the goal is no nearer; the direction is perhaps reversed, the skies are more forbidding, the chill is more intense. Only after successive ventures of the same kind is the climax reached, the summit passed, and the vision of sunny plains opened to view. Such experiences are more common to the race than to the individual; the muse of history must note and record them with equanimity, with a buoyancy and hopefulness born of larger knowledge. The movement of civilization in Europe during the latter portion of the eighteenth century was onward and upward, but it was at times not only devious, slow and laborious, but fruitless in immediate results (Sloane, 2017). Napoleon Bonaparte died on the island of St. Helena on 5 May 1821, aged fifty-one years, from carcinoma of the stomach, probably

complicated by hematemesis (Hindmarsh and Corso, 1998). There are many historical studies made to understand the life and effect of Napoleon Bonaparte. This study was conducted to evaluate the manuscripts written for Napoleon Bonaparte.

2. Materials and Methods

In this study, studies related to Napoleon Bonaparte between the years 1975-2024 were taken into account. In this context, the "Napoleon Bonaparte" expression was used for searching on the Web of Science (WoS) database. In addition, the WoS categories were refined for the "History". The bibliographic information under the heading "Napoleon Bonaparte" of 2923 studies within the history section from 1975 to 2024 was used as material.

The bibliometric analysis method is a computer-assisted scientific analysis method that determines all published researches, authors and the relationships between them (Han et al., 2020; Önder and Tırink, 2022). In addition, bibliometric analysis can afford an all-inclusive network of visualizations and associative information about the chosen topic to understand the overall picture. Initially, the bibliometric analysis method was used when examining the most effective publications primarily by author or citation information. Recently, it has adopted using bibliometric analysis, sociometric analysis and network analysis methods based on data such as keywords, titles and abstracts. The main step to perform bibliometric analysis is the data collection process. In this

context, the process started to search for the issue with the essential keywords in WoS. In this study, the bibliometric analysis for Napoleon Bonaparte term in historical studies was performed with R software (R Core Team, 2020). For this aim, the bibliometrix package were used (Aria and Cuccurullo, 2017). The bibliographic data were obtained from the WoS system in Plain text format. Further, the data was changed as the data frame by using “convert2pdf” function. The biblioAnalysis function was used for performing the bibliometric analysis.

3. Results and Discussion

The researchers published a total of 2923 studies from 23 sources such as journals, books, etc., about "Napoleon Bonaparte" by 2973 authors. 2817 studies has been single authored documents within 2923 documents of aforementioned topic. The Napoleon Bonaparte in historical science examined within the scope of authors' collaboration that there were 1.06 co-authors per document. The annual percent growth rate for scientific production is approximately 1.32. The graphic of the number of publications in terms of yearly scientific

output is given in Figure 1. According to Figure 1, while the number of studies on Napoleon Bonaparte was 10 in 1975, the highest document number reached to 149 in 2015. In general, until 2015 the number of studies on Napoleon Bonaparte was in increasing trend (Figure 1). A total of 2923 studies were utilized about the Napoleon Bonaparte. According to Table 1, the most common form of publication related to Napoleon Bonaparte is the book review. In addition, there are 942 articles, 258 book chapters, and 100 proceeding papers about Napoleon Bonaparte in historical science.

Table 2 provides information about which journals published the articles about Napoleon Bonaparte in historical science. In this context, the top 10 journals of the list were shared. According to Table 2, the researchers published 383 articles in the Journal “Historia” as the first chosen journal. The second journal was “Annales Historiques De La Revolution Francaise” with the number of 145 articles. The least selected journal within the top ten journals was “History” with 62 articles.

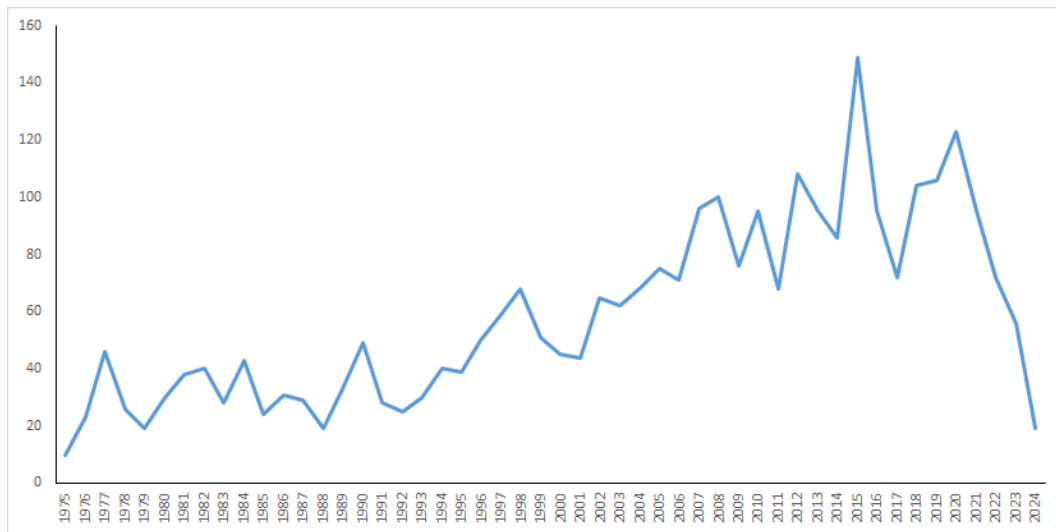

Figure 1. Annual scientific production about Napoleon Bonaparte in historical science.

Table 1. Document types for Napoleon Bonaparte in historical science

Document Types	Number
Art exhibit review	33
Article	942
Article book chapter	258
Article early access	1
Article proceedings paper	9
Bibliography	2
Biographical-item	3
Book	14
Book review	1389
Correction	1
Editorial material	57
Editorial material book chapter	34
Excerpt	2

Table 1. Document types for Napoleon Bonaparte in historical science (continuing)

Document Types	Number
Film review	4
Letter	L
Meeting abstract	1
News item	11
Note	18
Poetry	1
Proceedings paper	100
Review	16
Software review	2
TV review, Radio review	3

Table 2. The top ten journals which published articles about Napoleon Bonaparte

Journal	Number of Articles
Historia	383
Annales Historiques De La Revolution Francaise	145
Journal of Military History	114
Frantsuzskii Ezhegodnik-Annuaire D Etudes Francaises	72
History today	71
Historische Zeitschrift	70
Histoire	69
American Historical Review	65
Historian	62
History	62

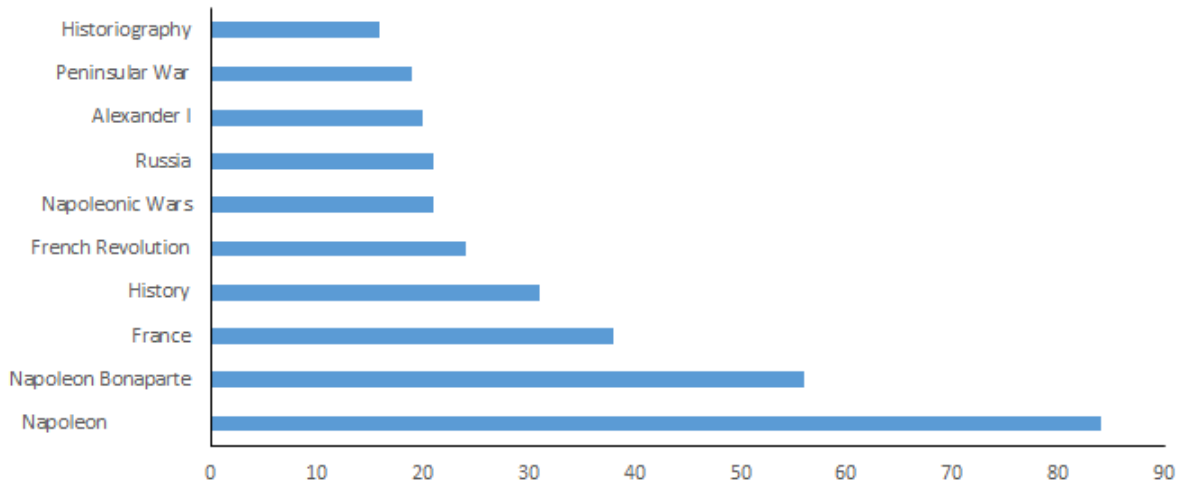

Figure 2. The most chosen keywords in the studies about Napoleon Bonaparte.

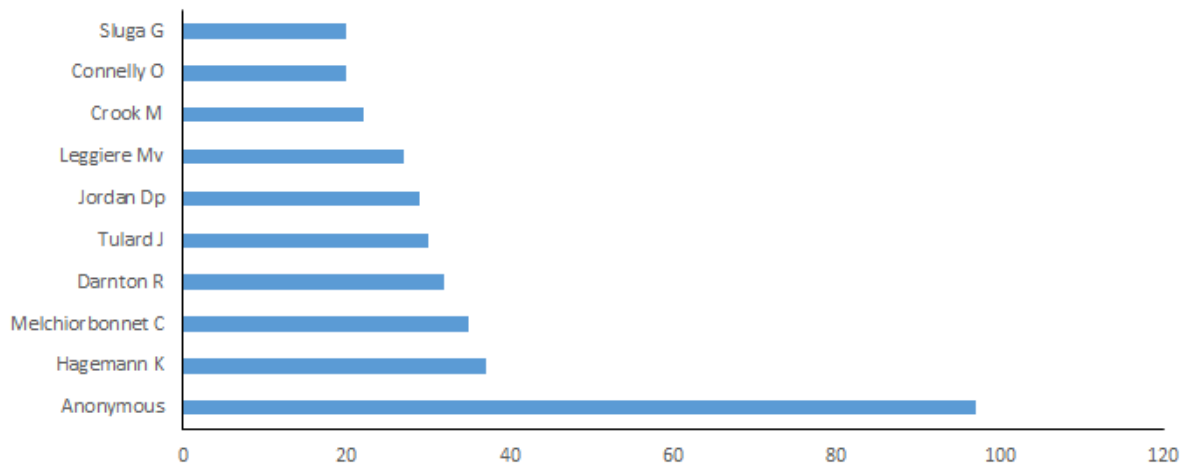

Figure 3. The most productive authors in the studies about Napoleon Bonaparte.

The most preferred keywords in publications about Napoleon Bonaparte was observed as “Napoleon”, “Napoleon Bonaparte”, “France”, and “History” (Figure 2). Figure 3 shows the most leading authors for the Napoleon Bonaparte researches. According to Figure 3, the most leading author was Hagemann K with 37 articles about Napoleon Bonaparte, Melchiorbonnet C

with 35 articles, and Darnton R with 32 articles, respectively. In addition, Sluga G is the author with the least number of publications in the top 10 today, with 20 articles.

Figure 4 provides information on the most cited articles on Napoleon Bonaparte. As a result of the bibliometric analysis made in this context, it was determined that the

most citations were made to the article written by Blaufarb R. Published in the journal The American Historical Review in 2007, this article receives 4.44 citations per year. In this context, the second most cited article is published by Darnton R in 2010 in the University of Pennsylvania Press. This article receives an average of 5.0 citations per year.

The collaborative evaluation of studies on Napoleon Bonaparte by country is given in Figure 5. Figure 5 shows that the USA is the most productive country by number of single country publication (SCP) while United Kingdom and Russia are the most productive country by the number of multiple country publication (MCP). United Kingdom is the country that follows the USA in terms of SCP.

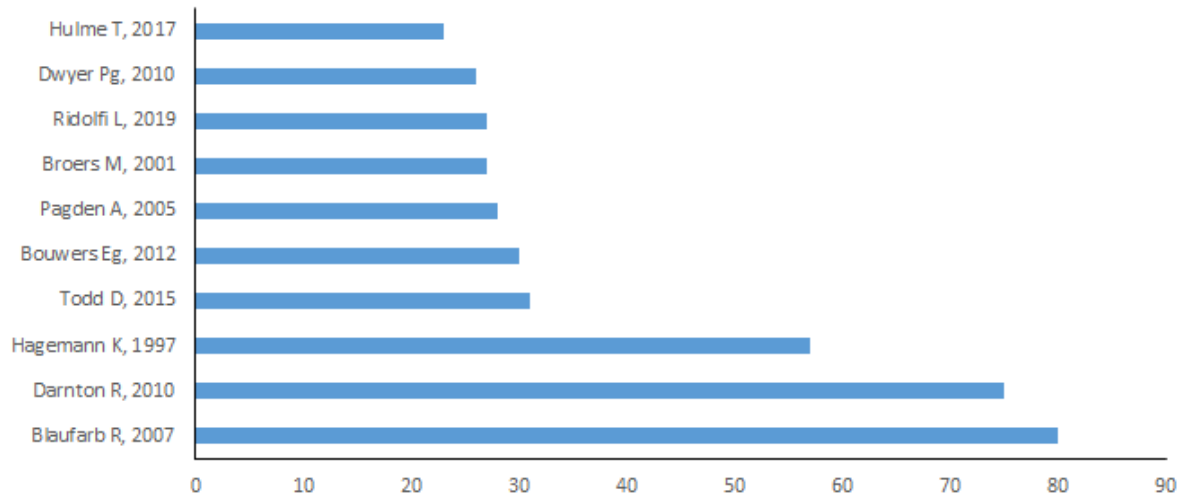

Figure 4. The most cited articles.

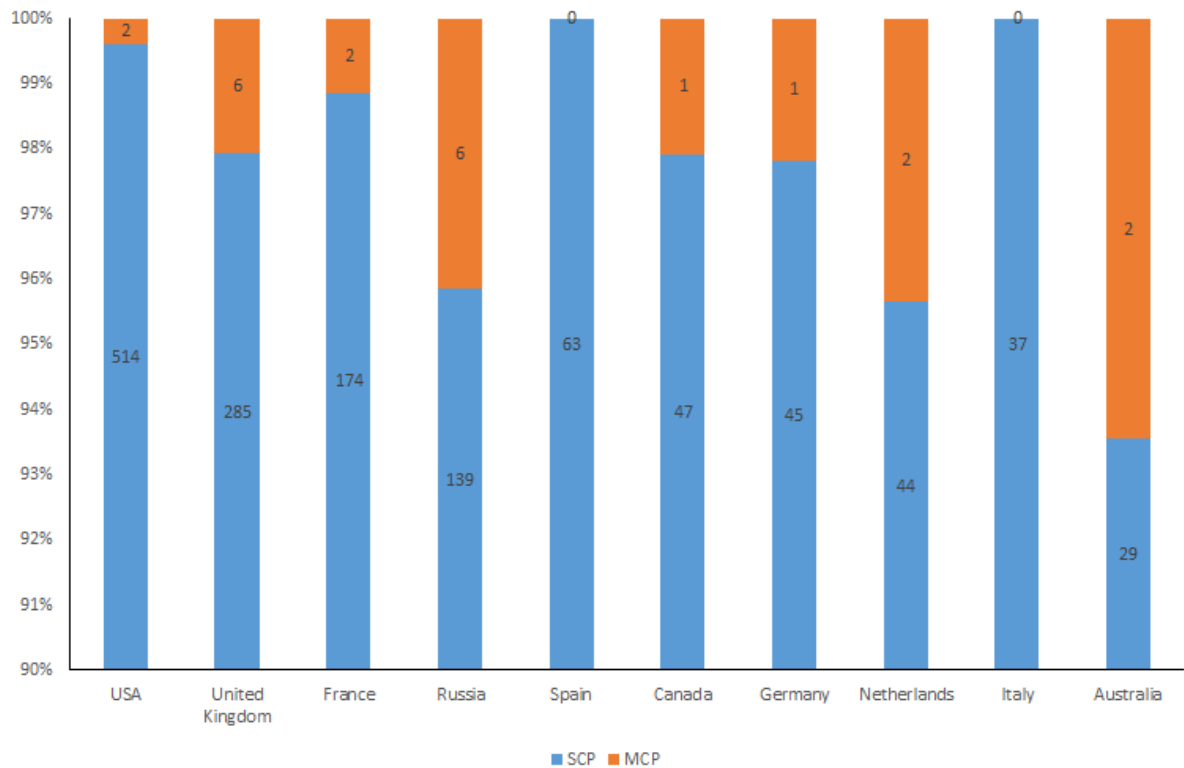
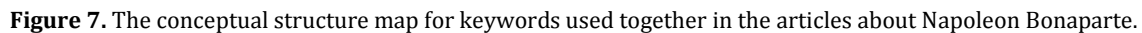
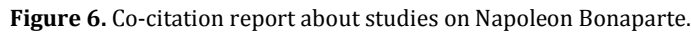

Figure 5. Collaborative information about studies on Napoleon Bonaparte.

In the Figure 7, three clusters were formed according to the keywords used together in the articles. The first

BSJ Pub Soc Sci / Oğuz Kağan ÖNDER

4. Conclusion

According to the results of this bibliometric study, it can be understood that the number of studies about Napoleon Bonaparte will increase. The results showed that overwhelming majority of the works on Bonaparte are single country publications. It can be suggested that multiple country publications can bring new scientific interpretations and reveal historical findings with the help of cooperation among researchers with different perspectives on the Napoleon Bonaparte who is one of the most influential character of the 19th century.

Author Contributions

The percentage of the author contributions is presented below. The author reviewed and approved the final version of the manuscript.

	O.K.Ö.
C	100
D	100
S	100
DCP	100
DAI	100
L	100
W	100
CR	100
SR	100

C=Concept, D= design, S= supervision, DCP= data collection and/or processing, DAI= data analysis and/or interpretation, L= literature search, W= writing, CR= critical review, SR= submission and revision.

Conflict of Interest

The author declare that there is no conflict of interest.

Ethical Consideration

Ethics committee approval was not required for this study because of there was no study on animals or humans.

References

- Aria M, Cuccurullo C. 2017. bibliometrix: An R-tool for comprehensive science mapping analysis. J Informetrics, 11(4): 959-975.
- Han J, Kang HJ, Kim M, Kwon GH. 2020. Mapping the intellectual structure of research on surgery with mixed reality: Bibliometric network analysis (2000–2019). J Biomed Informatics, 109: 103516.
- Hindmarsh JT, Corso PF. 1998. The death of Napoleon Bonaparte: A critical review of the cause. J History Medic Allied Sci, 53(3): 201-218. <https://doi.org/10.1093/jhmas/53.3.201>
- Önder H, Tırınk C. 2022. Bibliometric analysis for genomic selection studies in animal science. J Instit Sci Technol, 12(3): 1849-1856
- R Core Team. 2020. R: A language and environment for statistical computing. R Foundation for Statistical Computing, Vienna, Austria.
- Sloane WM. 2017. The life of Napoleon Bonaparte, Vol I. Hansebooks, Berlin, Germany, pp: 358.

Open Access Journal
e-ISSN: 2618 – 6640

Araştırma Makalesi (Research Article)

Cilt 8 - Sayı 1: 7-17 / Ocak 2025
(Volume 8 - Issue 1: 7-17 / January 2025)

LEYLA VE MECNUN MESNEVİSİNİN TÜRK SİNEMASINDA TEMSİLİ

İlkay UĞUR^{1*}, Mehmet TOPLU²

¹Ordu University, Ulubey Vocational School, Department of Journalism and Reporting, 52850, Ordu, Türkiye

²Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Communication, Department of Radio Television and Cinema, 06500, Ankara, Türkiye

Özet: Halk hikayeleri, insanlığın ortak mirası olarak geçmişten günümüze kadar farklı anlatı biçimlerinde kuşaktan kuşağa aktarılmış anonim eserlerdir. İnsanların deneyimlerini, korkularını, mutluluklarını, savaşlarını, kahramanlıklarını anlatan bu hikayelerde aşka da yer verilmiştir. Halk hikayelerinde aşk, çeşitli engellerle kavuşamayan kadın ve erkeklerin maceralarında dile getirilmiştir. İki tarafında aşıklık sıfatını paylaştığı, iki kahramanlı, karşılıklı aşk hikayeleri, farklı biçimlerde yazılmış ama en çok kafiye, ikili mısralardan oluşan mesnevi tarzında olanlar dikkat çekmiştir. Leyla ve Mecnun'un hikayesi, en bilinen aşk hikayelerinden biridir. Arap edebiyatından kaynağını alan hikâye, Fars ve Türk edebiyatları başta olmak üzere tüm dünyaya yayılmış; her toplumun kendi yerel kültürüne göre biçimlenmiş, ama özü aynı kalmıştır. Mesnevi şeklinde ilk defa Nizami-i Gencevi tarafından Farsça yazılan hikâye, Türk edebiyatında da ilk kez Gülşehri tarafından konu olmuştur. Daha sonra birçok edebiyatçının eserlerine konu ederek ya da doğrudan aktardığı Leyla ve Mecnun'un aşkı, en güzel ifadesini 16. yüzyılda Fuzuli'nin mesnevisinde bulmuştur. Günümüzün çağdaş eserlerinde de yer almaya devam eden hikâye, sanatın farklı formları aracılığıyla da yansıtılmış, ama özellikle geniş kitlelere ulaşan sinema ile görselleştirilmesi, kıssayı somutlaştırmıştır. Türk Sineması'nda popüler melodramlar içinde işlenen halk anlatısı, Leyla ve Mecnun Gibi (1963), Leyla ile Mecnun (1972), Leyla ile Mecnun (1982) adlı filmlerde ele alınmıştır. Türk Sineması'nın, toplumda yaşanan siyasal, ekonomik ve sosyal-kültürel ani değişikliklerle şekillenen farklı dönemlerinde yapılan bu filmleri, sinematografik ve anlatı özellikleri bakımından toplumsal bağlamdan etkilenerek biçimlenmiştir. Bu çalışmada, sinemada dramaturji analizi ile filmlerin ana hikâyeyi aktarırken ne yönde farklılaştırdıkları ve çekildikleri dönemin toplumsal bağlamıyla, birbirlerinden hangi özelliklerle ayrıldıkları incelenmiştir.

Anahtar kelimeler: Leyla ve Mecnun, Fuzuli, Mesnevi, Melodram, Dramaturji

Representation of Leyli and Majnun Masnavi in Turkish Cinema

Abstract: Folk tales are anonymous works that have been passed down from generation to generation in different narrative forms from past to present as the common heritage of humanity. These stories, which tell about people's experiences, fears, happiness, wars and heroism, also include love. In folk tales, love is expressed in the adventures of men and women who cannot meet due to various obstacles. The mutual love stories with two heroes, in which both sides share the adjective of lover, are written in different ways, but mostly those written in the masnavi style, which consists of rhyming and double verses, attracted attention. The story of Leyli and Majnun is one of the most well-known love stories. The story, which originates from Arabic literature, has spread all over the world, especially Persian and Turkish literatures; Each society has been shaped according to its local culture, but its essence has remained the same. The story, which was written in Persian for the first time by Nizami-i Ganjevi in the form of Masnavi, was also the subject of Gülşehir for the first time in Turkish literature. The love of Leyli and Majnun, which was later mentioned by many literary figures in their works or directly conveyed, found its most beautiful expression in Fuzuli's masnavi in the 16th century. The story, which continues to take place in today's contemporary works, has also been reflected through different forms of art, but its visualization, especially with cinema reaching large masses, has embodied the parable. The folk narrative, which is handled in popular melodramas in Turkish Cinema, was discussed in the films Leyla and Mecnun Gibi (1963), Leyla and Mecnun (1972), Leyla and Mecnun (1982). These films, which were made in different periods of Turkish Cinema shaped by the political, economic and social-cultural sudden changes in the society, were shaped by being influenced by the social context in terms of their cinematographic and narrative features. In this study, with the analysis of dramaturgy in cinema, it has been revealed how the films differ while conveying the main story and how they differ from each other with the social context of the period in which they were shot.

Keywords: Leyli and Majnun, Fuzuli, Masnavi, Melodrama, Dramaturgy

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Ordu University, Ulubey Vocational School, Department of Journalism and Reporting, 52850, Ordu, Türkiye

E mail: ilkaytoran.ugur@gmail.com (I. UĞUR)

İlkay UĞUR

<https://orcid.org/0000-0002-5955-541X>

Mehmet TOPLU

<https://orcid.org/0000-0002-1777-9829>

Gönderi: 07 Ekim 2024

Kabul: 20 Kasım 2024

Yayınlanma: 15 Ocak 2025

Received: October 07, 2024

Accepted: November 20, 2024

Published: January 15, 2025

Cite as: Uğur I, Toplu M. 2025. Representation of Leyli and Majnun masnavi in Turkish cinema. BSJ Pub Soc Sci, 8(1): 7-17.

1. Giriş

Sinema, ortaya çıktığı dönemden itibaren, insanlara öyküler anlatmanın yeni bir yolu olarak gelişmekte olan bir sanattır. Maddeye, sese, söze, harekete biçim veren diğer tüm sanat dalları gibi insanın yaşadığı çağa tanıklığını ortaya koyan; deneyimlerini, duygu ve

düşüncelerini, gelişen teknolojinin yardımıyla farklı biçimlerde aktaran bu genç sanat, diğer tüm sanatların beslediği zenginliktedir. Müzikten, tiyatrodan, danstan hatta mimarlıktan bile faydalanmış olan sinemanın, en çok yararlandığı sanat dalı ise edebiyattır. İnsanlığın var oluşundan günümüze kadar, deneyimleri ve sezgileriyle

anlamlandırdığı, duygu ve düşünceleriyle biçimlendirdiği ve yaşadıklarıyla beslediği anlatıları, sinemayla beyaz perdede tekrar canlandırılmıştır. Tüm insanlığın ortak değeri olan halk hikayeleri ise sinema anlatılarında ayrı bir yere sahiptir.

İnsana dair en önemli duygulardan biri olan aşk, her devirde sanat eserlerinin konusu olmuştur. Zaman ve mekân değişse, kültürler farklılaşsa da değişmeyen bir olgu olarak aşk, her zaman insanların ilgisini çekmiştir. Şiddetli bir sevginin ifadesi olan bu kavram, beşerî ve ilahi olarak ayrılmış; aşıkların aşkının karşılık görüp görmemesi, mutlu sonlu bir kavuşma yaşanıp yaşanmamasına göre ve daha birçok ayrıma uğrayarak adlandırılmıştır. Aşkın en makbulü olan her iki tarafında hem seven hem sevilen olduğu biçimi ise ikili (karşılıklı) aşk hikayeleri olarak isimlendirilmiştir. İnsanlık tarihinde görece en sevilen aşk hikayelerinden biri, Leyla ve Mecnun'un hikayesidir. Kaynağını Arap edebiyatından alan anlatı, Fars ve Türk edebiyatlarından da yoğun ilgi görmüş; nazım ve nesir gibi farklı biçimlerde kayda geçirilmiştir. Ortak özelliği İslam dini olan bu kültürlerde hikâye, yerel kültürün özelliklerine göre değişikliğe de uğramıştır. Birçok farklı yazar tarafından konu edilen bu ikili aşk hikayesi, 16. yüzyılda Fuzuli tarafından mesnevi şeklinde yazılınca, beğenilen ifadesine kavuşmuştur.

Türk sinemasında aşk hikayeleri en popüler haline, Yeşilçam olarak adlandırılan film endüstrisindeki melodramlar yoluyla ulaşmıştır. Film türleri içinde, kalıplaşmış yapıları ve tekrar unsurlarıyla sanat olma iddiasından çok, kültür endüstrisi ürünü olarak değerlendirilen melodramlar, insan duygularını abartılı biçimde ortaya koyan, mutlak iyi ya da kötülerin hikayelerini anlatan formatlardır. İçinde bulundukları kültürlerin yapısına göre biçimlenen bu anlatılar aynı zamanda, egemen değerleri pekiştiren ve toplumsal yapıyı yansıtan özelliklere de sahiptir. Aşk hikayelerine çokça yer veren Yeşilçam melodramları, Leyla ve Mecnun halk hikayesini de sinemaya uyarlamıştır. Altmışlı, yetmişli ve seksenli yıllarda üç ayrı örneğiyle sinemaya aktarılan Leyla ile Mecnun'un aşkı, her bir yapımda farklı özellikler göstermektedir.

Bu çalışmanın amacı, Leyla ve Mecnun halk hikayesinin tarihsel gelişim sürecinde farklı kültürler aracılığıyla nasıl ifade bulduğunu ortaya koyarak, hikâyenin Türk sinemasında Yeşilçam melodramları aracılığıyla aktarılış biçimlerini, farklı dönemlere ait üç film üzerinden açıklamak; Yeşilçam sinemasında on yıllık aralarla çekilmiş; dönemin ani değişimler gösteren sosyal yapısıyla, hikâye anlatımında gözlemlenen büyük farklılıklar ortaya koymuş olan örneklemi oluşturan filmlerin dramaturjik yapılarını çözümlemektir. Araştırma kapsamında ayrıca mesnevi türü, sinemada tür kavramı, melodramlarda anlatının nasıl kurulduğuna yönelik sorulara da yanıt aranacaktır.

2. Yöntem ve Örneklem

Araştırmada, alana ait kaynakların aktardıkları bilgileri ortaya koymak amacıyla öncelikle literatür taraması

yönteminden faydalanılmıştır. Çalışma konusuyla ilgili kuramsal ve görsel-işitsel verilere ulaşmak adına işlevsel olan bu yöntem aynı zamanda literatürü bütünüyle incelemek adına da önemlidir (Şimşek, 2015).

Araştırma kapsamında ayrıca, çalışmaya konu olan filmleri çözümlemek amacıyla, sinemada dramaturji analizinden faydalanılacaktır. Temelde sahne sanatları ve tiyatro alanında kullanılan bir kavram olan dramaturjiden, film yapım sürecinde de yararlanılması sinemadaki dramatik etkiyi arttırmak açısından önemlidir. "Dramaturji, tiyatro tekstinin sahneye aktarımı gibi sinemada da senaryonun film haline gelmesinde anlatıyı aktarma açısından başvuru dramatik inşa bakımından önemli bir unsurdur" (Sözen, 2017). Yazılı kaynağın görselleştirilmesi, eserin tiyatrodaki sahnelenmesi gibi sinemada da sinematografik unsurlarla yeniden inşasını gerektirir. Eserin görselleştirme biçimini, yönetmenin sanat anlayışıyla birlikte dönemin toplumsal ve tarihsel bağlamı da şekillendirmektedir. Sinemada dramaturji analizinde amaç yazılı metnin sinemaya aktarılış tarzının, dramatik kuruluşunun unsurlarını ortaya çıkarabilmektir.

Bu bağlamda amaçlı örneklem yöntemiyle belirlenen Leyla ile Mecnun aşk hikayesini konu alan: Leyla ile Mecnun Gibi (1963), Leyla ile Mecnun (1972) ve Leyla ile Mecnun (1982) adlı melodram filmler, araştırmanın örneklemi oluşturmaktadır.

3. Leyla ve Mecnun Hikayesi

Türk- İslam edebiyatının en ünlü hikayelerinden biri olan Leyla ve Mecnun, çift kahramanlı bir aşkı anlatır. Kays adlı bir Arap genci ile Leyli adlı bir Arap kızının ayrılıklarla geçen hikayesinde, "beşerî aşktan ilahi aşka varış" tasvir edilmektedir. Kaynağının tarihte yaşanmış bir aşka mı yoksa Arap dünyasına özgü bir halk hikayesine mi dayandığı belirsiz olan bu efsaneleşmiş anlatı, farklı kültürlerde defalarca kaleme alınmıştır. "Kendisini konu edinmeyen eserlerin de sıkça andığı" çeşitli türlerde ve fazla sayıda yapıtta değinilen kıssa, İslam coğrafyasında ve hemen hemen tüm dünyada en fazla tanınan hikayelerden biri olmuştur (Kütük, 2002). Arap ve Fars edebiyatlarıyla birlikte Türk edebiyatında da işlenen aşk hikâyesi daha çok kafiyele ikili mısralardan oluşan bir nazım şekli olan mesneviler olarak yazılmıştır. Leyla ve Mecnun mesnevileri, ortak noktası İslam dini olan Arap, Fars ve Türk edebiyatlarının oluşturduğu medeniyetin önemli bir parçasıdır. Hikâyenin bu edebiyatlarda farklılaştığı noktalar onların mahalli kültürlerinden kaynaklanmaktadır (Çapan, 2009).

3.1. Edebiyatta Leyla ve Mecnun Hikayesi

Doğu edebiyatında en çok işlenen hikayelerden biri olan Leyla ve Mecnun hikayesi, 7. yüzyılın sonlarında yaşadığı rivayet olunan, Emevi ailesine mensup Kays (Mülevvah el-Âmirî) adlı bir şairin, amcasının kızı olan Leyla'ya (Leylâ bint Mehdî el-Âmiriyye) âşık olması ile kimliğini gizleyerek aşkını anlatabilmek için Mecnun mahyasıyla şiirler söylediğidir. Mecnun, âşığın aşktan aklını yitirdiğini ifade eden bir isimdir. Leylâ ve Mecnun'un

başından geçmiş olduğu anlatılan olaylar, Mecnun'a ait olduğu söylenen şiirlerde yer alan vakalar ve dilden dile aktarılan hadiselerle yönelik yorumların birleştirilmesiyle meydana çıkmış; hikâye daha sonra yazılı metin haline getirilmiştir ve 10. yüzyılda Arap dili ve edebiyatı mensuplarının farklı biçimlerde naklettikleri bir halk hikâyesi haline dönüşmüştür (Durmuş, 2003).

Hikâyenin Arapça kaynağındaki ilk haliyle Necid Çölü'nde bulunan Beni Amir kabilesinden Leyla ve Kays'ın hayvanlarını otlatırken birbirlerini sevmesi ve büyüdüklerinde aşkları anlaşılınca görüşmelerinin engellenmesi üzerindedir. Leyla'yı çadırdan alıkoyup Kays ile görüşmesini yasaklayan ailesinin Kays'ın evlenme isteğini geri çevirmesi ve Leyla'nın başkası ile evlendirilmesi, Kays'ın aşk derdinden aklını yitirip, Mecnun olup çöllere düşmesine neden olur. "Leylâ vü Mecnûn hikâyesinin geçtiği yer, coğrafi olarak Ürdün'ün doğusuna, oradan da İran körfezi kıyılarına kadar uzanır". Hikâye Mecnun'un Leyla için söylediği şiirler, şiirleri açıklayan yorumlar ve söylentilerden oluşur ve hikâyenin esası "Mecnun'un kişiliği etrafında toplanır ve olaylar Necd çöllerinde geçer". Çölde vahşi hayvanlarla arkadaşlık kuran Mecnun'un derdine çare bulmaya çalışanlar olsa da faydası olmaz. Babası Kâbe ziyaretiyle aklını başına toplamasına yardım etmek istese de Mecnun'un Allah'a yakarışı şifa bulmak yerine aşkının artması için olur. Bu süreçte Leylâ aşkının ıstırapı ile ölür. Bunu öğrenen Mecnûn da ağıtlar yakıp çöllerde gezerek hayatını kaybeder. Bir rivayete göre ölüsünün Leyla'nın mezarı başında bulunmuş ve Leyla'nın yanına gömülmüş olduğudur (Bilgin ve Kılınç, 2019).

Fars edebiyatında ise il defa 11. yüzyılda adına rastlanan Leyla ve Mecnun hikayesini mesnevi şeklinde yazan Nizami-i Gencevi'dir. Gencevi hikâyenin kaynağını Arapçadan almış ama olay örgüsünün büyük bir kısmını değiştirerek nakletmiştir. "Mecnun'un aşkına tasavvufi bir içerik kazandırmış ve bu hikâyeyi şiirle yoğurarak romantik bir macera haline getirmiştir" (Aygün, 1999). Arap kökenli hikâyeyi İran kültürüne göre düzenlemek için hikâyenin bedevi hayatıyla ilgili bölümlerini şehire taşıyan Gencevi, Leyla ve Mecnun'un aşkını okulda öğrenim gördükleri sırada başlatmıştır. Hikâyeye yeni karakterler dahil eden Gencevi'nin olay örgüsüne eklediği Leyla ile Mecnun'un karşılaşması ve bu karşılaşmada Mecnun'un Leyla ile ilgilenmemesi onun beşerî aşktan ilahi aşka dönmüş olduğunun tasdiki niteliğindedir. Allah aşkının sevgiliye duyulan aşk vasıtasıyla uyanması ve tekrar sevgilinin güzelliğinden ilahi olana yönelmesi kıssadaki Sufi unsurlardandır. Bu ve benzeri farklılıklarla şekillenen mesnevi, yazarın özünde kavuşamayan aşıkların cennette kavuştuklarını rüya aracılığı ile aktarınca tasavvufi bir hal almıştır (Yazıcı, 2003).

Leylâ ve Mecnun'un hikâyesi, Türk edebiyatında da yoğun ilgi görmüştür. 14. yüzyılda ilk defa Gülşehrî tarafından "Mantuku't-Tayr" adlı eserle ele alınan konu, ardından Âşık Paşa tarafından "Garîb-nâme"de anlatılmıştır. Daha birçok şair ve yazar bu aşk hikayesine

eserlerinde yer vermiştir; ama hikâyeyi mesnevi biçiminde yazan ilk şair, Edirneli Şâhidî'dir. Şeyh Galip, Ali Şîr Nevâî gibi değerli edebiyatçılar, Leylâ ve Mecnûn'u anlatmış olsalar da Türk edebiyatında en güzel Leyla ve Mecnun mesnevisini yazanın, Fuzûlî olduğu söylenmektedir (Pala, 2003). Hikâye günümüze kadar Türk edebiyatının önemli konularından biri olmaya devam etmiş; Leyla ve Mecnun'un aşkı güncelliğini korumuştur.

3.2. Fuzulî'nin Leyla ve Mecnun İkili Aşk Mesnevisi

Fuzuli, 16. yüzyılda yaşamış, asıl adı Mehmet Bin Süleyman olan divan şairidir. Türkçe Divan'ından sonra en önemli eseri olarak adlandırılan, Leyla ve Mecnun mesnevisidir. Türkçe ve Farsça yazan Fuzulî'nin dili yalındır. "Fuzulî'yi Türk edebiyatının en büyük simalarından biri yapan husus samimiyeti, coşkunluğu, sadeliği, duyarlılığı ve ifade kudretidir. Fuzuli aşkı, ıstırapı, dünyevî zevk ve zenginliklerin boşluğunu ve hiç kimsenin pençesinden kurtulamayacağı ölüm düşüncesini olağan üstü bir lirizm ve sanat gücüyle ifade etmiştir" (Karahana, 1996).

Fuzulî'nin eseri 3036 beyitten oluşur. Klasik mesnevi tekniğine has bir biçimde girizgâh olarak değerlendirilen bir kısım kaleme alan şair, 436. beyitten itibaren asıl konuya geçer. Hikâyeyi çerçeveleyen çeşitli vakaları metne dahil ederek olayları birbirine bağlayan Fuzuli, konuyu işleyişte otobiyografik bir üslupla başlangıcı yapar. Onun esere yaptığı ilâveler, "Zeyd ile Zeyneb'in aşkı; Leylâ'nın İbni Selâm'a anlattığı peri masalı, İbni Selâm'ın, Mecnûn'un bedduaları sonucunda ölmesi; eserin sonunda yer alan Zeyd'in rüyası, şeklinde sıralanabilir" (Çapan, 2009). Fuzulî'nin mesnevisinin, Leyla ile Mecnun hikayesini anlatan eserler arasında en iyisi olduğunu ifade edenler bu durumun nedenini, eserde anlatılan duygu ve düşüncelerin, ayrıca olayın geçtiği yerin Fuzulî'nin yaşamıyla örtüşmesine bağlamaktadır (Bilgin ve Kılınç, 2019). Fuzuli benzer bir coğrafyada yaşamış ve aşkın her türünü eserlerinde yansıtmış bir şairdir. Onun aşıklıkta kendisini Mecnun ile kıyasladığı beyitleri de bu unsuru desteklemektedir.

3.2.1. Mesnevi ve Leyla ve Mecnun İkili Aşk Mesnevisi'nin anlatı yapısı

Fuzuli, Leyla ve Mecnun'un aşk hikayesini vezinli ve kafiyeli mısralardan oluşan mesnevi nazım tarzında kaleme almıştır. Destanlarda ve halk öykülerinde kullanılan, "mesnevi, kelime anlamı olarak 'ikişerli, ikişer' demektir. Her beyti ayrı, kendi içinde kafiyeli olan nazım biçimidir" (Pala, 2003). Bu nazım şeklindeki ilk eserler önce Fars edebiyatında ortaya çıkmış; ardından Türk şairleri de mesnevi tarzını benimsemişlerdir. "Klasik düzendeki bir mesnevi; besmele, tevhit, münacat, nat, miraciye, mucizat, medh-i çehar-yâr, padişaha övgü, devlet büyüğüne övgü, mesnevinin niçin yazıldığını açıklayan sebep-i nazm (sebebp-i te'lif) ve hikâyenin anlatımı (agaz-ı destan) bölümlerinden oluşur" (Keskin, 2008). Türk edebiyatına has bir özellik olarak, mesnevilerde kahramanların ağzından yazılmış gazellerin vezin ve şekil bakımından, divanlardaki

özelliği taşıması; ayrıca Türk edebiyatında mesnevilerin halk edebiyatına yönelik örneklerinin bulunması söz konusudur (Çiçekler, 2004).

Fuzulî'nin mesnevisini kaleme aldığı 16. yüzyılda yazılan mesneviler, konuları bakımından dört ayrı grupta sınıflandırılmaktadır: Eğitmek, bilgi vermek amacını taşıyanlar, kahramanlık hikayeleri anlatanlar, şehirlerin güzelliklerini anlatan şehrengizler ve aşk hikayesine dayananlar. Aşk konulu mesnevilerde en çok işlenen konularda karşılıklı, ikili aşk konulu mesnevilerdir. Leyla ve Mecnun'da bu mesneviler arasında en başarılı olanlarındandır (Keskin, 2008). Fuzulî'nin eseri diğer mesnevilere nazaran daha çok ilgi görmüş, sevilmiş, çoğaltılmış ve kendinden sonra gelen şairleri etkileyerek "milli hikâye" vasfını kazanmıştır (Kütük, 2002).

Fuzulî'nin "eserin şairi, anlatıcısı, kimi kez de aktarıcısı olarak Mecnun'u da Leyla'yı da ve onların aşklarını da yüceltmekte, övmekte olduğu" bu mesnevide olay örgüsü şöyle ilerlemektedir:

- Kays'ın dualar ile doğuşu. Bakıcısının doğduğundan beri sürekli ağlayan Kays'ı gezdirmek için götürdüğü evde (Leyla'nın evi), Kays'ın meftun olması.
- On yaşında Kays'ın sünnet edilmesi ve okula başlaması ile Kays ile Leyla'nın tanışıp birbirlerine âşık olması.
- Aşklarına dair çıkan dedikodular neticesinde Leyla'nın okuldan alınması.
- Kays'ın Mecnun olması.
- Leyla ile Mecnun'un kırdaki karşılaşma ve birbirlerini görünce bayılması.
- Adı Mecnun'a çıkan Kays'ın babasının Leyla'yı istemeye gitmesi ve ret alması ile oğlunu iyileşmesi için Kâbe'yi ziyarete götürmesi.
- Mecnun dağ ile, avcıdan kurtardığı ceylan ve güvercini ile; eve kapatılan Leyla'nın mum, pervane, bulut ve ay ve ile konuşması.
- İbn-i Selam'ın Leyla'ya âşık olması ve evlenmek istemesi.
- Nevfel'in Mecnun ile tanışması sonucunda Mecnun'a yardım etmek için Leyla'nın kabilesiyle savaşması.
- Mecnun'un Leyla ile görüşebilmek için dilencilik yapması ve bu bahaneyle Leyla ile görüşmesi.
- Leyla'nın evlenmesi ve İbn-i Selam'a cinli olduğu yalanını söylemeyip kendinden uzak tutması.
- Mecnun'un Zeyd ile tanışması ve Zeyd'in aşkların mektuplaşmasına aracılık yapması.
- Babasının Mecnun'u eve döndürmek için çöle gitmesi ve ümidini keserek dönünce vefat etmesi.
- İbn-i Selam'ın ölmesi, Zeyd'in Leyla'dan haber getirmesi.
- Leyla'nın Mecnun'u aramak için kabileden ayrılması.
- Leyla'nın bulduğu Mecnun'un onu geri çevirmesi ve annesine aşkını itiraf eden Leyla'nın vefatı.
- Mecnun'un, Zeyd ile gittiği, Leyla'nın mezarında

can vermesi.

- Zeyd'in iki âşığı rüyasında görmesi.

4. Yeşilçam Melodramlarında Leyla ve Mecnun

Sinema, sözlü kültür hikayelerini sinematografik anlatıya dönüştürerek işitsel belleği, görsel bir yapı içinde aktarmış bir sanattır. 20. yüzyılın başında Melies'in kurmaca anlatıları ile modern hikayeler anlatmaya başlayan filmler, metinlerarası bağlamda edebi anlatılardan beslenmiştir. Türk sineması, teknolojinin gelişmesi ile ilerleyen bu genç sanatla yüzyılın başında tanışmıştır. Çeşitli gelişim süreçlerinde, önce Türk tiyatrosunun kurucularından Muhsin Ertuğrul'un etkisinde tiyatrocuların çektiği yapımlardan oluşan bir dönemini yaşamış; 1950'li yıllarda, yurt dışında sinema ve fotoğraf eğitimi almış olan genç sinemacıların tiyatrocular dönemini sonlandıracak, yeni bir anlatı yapısı oluşturmasıyla gelişmiştir. Siyasal, ekonomik ve sosyo-kültürel açıdan değişimlerin başladığı bu yıllar aynı zamanda, toplumsal hayatın bir yansıması olarak, sinema anlatılarını da şekillendirmiştir. Dünya savaşlarının bitmesinin ardından, çok partili yıllara geçilen dönemde modernleşme hareketleri, askeri müdahaleler, 70'lerin sonunda başlayıp 80'lerde de devam eden iç ve dış göç, ülkenin değişen siyasal ve toplumsal konjonktürü ile sinema endüstrisinde üretilen filmlerin biçim ve içeriklerinde keskin temsil farklılıkları yaratmıştır. Bu yıllarda üretilen filmlerin ortak özellikleri, Yeşilçam sineması olarak adlandırılan klişeleşmiş anlatı yapılarından oluşan melodram türüne dayanmalarıdır.

4.1. Tür Olarak Melodram

Bir endüstri haline gelmiş sinemada, tiyatro ve edebiyatta geliştirilmiş olan anlatı geleneğini sürdüren yönetmenler, bir yandan da kitlelerin eğlencesi olarak görülen film biçimleri üzerinden ticari bir potansiyel yaratmaya çalışmışlardır. İzleyiciler tarafından tercih edilen yapımların birbirine benzer şekillerde tekrar edilen formları, ortak yöntem kullanan, denenmiş türlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Görsel gelenekler ve anlatı yapılarındaki benzerlikle belirli gruplar halinde toplanan, belirli ölçütleri barındıran bu yapımlar film komedi, aksiyon, korku ve melodram gibi film türlerini oluşturmuştur (Gledhill, 2010). Popüler filmler olarak tür filmleri, kapitalist sistemin gereklerine yanıt vermek için kurgulanır. Kültür endüstrisinin ilk gerçek ürünleri olarak tür filmleri, gündelik olaylarla bağlantı kurarak, işlediği konularıyla sıradan insana seslenir. Kolay anlaşılır yapısı, yinelemelerden kaynaklanır (Abisel, 1995). Birbirine benzeyen bu popüler kültür ürünleri, sanat olma iddiası barındırmazlar ve ciddiye alınmazlar. Melodramlar, "mücadelelerinin belli tiplerdeki kahramanlar aracılığıyla somutlandığı/ kişileştirildiği, bu süreçte farklı anlatı tür ve tarzlarının yeni bileşimlerle harmanlandığı eklektik, melez bir form olarak tanımlanmışlardır" (Akbulut, 2010). Karakterlerinin

birçok engelle yüce bir amaç adına mücadele ettiği, bu çabaları sonucu ödüllendirildikleri filmlerde temsiller ya iyi ya da kötü insanlardan oluşmaktadır (Tınaz Gürmen, 2015).

Melodramalar genellikle dramatik yapının içinde insana özgü her türlü duyguyu barındıran, aşkı anlatır. Türk Dil Kurumu sözlüğünde, aşırı sevgi ve bağımlılık duygusu olarak tanımlanan aşk: “İnsan ruhunun her tür karmaşasını; sevgiyi, sahiplenmeyi, kıskançlığı, intikamı, suçluluğu, hükmetmeyi, merhameti, teslimiyeti ve daha, nicelerini bu üç harfli kelime içine” sığdırır (Tınaz Gürmen, 2015). Melodram, “merkezde baskıcı ve eşitliksiz toplumsal koşulların kurbanlaştırdığı erdemli bir bireyin (genelde bir kadın) ya da çiftin (genelde sevgililer) çizildiği ve çatışmanın evlilik, mesleki başarı ve çekirdek aileyle çözüldüğü anlatıdır” (Schatz, 1981). Sinemada birbirine duydukları engellenemez çekim ile her türlü zorluğu aşarak çoğu mutlu sona ulaşan romantik aşk hikayelerinde genellikle kullanılan anlatı türü melodramdır. Melodramda yer alan karakterler aşkları için her türlü engeli aşar ve mükafatlandırılırlar. Melodramlarda yüceltilmiş olan aşk, iyilerin, onların kavuşup mutlu olmalarına engel olan kötülerle mücadelesi sonucunda ulaşılan bir olgudur. Çünkü melodramda yer alan karakterler iyi ya da kötüdür ve mutlu sona ulaşacak aşkların iyilerden seçilmesi elzemdir (Tınaz Gürmen, 2015).

4.1.1. Türk sinemasında melodram

Farklı ülkelerde, farklı biçimlerde şekillenen melodramlar, Türk sinemasına Yeşilçam olarak adlandırılan film endüstrisi içinde yer bulurlar. Türk sinemasında melodram kavramı Yeşilçam ile özdeşleşmiştir. “1960’lı yıllardan 1980’li yıllara dek varlığını sürdüren bir dönem olduğu kadar, bir anlatım tarzı olan Yeşilçam, çoğunlukla melodramatik kodlarla örülü bir sinemadır” (Akbulut, 2012). Yeşilçam melodramları, “inanılmaz tesadüflerin, aşırılıkların, yanlış anlamaların filmin tüm dokusunu belirlediği, körlük, sağırılık, sakatlık gibi somut, görünür engellerin giderilebildiği...talih, şans, kader gibi metafizik unsurlar” (Abisel ve ark., 2005) aracılığıyla olay örgüsünün işlediği, genelde imkânsız aşkı anlatan filmlerdir. “İki insanın birbirine dayanılmaz bir çekim hissetmesiyle başlayan, her türlü engellerin aşılması ve sevginin tekrar tekrar sınanması ile süren mutlu bir birleşme ile sonlanan bu filmlerin çoğu, anlatı kalıbı olarak melodramı kullanır” (Tınaz Gürmen, 2015).

Yeşilçam melodramları klişeleşmiş anlatılardır. Filmlerdeki masalsı üslup, kurmaca biçimini vurgulayan haliyle özdeşleşmeye olanak tanımayan, epik bir öyküleme yapısına dayanmaktadır. Sözlü kültürün ortak konularını, benzer mekanlarda ela alan öyküler, “anonim yerlerde geçer; film karakterleri, az sayıdaki anonim tiplerin (Leyla ile Mecnun, Kerem ile Aslı gibi aşk anlatılarının ya da Keloğlan gibi masalların eksen kişilerinin) çeşitlenmesidir” (Akbulut, 2012). İyi ve kötünün keskin çizgilerle ayrıldığı tiplerle giyimleri, tavır ve davranışlarıyla karakterin ruhsal durumunu

sergileyen anlatılarda mutlu sona ulaşmanın yolu, her şeye rağmen, aşkın peşinden gitmektir. Aşkı besleyen engellerdir ve söz konusu engelleri aşarak beraberliğe geçecek olan aşklar, sonunda ödüllendirilecekleri için iyilerden seçilir. Melodramlar aracılığıyla anlatılan aşk, karşı tarafın mükemmelliği ile mutlu sona varmak için engelleri ortadan kaldırma çabasıdır (Tınaz Gürmen, 2015).

5. Leyla ile Mecnun Halk Hikayesinin Yeşilçam Sinemasında Sunumunun Fılsel Dramaturgi Açısından Çözümlemesi

Popüler melodramlarıyla Yeşilçam sineması, 1960’lı yılların başından 1980’lerin ortalarına kadar toplum tarafından gösterilen ilgiyi korumuştur. Esas kız, yakışıklı jön etrafında kurguladığı anlatılarıyla evrensel melodram türünün özelliklerini barındırsa da yerel unsurları harmanlayarak onlardan beslenmiş ve kendine özgü yapısını kurmuştur. “Türk sineması, her ne kadar biçimsel özellikleri dolayısıyla başka sinemalara benzetilse de yerli anlatısal geleneklerden (karagöz, meddah, aşk anlatılan gibi sözlü anlatı geleneği) beslenerek kendisini Batı sinemasından farklı biçimde kodlamıştır” (Akbulut, 2012). Tür filmlerinin toplumun sahip olduğu güncel yapıya göre şekillenen, zaman zaman devletin kültür ideolojik aygıtı gibi işlev görerek dönemlere göre biçim değiştiren yapısı, Yeşilçam sinemasında, Leyla ve Mecnun aşk hikayesini anlatan filmlerde de kendini göstermektedir. Dönemin egemen ideolojisi kitlelerin ihtiyaçlarına göre mitler yaratarak olayları şekillendirmekte ve böylece kendini gizleyebilmektedir (Yengin, 1996).

Hikâyenin görselleştirilmesinde, senaryo halinden film olarak ortaya konmasında, eserin iç dinamikleri ve anlatısının aktarılması için başvuru unsurlar önemlidir. Hikâyenin dramatik inşasının kuruluşu ve sinematografik özellikleri eserin anlamsal boyutlarını inşa etmektedir. Sahneleme şekline göre anlamın değişikliğe uğraması dramaturjinin önemini gösterir. Hikâyenin temasının belirlenmesi, karakterlerin yapılandırılmasının yanı sıra sosyo-kültürel ve tarihi bağlamların anlamlandırılmasını içeren dramaturji, eserin değerlendirilme sürecinde rol oynar. Sinema dramaturjisi, hikâyenin yapısı, karakterlerin gelişimi, filmde kullanılan diyaloglar, filmin atmosferini oluşturan sinematografik özellikleri ve kurgusuyla anlatıyı kurar. Filmin dramaturjik eleştirisi ile filmleri analiz etmek, görselleşen anlatıyı oluşturan unsurların değerlendirilmesi ile yapının toplumsal bağlamı içinde yorumlanmasına da olanak sağlar. Sinemada dramaturji analizi, yönetmenin hikâyeyi görselleştirmede yararlandığı unsurların, anlatının içerdiği anlamın ve eserde kullanılan göstergelerin okunması gerekliliğini ortaya koyar (Özyurt ve Sunal, 2022). Filmin konusu, öykünün teması, karakterlerin inşası, zaman ve mekânın kullanımı, ses öğelerinin tasarımı, tüm unsurlara arka plan sağlayan sosyo-kültürel, ekonomik, siyasal bağlam

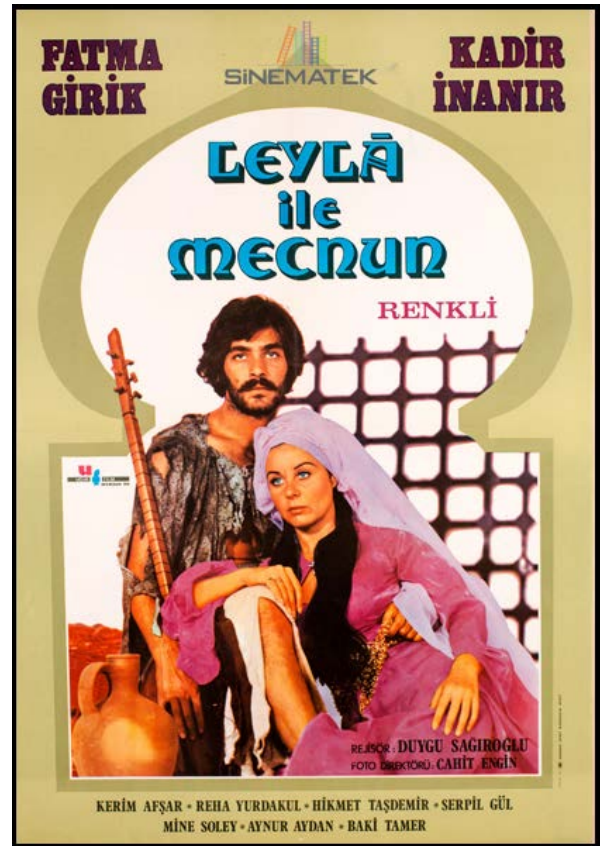
ve yönetmenin sanat anlayışı dramaturji çözümlemesinde üzerinde durulacak olan değişkenlerdir.

5.1. Filmlerin Konusu

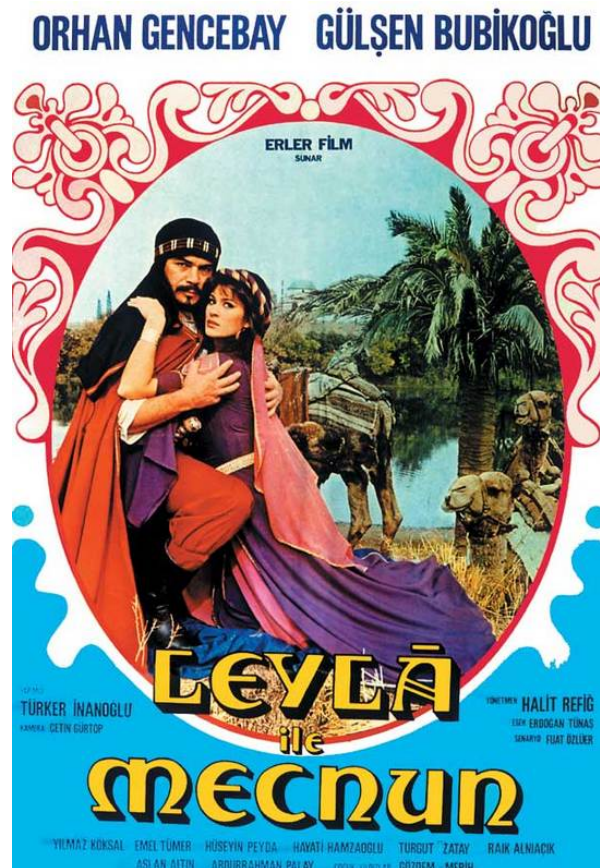
Örneklemimizi oluşturan ve yaklaşık onar yıllık aralıklarla çekilmiş olan filmlerin konusu Leyla ile Mecnun'un aşk hikayesi olsa da konunun sunum tarzı, farklı anlamlara karşılık gelebilir. Hikâyenin filmde canlandırılmasında tercih edilen eylemler, karakterlerin etkileşimi yeni bir biçim oluşturur. Filmin öyküsünün belirli koşulların etkisiyle çeşitli şekillerde betimlenmesi konuya özel bir anlam ya da yan anlamlar yüklenmesi sonucunu doğurabilir (Corrigan, 2018). Farklı şekillerde eyleme dökülen tema sanat yapıtının çağının etkilerini nasıl yansıttığını gösterebilir. Bu bağlamda başlangıçta makalemizin örneklemini oluşturan filmlerin afişleri, aynı konunun sinema diline aktarış biçimindeki farklılıkları işaret etmesi bakımından dikkat çekicidir (Şekil 1-3).

Şekil 1. Leyla ile Mecnun Gibi (1963).

Şekil 2. Leyla ile Mecnun (1972).

Şekil 3. Leyla ile Mecnun (1982).

Türk sinemasında büyümenin yaşandığı 60'larda, yönetmen Nejat Sağlam tarafından çekilmiş olan ve baş rollerini Leyla Sayar ile Göksel Arsoy paylaştığı, Leyla ile Mecnun Gibi (1963) çalışmamızın ilk filmidir. Siyah-beyaz formatta kayda alınmış olan film klasik hikâyeyi modern şehir hayatı içinde anlatır. Filmde geçen diyaloglarda aşıklar, "20. asrın Leyla ile Mecnun'u" olarak tanımlanır. Anlatının başlangıcında başrolde olan kadın karakter, sinema oyuncusudur ve "Leyla ile Mecnun filminde" Leyla'yı canlandırmaktadır. Yapımın ilk dakikalarında, film içinde film çekimini gösteren çöl sahnesiyle açılan perde, bu yolla Leyla ve Mecnun hikayesine gönderme yapsa da olay örgüsü, karakterler, mekân ve zaman bağlamında hikâyeden temel farklılıklar göstermektedir. İlk sahnede film seti içinde birbirlerine aşk sözcükleri söylerken görülen Leyla ile Mecnun temsilini, film boyunca şehir hayatı içinde çeşitli engellerle mücadele eden umutsuz aşıklar olarak artist Leyla ve çiftlik sahibinin oğlu Doğan'ın öyküsünde izleriz. Birbirlerini beğenen çiftin ilişkilerine oğlanın babasının karşı çıkması ile umutsuz hale düşen aşk, aynı zamanda aşıkların ayrı dünyaları dolayısıyla ilerleyemez. Haksızlıklar, yanlış anlamalar ve hainlikler ile kurbanlaştırılan melodramın erdemli aşıkları, anlatı boyunca fedakarlıklar ile yüceltilirler. Leyla ve Mecnun'un aşkına koşut gelişen anlatıda bir türlü kavuşamayan filmin karakterleri, üzüntüden içki içerek, aşk acısından yataklara düşerek çileciliği benimserler. Burada aşıkların tutumu, sevilen varlığa karşı suçluluk hissi ile yaşam düzeni ve kılık kıyafet ile sergilenen öz cezalandırmadır (Barthes, 2019). Anlatının sonunda aşkının ızdırabından çöl misali İstanbul'un metruk alanlarında kaybolan Mecnun, filmin bitiminde aşkından ölen Leyla'nın başında can verir.

Duygu Sarioğlu'nun yönettiği, 1972 yapımı, Leyla ile Mecnun ise bir önceki filminden çok farklıdır. Baş rollerini Fatma Girik ve Kadir İnanır'ın paylaştığı yapım, temelde ana hikayeyle aynı olay örgüsünü ve mekânsal bağlamı paylaşıp bile yerel halk kültürünün motifleriyle yoğrulmuş bir formattadır. Filmde klasik öyküdeki gibi amca çocukları olan Ali ve Leyla, birlikte büyürler. Ak sakallı bir dede/dervişin mucizesiyle sonsuz aşk ile ödüllendirilen kahramanlar, ailelerinin anlaşmazlığa düşmesi ile birbirlerinden ayrı kalırlar. Ali'nin sürekli saz çalıp türküler söyleyerek aşkını anlattığı yapım, çölün ama aynı zamanda şelalelerin var olduğu bir mekânda betimlenen fantastik bir anlatıdır. Kavuşma çabaları boşa çıkan çift, film boyunca büyük acılar çeker. Fuzuli'nin mesnevisindeki gibi başka biriyle evlendirilen Leyla, kendini kocasından korur. Yine mesnevide olduğu gibi Mecnun'a dönen Ali'nin ceylanlarla ve kuşlarla konuşup aşkını anlattığını filmde, "aşk ateşim sönmesin" diye dua ettiğini de izleriz. Anlatının devamında uğradığı haksızlıklar ile ölümlle sınanan Ali, öldü sanılıp mezara konmakta ama ilahi bir yardımla günler sonra tabuttan çıkıp canlanmaktadır. Ali'nin ölüm haberi ile bir cadıya kendisi için zehir hazırlatan Leyla, Ali geri gelmiş olsa dahi artık ölümden kurtulamaz. Film Ali'nin Leyla'nın

mezarına kapanmasıyla ana hikâye gibi sonlanır.

Yönetmenliğini Halit Refiğ'in üstlendiği, 1982 yapımı Leyla ile Mecnun da masalsı unsurlarla donatılmış bir yapıdadır. Gülşen Bubikoğlu ve dönemin popüler arabesk müzik şarkıcısı olan Orhan Gencebay'ın başrolde olduğu film, hikâyenin aslında olmayan doğa üstü karakterleri ile fantastik öğelere sahiptir. Arabesk müzik ile örülmüş olan yapım, Arap kültürünün masalsı özelliklerini yansıtan düzenlemesiyle de hem biçimsel hem de temasal unsurlar açısından melodramatik duygu yoğunluğu barındırmaktadır. Filmde zalim bir Şeyh olan Gaffar'ın kızı Leyla, Musa peygamber kıssasında olduğu gibi Şeyh Gaffar'ın zulmünden kurtulmak için bir sepet ile nehre bırakılan ve vezir tarafından büyütülen Kadir, cadı betimlemesindeki falcı kadının öngördüğü aşkın kahramanlarıdır. Birlikte büyüyen ve birbirlerini çok seven aşıklar klasik hikâyede olduğu gibi kızın babasının engeliyle karşılaşır. Evlendirilmek istenen Leyla'nın aşkından umudu kesmesi için Kadir'i öldürmek isterler. Ok ile vurulan ama ölmeyen Kadir, çöllere düşer ve köle tüccarlarının elinde bir sultana satılır. Ak sakallı dede/derviş ile Kadir'in yaşadığının haberini alan Leyla, evlenmeyi kabul ederek Kadir'i aramak için yollara düşer. Birbirini bulan aşıklar türlü mücadeleye rağmen kavuşamazlar. Filmin sonunda Leyla, kavuşamamanın acısıyla ölüme gönüllü olur ve evlendirilmek istendiği kişi tarafından taşlanarak öldürülür. Burada Leyla, aşığı olmadan yaşamaktan duyduğu tiksinti ile ölümden korkmayan (Schopenhauer, 2020) bir âşık olmuştur. Leyla gibi aşk acısından hüsrana uğrayan, gözlerine mil çekilip ölüme terk edilen Kadir ise Leyla'nın mezarı başında çöllerde dolaşan Mecnun'a dönüşmüştür.

5.2. Tema

Bir filmin ana temasını saptamak için o filmin ne hakkında olduğunu sormamız gerekir. Temalar filmin ana düşüncesine karşılık gelirler ve filmin karakterleri, karakterler arasındaki ilişki, öykünün vurguladığı değerler bizi filmin temasına götürür (Corrigan, 2007). Tema anlatıyı yapılandırıcı bir unsur işlev görür ve filmin metninin örülmesinde, anlatı ve biçimin ideoloji ile birleşmesinde harekete geçirici bir işlev görür ve sonuca varmayı sağlar (Abisel ve ark., 2005). Benzer temanın farklı filmlerde anlatının kurulmasındaki niteliksel ayrımları, filmin biçimi, tarihsel ve sosyal bağlamı hakkında da bilgi edinmemize yardımcı olur.

Leyla ve Mecnun çift kahramanlı bir aşk hikayesidir; kahramanların aşkı karşılıklıdır ve beşerî aşktan başlayan öyküde başlarından geçen maceralarla ilahi aşka yönelen aşıkların yaşadıkları mesneviyi oluşturur. Mesnevide tasavvufi bir çizgide ele alınan aşk teması "Leyla'dan Mevla'ya" giden ruhani yolculukla, beşerî aşktan ilahi aşka dönüşür.

Bu bağlamda örneklemimizi oluşturan üç filmde de ortak tema aşktır. Aşkı besleyen engellere rağmen aşıkların birbirine tutku ile bağlanması, kavuşamayacaklarını bilmelerine rağmen acı çekmekten vazgeçmemeleri hatta acıya gönüllü olmaları, mesnevinin aslına sadık kalan filmlerdeki aşkın görünümüdür. Üç filmde de aşk

macerasında, kendi benliklerinden vazgeçen aşıklar İslami bir bakışla ebediyette buluşmak üzere ilahi sona teslim olurlar.

5.3. Filmlerin Hikayesindeki Sosyolojik, Ekonomik ve Politik Arka Planı ve Yönetmenlerin Sanat Anlayışı

Yeşilçam melodramları içinde yaklaşık onar yıllık ara ile çekilmiş olan örneklemimizi oluşturan filmler, sinematografik özellikleri ve anlatı yapıları açısından değerlendirildiğinde döneminin siyasal ve toplumsal değişimlerini yansıttıkları görülmektedir. Çünkü sinema sadece edebi metnin sureti değildir; sinemanın yetkinliği filmlerin üretildiği toplumdan ileri gelir (Ferro, 2017). Türk sinema tarihine baktığımızda 50'li ve 60'lı yılları içine alan sektörel yapı, üretim ve dağıtım olanaklarının artmasıyla ticari sinema sisteminin geliştiği bir süreçtedir. 1950'li yılların sonlarında film sayıları adeta patlama yapmış, 1960'lı yıllarda da oyuncu sayılarındaki artış dikkat çekici seviyeye ulaşmıştır (Kayalı, 2015). Tüm bu gelişmelerle ülkedeki sinematografik üretim, adeta "manifaktür" bir görünüm almıştır (Adanır, 2012). Aynı dönem dünyada siyasal kutuplaşmanın yaşandığı, ülke siyasetinde ise iktidarın değişmesiyle yönetimde liberal politikaların izlenmeye başladığı yıllardır. Bu süreçte iç ve dış siyaset anlayışındaki değişim ile ekonomik yapıda olan dönüşüm kültür sanat politikalarına da yansımıştır. Sektörde yaşanan gelişmeler ile sinema salonlarının ülke çapında yaygınlaştığı ve tüketim kültürünün oluşmaya başladığı ortamda halkın Türk filmlerine ilgisi de artmıştır.

1960'lar 27 Mayıs Askeri Darbesi ve 1961 Anayasası ile sinema ve iktidar ilişkisi yeniden şekillenmiştir. Türk sinemasında büyümenin yanı sıra niteliksel farklılıklar ile akımların da ortaya çıktığı bu yıllar da film kontrol komisyonunun sansür uygulamaları Yeşilçam filmlerini de etkilemiştir. Üretimde halkın sorunlarına değinen yapımların azınlıkta kaldığı süreçte sinema sektörü, salon filmlerine, edebiyat uyarlamalarına dayanan melodramlara ve komedinin ağırlıkta olduğu halkçı filmlere yönelmiştir.

Bu bağlamda ellili yıllardan itibaren modernleşme çabaları ile gelenekselden kopuş ve batılı yaşam tarzının sergilendiği melodramların bir örneğini gösteren, Leyla ile Mecnun Gibi (1963) adlı yapım, söz konusu atmosferin etkisiyle, Leyla ve Mecnun'un hikayesi gibi klasikleşmiş bir eseri modernliği gösteren kodlarla aktarmıştır. Filmin yönetmeni Türk sinemasında çok sayıda filme imza atmış olan ve özellikle edebiyat eserlerini sinemaya uyarlayan Nejat Saydam 'dır. Saydam, dönemin popüler oyuncularını aşkı konu alan filmlerle perdeye taşımış ayrıca "Küçük Hanımefendi" serisi gibi salon komedileri ile de başarı yakalamış bir sanatçıdır. Başrollerini dönemin önemli oyuncularını Leyla Sayar ve Göksel Arsoy'un canlandığı yapımda, 1957 Türkiye 2. güzeli derecesi olan Sayar ile sarışın jönlerden Arsoy'un yer alması, günün modasına uygun giyimleri ve sık sık alkol tüketmeleriyle batılı imajı yaratmış; bu seçimler zamanın liberal etkilerini yansıtmıştır.

1970'li yıllara gelindiğinde, sansür mekanizmasının sol

içerikli yapımlara imkân tanınamaması sinema akımları üzerinde etkili olmuş; Toplumsal Gerçekçi akıma mensup Duygu Sağıroğlu, Halit Refiğ, Metin Erksan gibi yönetmenler Marksist anlayıştan uzaklaşıp ulusal sinema anlayışına yöneltmiştir. Bu dönemde Türk sinemasında daha halkçı söylemlerin başat olduğu görülmektedir. Sinema endüstrisinde, gündelik yaşama ait olaylar, halkın beğenisine hitap edecek şekilde Yeşilçam kalıplarında yansıtılmıştır. Bu yıllarda daha çok gişe başarısını amaçlayan popüler sinema örneklerine Leyla ile Mecnun (1972) filmini de eklemek mümkündür. Yönetmenliğini sinemanın yanı sıra tiyatroya da emek vermiş önemli bir dekoratör, sanat yönetmeni ve senarist olan Duygu Sağıroğlu 'nun yaptığı film dramatik yapının kurulması açısından da dönemine göre oldukça başarılıdır. Yönetmen hikâyesinin sahneye konmasında önceki örnekten farklı bir yol izlemiş; temayı modern hayatın içinde değil geleneksel motifler ile aslına olabildiğince yakın işlemeyi seçmiştir. Filmde Leyla'yı canlandıran Fatma Girik, Anadolu kadını karakteriyle Türk sinemasında yer edinmiş önemli bir kadın oyuncudur. Ali karakterine hayat veren Kadir İnanır ise onurlu, özgüvenli Türk erkeği imajıyla dönemin parlayan yıldızlarındandır. Sinematografik açıdan karşılaştırıldığında da her iki filmin de kendi zamanlarının ruhuna uygun biçimde çekildiği görülmektedir.

Türkiye'de 1950'li yıllarda başlayan iç göç hareketi 1970'li ve 1980'li yıllarda kırsaldan sanayinin geliştiği kentlere doğru hızını arttırmıştır. İş bulma amacıyla şehre gelen ve zor şartlarda çalışan insanların iki kültür arasında yaşadıkları sıkıntıların ifadesi arabeskte karşılık bulmuştur. Aynı zamanda 12 Eylül 1980 tarihindeki askeri darbe ile toplumsal dinamikler, şiddet, erotizm ve toplumsal eleştiri içeren yapımların yasaklanmasını getirmiş; popüler kültür unsuru olan arabesk şarkıcıların ön plana çıktığı yapımlar seyirci toplamıştır (Esen, 2002). Folklorik, ideolojik, tarihsel ve duygusal içeriklerin birleşimiyle oluşturulan bu kitle kültürü izlekleri (Baudrillard, 1997), yeni ifade biçimleri yaratmıştır. Bu dönemde serinin son filmi olarak Halit Refiğ'in çektiği 1982'deki Leyla ile Mecnun ise hüznü şarkıları ile arabesk kültürünün etkilerini yansıtmaktadır. Türk sinemasının önemli yönetmenlerinden biri olan Refiğ gerçekçi bir sinema anlayışı ile halk kültürünü yansıtan filmler çekmiştir. Yönetmenin masalsı unsurlar taşıyan bu filmi, dönemin popüler arabesk müzik şarkıcısı Orhan Gencebay ile öncelikle müzik alanında ortaya çıkmış olan arabeskin, sinemada anlam inşa edici örneklerinden birini oluşturmuştur. Ayrıca filmde Leyla karakterini canlandıran, duygusal ve hareketli filmlerdeki performansıyla beğeni toplayan kadın oyuncusu Gülşen Bubikoğlu; bu engellerle dolu melodramın güçlü Leyla'sı için önemli bir seçimdir. Karakterlerin engelleri aşma çabasında; kader, keder, acı çekme, kavuşamama motifleri arabesk şarkılarla bezenmiş bu filmde dramatik yapıyı oluşturarak, olay örgüsünü desteklemiştir.

5.4. Mekân Tasarımı

Sinemada anlatının sahnelenmesinde mizansen öğeleri önemli bir yer tutar. Senaryonun filme alındığı gerçek ya da film için inşa edilmiş mekân ve filmin dekorların seçimi, yapımın olay örgüsü, karakterleri ve temasıyla ilgili bilgi verir. Filmde mekân kullanımı arka plan oluşturmanın dışında öykü açısından önemlidir; her filmde farklı kullanılan mekân, aksesuar ve nesneler doğal ya da yapay olsun belli bir anlam taşır.

1963 yapımı Leyla ile Mecnun Gibi filmde öykü bir film setinde başlar. Filmde Leyla ile Mecnun filmini çeken oyuncular çöldedirler. Film içinde film şeklinde ilerleyen anlatı da gerçek hayata geçiş yapıldığında öykü kırsaldan modern şehir hayatına taşınan bir seyir izler. Filmin şehir arka planı İstanbul'dur. Hikâyenin zamanı değişmiş olsa da çeşitli engeller ile kavuşamayan karakterlerin akabeti değişmez. Aşk açısından hasta olan Leyla ile Mecnun'a dönen Doğan'ın başıboş dolaştıkları mekân artık çöl değil şehrin arka sokakları, karanlık dehlizleri ve barlarıdır.

1972 yapımı Leyla ile Mecnun'da, yerel halk kültüründe kostüm ve aksesuarlardan faydalanılan mizansen de şelaleler ile çevrelenmiş pastoral arka planın yanı sıra çöl ortamı kumul tepeleriyle sağlanmıştır. Folklorik unsurların yer aldığı yapımda göçebe toplulukların yaşayışlarının yanın da fantastik unsurların etkisiyle saraylar, zindanlar da mizansenin dikkat çeken öğelerindendir.

1982 yapımı Leyla ile Mecnun örneklemin diğer uyarlama filmlerine göre en yeni film olsa da hurma ağaçlarının, develerin, toprak yapıların olduğu çöl ortamı ile geleneksel bir mekân tasarımına sahiptir. Kaleler, zindanlar, kılıçla kuşanmış yöresel Arap elbiseleri giyen kadın ve erkekler filmin mizansen öğelerindendir. Ayrıca Leyla ile Kadir'in nadir mutlu anlarından birinde Urfa Balıklı Göl'deki balıklara yem attıkları sahne, filmde dini simge olan doğal mekanlardan da yararlanıldığını göstermektedir.

5.5. Zaman Dizini

Filmsel zaman değişkendir, fiziksel zamana benzemez. Filmin olay örgüsü, filmdeki öykünün zamanına göre belirli bir çerçevede yaratılır. Yönetmenin kronolojik zamana müdahalesi, zamanı isteği doğrultusunda belirlemesine imkân verir. Sinemanın anlatım olanakları sinemasal zamanda geriye geçmişe ya da ileriye geleceğe doğru sıçramalara olanak sağlar. Filmin dramaturjik yapısını parçalayıp yeni bir yapı oluşturan bu zaman sıçramaları olayın ya da karakterlerin gelişimi, anıları ya da geleceği ile ilgilidir.

Örneklemini oluşturan iki filmde hikâyenin aslına sadık kalınarak karakterlerin çocukluklarıyla başlayan öykü ileriye doğru sıçrayarak gençlik dönemleriyle devam ederken, Leyla ile Mecnun Gibi'de (1963) anlatı, karakterlerin tanıştıkları gençlik dönemlerinden itibaren kronolojik sırayla ilerlemiştir.

5.6. Bakış Açısı

Filmlerde dünyaya hangi açıdan bakıldığı, gösterilen unsurların nesnel ya da öznel bir görüş noktasıyla

sunulduğu ne gördüğümüzü belirler. Bir şeyin görüldüğü konum anlamı inşa eden öğelerdendir. Kameranın bir karakterin öznel görüş noktasını yansıtması anlatıya ilişkin kişisel bakış açısını yansıtır. Bakış açısının nesnel ya da öznel olması filmlerin kurguladığı öyküye hangi açıdan bakmamızı istediğinin bilgisini verir.

Leyla ile Mecnun hikayesini konu edinen üç filmde de anlatı nesnel bir bakış açısı ile sunulmuştur. İzleyicinin aynı aşk hikayesine farklı dramaturjik yapılarla seyirci olduğu filmlerde, anlam yapısının kurulmasında öykünün nasıl ilerleyeceğine odaklanılması nesnel bakış açısı ile oluşturulmuştur.

5.7. Söz ve Müzik Tasarımı

Sinemada söz, müzik, gürültü biçiminde karşımıza çıkan ses ve müzik tasarımı görüntü ve anlatıyla yakından ilgilidir. Sesin yapay ya da doğal çok boyutlu kullanımı, görüntü ile senkronize oluşu bize anlatının dramatik yapısında farklı anlamlar olarak yansır. Ses görüntünün mekanla sınırlandırılmış yapısını aşar: "Ses mekânın içine girerek orayı doldurduğu için yükseltilmiş bir varlık hissi oluşturur" (Stam, 2014). Sesin yanında sessizlikte anlatının kurulmasında bir öğe olarak yer alabilir. Sahnede sesin mizansen ve diğer sinematografik öğelerle birlikte nasıl kullanıldığı filmi çözümlememizde önemli bir unsurdur.

Çalışmamızın örneklemini oluşturan üç yapımda da melodram türüne özgü abartılı duygu yoğunluğunu sağlamak için müzikten yararlanılmıştır. 1963 yapımı filmde şehrin eğlence ortamlarında Batı müziği formları ve klasik Türk müziğine yer verilmiştir. Anlatının kültürel bağlamına göre kullanılan müzik türünün değiştiği 1972 yapımı filmde yerel kültür özellikleriyle bezenmiş öyküde saz çalıp türkü söyleyen Ali karakteri aracılığıyla anlatının dramatik yapısı desteklenirken Leyla'nın da türkü söylediği görülür. 1982 yapımı filmde ise başrol oyuncusu dönemin arabesk müzik şarkıcısı Orhan Gencebay'ın film için bestelediği şarkıları aynı zamanda albüm olarak da piyasaya çıkmıştır. Filmlerde yer verilen müziklerdeki şarkı sözleri filmin konusunu pekiştirme ve anlatının devamlılığını sağlama işleviyle kullanılmıştır. Ayrıca sadece 1972 yapımı Leyla ile Mecnun adlı filmde zaman zaman hikâyeyi dış ses olarak aktaran anlatıcıdan faydalandığı görülmektedir.

6. Sonuç

Halk hikayeleri, sanatın tüm biçimlerinde temel bir anlatı kaynağı olarak ele alınmış olan insanlığın ortak değerleridir. İnsanın, gerçek dünyaya dair deneyimlerini kuşaktan kuşağa aktaran bu hikayeler kahramanlıklarla doludur. Aşk'ta halk hikayesi olarak aktarılan bir olgudur. Aşıkların kavuşmak için büyük mücadeleler verdiği aşkı konu alan kıssalar aracılığıyla amaçlanan, aile kurumunun korunmasıdır. Leyla ve Mecnun ikili aşk hikayesi, Arap edebiyatında ortaya çıkıp, İslam medeniyetinde yayılmış, bir anlatıdır. Çeşitli nedenlerle kavuşamayan iki aşığın, karşılaştığı engellerle dolu macerasına dayanan kıssa, Arapça'dan sonra Farsça ve Türkçe'de de anlatılmıştır. Fars edebiyatında Nizami-i

Gencevi tarafından mesnevi tarzında kaleme alınan eser, Türk edebiyatında ilk defa Gülşehri ile aktarılmıştır. Birçok farklı edebiyatçı aracılığıyla defalarca konu edilen hikâyenin en güzel ifadesine, Fuzuli'nin 16. yüzyılda yazdığı mesnevisinde kavuştuğu dile getirilmektedir. Bunun sebebi olarak gösterilen, Fuzuli'nin gerçek aşktan ilham alması ve hikâyenin geçtiği topraklarda yaşamış olmasıdır.

Fuzuli'nin mesnevisinde yer verdiği hikâye Türk sinemasında melodram türü filmlere konu olmuştur. Melodramlar, kültür endüstrisi ürünü olan western, korku vb. türler gibi, ortak uyulaşımına dayanır. Abartılı bir dille, iyiler ve kötülerin oluşturduğu kahramanların maceralarına yer veren bu yapımlar, kolay izlenen, popüler türler olarak varlık göstermektedir. Melodramlar, türler arasında kadın-erkek ilişkilerine odaklanan, aşk maceralarını anlatan formatlardır. Türk Sineması'nda, Leyla ve Mecnun hikayesi, Yeşilçam melodramlarında anlatılmıştır. Dönemin toplumsal yapısı ile şekillenen ve birbirinden farklı sinematografik özelliklerle çekilen, Leyla ile Mecnun hikayesine dayanan filmler: Leyla ve Mecnun Gibi (1963), Leyla ile Mecnun (1972) ve Leyla ile Mecnun (1982) olarak tespit edilmiştir. Filmler, Leyla ve Mecnun karakterlerinin temsilleri üzerinden, sinemasal dramaturji açısından incelendiğinde hem mesnevinin olay örgüsüyle hem de yapımların kendi aralarında farklılıklar olduğu görülmüştür.

Yapım yıllarının toplumsal, siyasal ve ekonomik bağlamında, temel ayrımlarla oluşturulmuş filmler dönemlerinin özelliklerini barındırmaktadır. Melodram türünün klasik özelliklerini barındıran üç yapımda da Leyla ile Mecnun karakterlerinin temsilleri, olay örgüsü, filmin geçtiği mekân, kostümler, dekor, ses ve müzik gibi filmin sinematografik özellikleri açısından keskin ayrımlar söz konusudur. Fuzuli'nin mesnevisinin olay örgüsünü oluşturan unsurlar filmlerde kabaca yer almakta ama konunun ele alınış biçiminde, dramatik kuruluştaki farklılıklar göstermektedir. Örneğin; Fuzuli'nin eserinde Leyla ile Mecnun akraba değildir oysa 1972 yapımı Leyla ile Mecnun'da amca çocuklarıdır. Leyla ile Mecnun'un tanışmaları, Leyla'nın İbn-i Selam ile evlilik meselesi, aşka engel oluşturan karakterler gibi öğeler film senaryolarına göre uyarlanırken, Mecnun ile babasının Hac yolculukları olay örgüsü içinde yer almamıştır. Fuzuli iki aşığı tasavvufi bir unsur olan rüya ile cennette buluştururken örneklemimizi oluşturan üç yapımda da böyle bir son söz konusu değildir.

1960'lı yıllarda çekilmiş olan Leyla ve Mecnun Gibi (1963), Leyla ve Mecnun'u gösteren batılı karakterleriyle, şehirde geçen anlatısıyla, modern yaşamı ve ilişkileri aktaran bir yapıdadır. 1970'li yılların halk anlatılarına dönen Türk Sineması'nda yapılan Leyla ile Mecnun (1972) filmi ise, Türk kültürünün özelliklerini yansıtan, adı Ali olan köylü erkeğin saz çalıp türküler söylediği yerel bir destan özelliğine yaklaşmaktadır Birbirinden çok farklı bu iki filmin ardından çekilen Leyla ile Mecnun (1982), ise köyden kente göçün etkisiyle gelişen müzik

kültürünün sinemadaki yansımaları biçimindedir. Filmin erkek başrolü olan arabesk şarkıcısının, söylediği şarkılarla süslenen film, doğa ötesi kahramanları ile masalsı ve fantastik unsurlar barındırırken, Arap- İslam kültürünün motifleriyle karmaşıktır. Ayrıca üç filmde de dansöz oynatılan sahnelerin yer alması, Mecnun'un aşkından şiirler okumak yerine şarkılar söylemeyi seçmesi, dönemin popüler kültürünün yansımasıdır.

Filmler incelendiğinde kadın karakterlerin adının eserin kaynağına sadık kalınarak "Leyla" olduğu, ama erkek karakterlerin "Doğan, Ali, Kadir" olarak Kays'tan farklılaştırıldığı görülmektedir. Bu isimler filmlerin çekildiği dönemlerin temsilcisi şeklinde: Doğan daha çağdaş bir isimken Ali, halk arasında daha çok kullanılan geleneksel bir isimdir. Kadir ismi ise İslamiyet'te kutsal sayılır ve filmin Türk- İslam sentezi motiflerini vurgulamaktadır.

Sonuç olarak filmler, onar yıllık aralar ile çekilmiş olmalarına rağmen sinematografik özelliklerde ve anlatı yapısında önemli farklılıklara sahip eserlerdir. Anlatılar özde, Leyla ve Mecnun halk hikayesinden oluşturulmuş ama Leyla ile Mecnun'u kendi öznel biçimleri içinde popüler kültüre uyarlamışlardır. Kaynağındaki halinden farklılaşmış da olsa, Leyla'nın Mecnun'u çöllere düşüren aşkı, günümüzde de farklı anlatılar ile aktarılmaya devam etmektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların katkı yüzdeleri aşağıda verilmiştir. Yazarlar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

	İ.U.	M.T.
K	50	50
T	50	50
Y	50	50
VTI	50	50
VAY	50	50
KT	50	50
YZ	50	50
KI	50	50
GR	50	50
PY	50	50
FA	50	50

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, KI= kritik inceleme, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi, FA= fon alımı.

Çatışma Beyanı

Yazar(lar) bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Onay Beyanı

Bu araştırmada hayvanlar ve insanlar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

Kaynaklar

- Abisel N, Arslan Tümay U, Behçetoğulları P, Karadoğan A, Öztürk R, Ulusay N. 2005. Çok tuhaf ve çok tanıdık. Metis Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 23-41.
- Abisel N. 1995. Popüler sinema ve türler. Alan Yayıncılık, İstanbul, Türkiye, pp: 13.
- Adanır O. 2012. Sinema televizyon kültür. Hayalperest Yayınevi, İstanbul, Türkiye, pp: 78.
- Akbulut H. 2010. Film çalışmalarında türe beni bir bakış: çoğul okuma alanı olarak türü yeniden düşünmek. Bükür S, Topçu G, (editors), Sinema: tarih, kuram, eleştiri. Kırmızı Kedi Yayınevi, İstanbul, Türkiye, pp: 324-336.
- Akbulut H. 2012. Yeşilçam'dan yeni Türk sinemasına melodramatik imgelem. Hayalperest Yayınevi, İstanbul, Türkiye, pp: 31.
- Aygün ZA. 1999. Behiştî'nin Leyla vü Mecnun mesnevisi. Doktora Tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana, Türkiye, pp: 4.
- Barthes R. 2019. Bir aşk söyleminden parçalar. Metis Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 38.
- Baudrillard J. 1997. Tüketim kültürü. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 119.
- Bilgin A, Kılınç A. 2019. Leyla ve Mecnun. Kapı Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 8-11.
- Corrigan T. 2018. Film eleştirisi el kitabı. Dipnot Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 47.
- Çiçekler M. 2004. Mesnevi. TDV İslam Ansiklopedisi, 29: 320-322.
- Durmuş İ. 2003. Leyla vü Mecnun. TDV İslam Ansiklopedisi, 27: 159-160.
- Ferro M. 2017. Sinema ve tarih. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 19.
- Karahan A. 1996. Fuzuli. TDV İslam Ansiklopedisi, 13: 240-246.
- Kayalı K. 2015. Sinema bir kültürdür. Tezkire Yayıncılık, İstanbul, Türkiye, pp: 80.
- Keskin F. 2008. On altıncı yüzyıl ikili aşk mesnevilerinde tahkiye unsurları. Yüksek Lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya, Türkiye, pp: 8.
- Kuyucak Esen Ş. 2002. Türk sinemasının kilometre taşları. Naos Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 104.
- Özyurt P, Sunal G. 2022. Federico Fellini sinemasında dramaturjik yapı: 8½ Film Örneği. J Acad Soc Sci, 2022: 129-160
- Pala İ. 2003. Leyla vü Mecnun. TDV İslam Ansiklopedisi, 27: 161.
- Schatz T. 1981. Hollywood genres: filmmaking, the studio system. Temple University Press, Philadelphia, US, pp: 222.
- Schopenhauer A. 2020. Aşka ve kadınlara dair. Say Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 71.
- Sözen M. 2017. Sinemasal anlatılarda dramatik inşa ve dramaturgi. J Acad Soc Sci, 2017: 22-45.
- Stam R. 2014. Sinema teorisine giriş. Ayrıntı Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 223-224.
- Şimşek A. 2015. Alanyazın taraması. Sosyal bilimlerde araştırma yöntemleri. Anadolu Üniversitesi, Eskişehir, Türkiye, pp: 52-79.
- Tınaz Gürmen P. 2015. Sinema aşkı anlatır. Sinema neyi anlatır. Oluk Ersümer A. (editör), Hayalperest Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 289-273.
- Yazıcı T. 2003. Leyla vü Mecnun. TDV İslam Ansiklopedisi, 27: 161.
- Yengin H. 1996. Medyanın dili, iletişime kuramsal bir yaklaşım: popüler kültür türlerinin çözümlemesi. Der Yayınları, İstanbul, Türkiye, pp: 7.

Open Access Journal
e-ISSN: 2618 – 6640

Araştırma Makalesi (Research Article)

Cilt 8 - Sayı 1: 18-27 / Ocak 2025
(Volume 8 - Issue 1: 18-27 / January 2025)

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİLERİNDE KİTLE İLETİŞİM ARAÇLARININ FİNANSAL TUTUM VE DAVRANIŞ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: KAHRAMANMARAŞ SÜTÇÜ İMAM ÜNİVERSİTESİ ZİRAAT FAKÜLTESİ ÖRNEĞİ

Zülküf AYDEMİR^{1*}, Gülferah ERTÜRKMEN²

¹Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Ana Bilim Dalı, 46100, Kahramanmaraş, Türkiye,

²Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Göksun Uygulamalı Bilimler Yüksekokulu, Bankacılık ve Finans Bölümü, 46100, Kahramanmaraş, Türkiye

Özet: Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrencilerinin kitle iletişim araçları ve finansal tutum ve davranışlarını incelemeyi amaçlamaktadır. Nicel araştırma deseninin benimsendiği bu çalışmada verilerin toplanmasında anket yöntemi kullanılmıştır. Çalışma kapsamında 257 öğrenciye anket uygulanmış ve elde edilen veriler analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre, öğrencilerin büyük bir kısmı kredi kartı kullanmakta, ancak kredi kartlarının faiz oranlarını bilmemektedir. Öğrencilerin çoğunluğu sosyal medya platformlarını aktif olarak kullanmakta olup, Instagram en popüler platform olarak öne çıkmaktadır. Ekonomi haberlerine olan ilgi düşük seviyelerde kalmakta ve öğrenciler dijital medyayı geleneksel medyaya tercih etmektedir. Bu durum, medya kuruluşlarının finansal eğitim ve bilgilendirme konularında dijital platformlara uyarlanmış daha etkili programlar geliştirmesi gerektiğini göstermektedir. Ayrıca, öğrencilerin ekonomi haberlerini düzenli olarak takip etme alışkanlıklarının düşük olması, genç nesile yönelik stratejilerin yeniden gözden geçirilmesini zorunlu kılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Finansal tutum, Finansal davranış, Kitle iletişim araçları, Sosyal medya

Effect of Mass Communication Tools on Financial Attitudes and Behavior of University Students: The Case of Faculty of Agriculture at Kahramanmaraş Sütçü İmam University

Abstract: The aim of this study is to investigate the attitudes and behaviors of student of Agricultural Faculty at Kahramanmaraş Sütçü İmam University regarding mass media and finance. Adopting a quantitative research design, the study employed a survey method for data collection. As part of the study, 257 student were surveyed and the data obtained was analyzed. The result of the study, show that most students use credit cards, do not know the interest rates of credit cards. The majority of student actively use social media platforms, with Instagram being the most popular platform. Interest in economic news remains low and students prefer digital media to traditional media. This suggest that the media should develop more effective financial education and information programs on digital platforms. In addition, the low regularity with which students follow economic news makes it imperative to reconsider strategies for the younger generation.

Keywords: Financial attitudes, Financial behaviors, Mass communication tools, Social media

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bankacılık ve Finans Ana Bilim Dalı, 46100, Kahramanmaraş, Türkiye

E mail: zaydemir@ksu.edu.tr (Z. AYDEMİR)

Zülküf AYDEMİR <https://orcid.org/0000-0003-0393-4557>

Gülferah ERTÜRKMEN <https://orcid.org/0000-0003-2239-0241>

Gönderi: 19 Eylül 2024

Kabul: 02 Aralık 2024

Yayınlanma: 15 Ocak 2025

Received: September 19, 2024

Accepted: December 02, 2024

Published: January 15, 2025

Cite as: Aydemir Z, Ertürkmen G. 2025. Effect of mass communication tools on financial attitudes and behavior of university students: The case of Faculty of Agriculture at Kahramanmaraş Sütçü İmam University. BSJ Pub Soc Sci, 8(1): 18-27.

1. Giriş

Kitle iletişim araçları, 21. yüzyılın en etkili bilgi yayma ve toplumu yönlendirme araçları olarak kabul edilmektedir (Castells, 2012). Televizyon, radyo, internet ve özellikle sosyal medya gibi iletişim araçları, bireylerin bilgiye erişiminden toplumsal olaylara bakış açısına, hatta kişisel değer yargılarına kadar geniş bir yelpazede etkili olmaktadır (McQuail, 2010). Bu araçlar, bireylerin kültürel ve sosyal normlarını şekillendirmenin yanı sıra, finansal tutum ve davranışlarında da belirleyici rol oynamaktadır. Genç yetişkinler ve üniversite öğrencileri,

kitle iletişim araçlarının hedef kitlesi arasında öne çıkmakta ve bu grup, iletişim araçlarının etkisini en yoğun biçimde hisseden kesimlerden biri olarak görülmektedir (Livingstone, 2008).

Üniversite öğrencileri, yetişkinliğe adım atan, bilgi ve becerilerini geliştirirken aynı zamanda finansal sorumluluklarla tanışan bireylerdir. Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerde ekonomik istikrarsızlık, yüksek enflasyon oranları ve işsizlik gibi sorunlar, gençlerin finansal geleceklerini şekillendirirken karşılaştıkları zorlukları daha da artırmaktadır (Gürbüz

ve Aytekin, 2019). Bu bağlamda, finansal bilinç düzeylerinin artırılması ve sağlıklı finansal tutumlar geliştirmeleri, onların ekonomik olarak daha sağlam bir temel üzerine kurulmalarını sağlayabilir. Ancak, bu tutumlar büyük ölçüde kitle iletişim araçlarından edindikleri bilgilere dayanarak şekillenmektedir (Kahneman ve Tversky, 1979). Sosyal medya ve reklamlar, öğrencilere çekici tüketim mesajları sunarken, aynı zamanda tasarruf, yatırım veya bütçe yönetimi gibi finansal konularda bilinçli tercihler yapmalarını da zorlaştırabilir (Alper ve Altun, 2021).

Kitle iletişim araçlarının sunduğu içeriklerin yanıltıcı veya abartılı olması, üniversite öğrencilerinin finansal karar alma süreçlerini olumsuz yönde etkileyebilir. Özellikle sosyal medya platformları, tüketim odaklı içerikleriyle üniversite öğrencilerini bilinçsiz harcamalara yönlendirebilir. Örneğin, popüler sosyal medya fenomenlerinin gösterişli yaşam tarzları, öğrenciler üzerinde finansal baskı oluşturabilmekte ve öğrencilerin gelirlerinden fazla harcama yapma eğilimlerini teşvik edebilmektedir (Cheung ve Lee, 2010). Bu durum, finansal birikim yapma, yatırım yapma veya gelir-gider dengesini sağlama gibi uzun vadeli finansal planları gölgede bırakmaktadır (Palan vd., 2014).

Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrencileri özelinde kitle iletişim araçlarının finansal tutum ve davranışlar üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamaktadır. Ziraat Fakültesi, öğrencilere yalnızca tarım alanında bilgi ve beceri kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda tarımsal girişimcilik ve finansal yönetim gibi konularda da rehberlik eder (Erdal, 2020). Bu nedenle, öğrencilerin finansal konulardaki tutumları ve davranışları, yalnızca bireysel başarıları için değil, aynı zamanda tarım sektörü açısından da önemli bir etkiye sahiptir. Tarım alanında başarılı olabilmek için finansal okuryazarlık ve bütçe yönetimi gibi becerilerin önemi büyüktür. Dolayısıyla, Ziraat Fakültesi öğrencilerinin finansal bilinç düzeyini ve davranışlarını etkileyen faktörlerin anlaşılması, tarım sektöründe sürdürülebilir kalkınmayı desteklemek açısından da kritik bir öneme sahiptir (Şahin ve Çakır, 2023).

Bu araştırmanın temel amacı, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrencilerinin kitle iletişim araçlarıyla olan etkileşimlerinin finansal tutum ve davranışlarına olan etkilerini ortaya koymaktır. Çalışma, öğrencilerin hangi kitle iletişim araçlarını ne sıklıkla kullandığını, bu araçlardan nasıl etkilendiklerini, harcama alışkanlıklarını ve bütçe yönetimi konusundaki yaklaşımlarını analiz etmeyi hedeflemektedir. Araştırmanın sonuçları, hem mevcut literatüre katkı sağlayacak hem de üniversite öğrencilerinin finansal tutum ve davranışlarını anlamak isteyen eğitimciler, politika yapımcılar ve araştırmacılar için değerli bir kaynak oluşturacaktır (Erdoğan, 2018).

Bu bağlamda çalışma, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin artırılmasına yönelik öneriler sunmayı ve kitle iletişim araçlarının finansal bilinç

üzerindeki etkisini daha kapsamlı bir şekilde ele almayı amaçlamaktadır. Kitle iletişim araçlarının toplum üzerindeki güçlü etkisini göz önünde bulundurarak, gençlerin daha sağlıklı finansal kararlar alabilmesi için uygun eğitim programları ve politikalar geliştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır (Aydın ve Karaman, 2017).

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Kitle İletişim Araçları

Kitle iletişim araçları, geniş kitlelere bilgi iletme, eğlendirmek, bilinçlendirmek veya pazarlama amacıyla kullanılan medya türlerini ifade eder. Bu araçlar arasında televizyon, radyo, gazete gibi geleneksel medya unsurları ile internet, sosyal medya ve dijital haber portalları gibi dijital medya kanalları bulunur (McQuail, 2010). Günümüzde, özellikle internet ve sosyal medya platformları, geniş erişim kapasiteleri ve etkileşimli yapıları sayesinde kitle iletişiminin temel unsurları haline gelmiştir (Castells, 2012). Bu araçlar, gençler arasında yaygın bir şekilde kullanılmakta ve kullanıcıların bilgiye anında erişimini sağlayarak onların fikirlerini, değer yargılarını ve davranışlarını şekillendirmektedir (Livingstone, 2008).

Kitle iletişim araçları aynı zamanda kültürün aktarılmasına ve toplumsal değerlerin korunmasına katkı sağlar. Kültürel içerikler, toplumun geçmişi ile bağlarını güçlendirir ve kültürel mirasın gelecek nesillere aktarılmasını sağlar. Ayrıca, toplumun etik değerlerini, inançlarını ve normlarını destekleyen içeriklerle bireylerin toplumsal değer yargılarını şekillendirir. Kamuoyu oluşturma işlevi ise, toplumu ilgilendiren önemli konularda geniş kitleleri bilgilendirerek bireylerin düşünce ve görüşlerini etkilemeyi amaçlar. Özellikle haber programları, belgeseller ve sosyal medya kampanyaları gibi araçlar, kamuoyunu belirli konularda yönlendirebilme gücüne sahiptir (Habermas, 1989).

Kitle iletişim araçları, bireylerin yalnızca sosyal tutumları üzerinde değil, aynı zamanda ekonomik kararları üzerinde de etkili olmaktadır. Sosyal medya gibi platformlar üzerinden yayılan reklamlar, tüketici davranışlarını yönlendirebilmekte; özellikle üniversite öğrencileri gibi finansal bağımsızlıklarını yeni kazanmaya başlayan grupları doğrudan etkilemektedir (Cheung ve Lee, 2010).

2.2. Finansal Tutum

Finansal tutum, bireylerin finansal kararlar alırken sergiledikleri duygusal ve düşünsel eğilimler olarak tanımlanabilir. Bireylerin paraya, borca, birikime ve harcamaya yönelik bakış açıları, finansal tutumları ile şekillenir (Palan vd., 2014). Bu tutumlar, bireylerin geleceğe dair finansal hedefler belirlemesinde, tasarruf yapma veya yatırım yapma gibi kararlar almasında belirleyici rol oynar. Üniversite öğrencileri gibi genç bireyler, finansal bağımsızlıklarını kazanmaya başladıkları dönemde, paraya dair tutumlarını henüz tam olarak geliştirmemiş olabilirler. Dolayısıyla bu grup, finansal tutum açısından daha kırılgan bir yapıdadır ve kitle iletişim araçlarından gelen mesajlardan etkilenme

olasılığı daha yüksektir (Aydın ve Karaman, 2017).

Örneğin, sosyal medyada sürekli olarak lüks tüketim içerikleriyle karşılaşan bir birey, bu yaşam tarzını benimsemek isteyebilir ve sonuç olarak kendi finansal durumunu aşan harcamalar yapmaya yönelebilir. Bu tür içerikler, finansal tutumda bir değişikliğe yol açarak bireyleri harcama odaklı bir tutuma yönlendirebilir. Aynı zamanda, finansal özgürlüğün önemini vurgulayan içerikler veya birikim ve yatırım üzerine yapılan paylaşımlar, bireylerin tasarrufa yönelik daha bilinçli kararlar almalarına katkıda bulunabilir (Gürbüz ve Aytekin, 2019).

2.3. Finansal Davranış

Finansal davranış, bireylerin finansal tutumlarının uygulamaya dökülmüş hali olarak tanımlanabilir. Bireyin gelir ve gider dengesini sağlama, tasarruf etme, yatırım yapma veya borçlanma gibi konularda aldığı kararlar finansal davranışlarını ortaya koyar (Kahneman ve Tversky, 1979). Finansal davranışlar, büyük ölçüde bireyin finansal tutumlarına ve eğitimine bağlı olarak gelişir. Ancak, bu davranışlar kitle iletişim araçları gibi dış faktörlerden de etkilenebilir.

Özellikle sosyal medya ve çevrimiçi platformlar, bireylerin finansal davranışlarını doğrudan etkileyen mesajlar ve reklamlar ile doludur. Örneğin, sosyal medyada sıkça karşılaşılan kredi kartı reklamları veya cazip tüketici kredisi teklifleri, bireyleri harcama ve borçlanmaya teşvik edebilir (Alper ve Altun, 2021). Gençler, finansal bilinçlerini henüz tam olarak geliştirmemiş olduklarından dolayı bu tür reklamlardan daha fazla etkilenebilir ve kısa vadeli ihtiyaçlarını karşılamak için borçlanmaya yönelebilirler (Erdal, 2020). Aynı zamanda, kişisel finans uygulamaları veya yatırım platformları gibi içeriklerin popülaritesi, gençlerin tasarruf yapma ve yatırım kararlarına olan ilgisini artırabilir ve bu yönde davranış geliştirmelerini teşvik edebilir (Şahin ve Çakır, 2023).

2.4. Kitle İletişim Araçlarının Finansal Tutum ve Davranış Üzerindeki Etkisi

Kitle iletişim araçlarının, bireylerin finansal tutum ve davranışlarını etkileme gücü, günümüzde akademik araştırmalarda sıklıkla ele alınan bir konudur. Kitle iletişim araçlarının bireylerin finansal tutumlarına etkisi, onlara yalnızca bilgi sunmakla kalmayıp aynı zamanda değer yargılarını, tüketim alışkanlıklarını ve uzun vadeli finansal hedeflerini de etkilemesi bakımından önemlidir (Castells, 2012). Bu araçların sunduğu içerikler, bireylerin finansal hedeflerini belirlerken kullandıkları referans noktalarını değiştirebilir. Örneğin, sosyal medyada popüler olan fenomenlerin yaşam tarzlarını takip eden genç bireyler, bu yaşam standartlarına ulaşmak amacıyla harcamalarını arttırabilirler (Cheung ve Lee, 2010).

Ayrıca, kitle iletişim araçlarının sürekli olarak tüketimi teşvik eden mesajları, bireylerin daha fazla harcama yapma ve tasarruftan uzaklaşma eğiliminde olmalarına yol açabilir. Bu durum özellikle üniversite öğrencileri gibi finansal bağımsızlıklarını kazanmaya çalışan genç

bireylerde etkili olabilir. Kitle iletişim araçları aynı zamanda finansal okuryazarlık düzeyini de etkileyebilir. Bilinçli tüketim ve tasarruf gibi konularda bilgi sunan içerikler, bireylerin daha bilinçli finansal kararlar almasına katkıda bulunabilir (Aydın ve Karaman, 2017).

Bu bağlamda, kitle iletişim araçlarının finansal tutum ve davranışlar üzerindeki etkisini incelemek, özellikle üniversite öğrencileri gibi genç yetişkinlerde, bilinçli finansal davranışların teşvik edilmesi açısından önemlidir. Genç bireylerin, medya üzerinden kendilerine sunulan finansal içeriklere karşı daha eleştirel bir bakış açısı geliştirmeleri, hem kişisel finans yönetimleri hem de uzun vadeli mali hedeflerine ulaşmaları için kritik öneme sahiptir (Gürbüz ve Aytekin, 2019).

3. Literatür Çalışması

Kitle iletişim araçlarının bireylerin finansal tutum ve davranışları üzerindeki etkisini inceleyen araştırmalar, medya aracılığıyla edinilen bilgilerin finansal kararları şekillendirdiğini göstermektedir. Banerjee ve Duflo (2008), gelişmekte olan ülkelerde medya etkisiyle düşük gelirli bireylerin harcama eğilimlerinin yönlendirildiğini belirtirken, Atkinson ve Messy (2012) medya kaynaklarının gençlerin finansal okuryazarlık düzeyine katkı sağladığını vurgulamıştır. Baker ve Nofsinger (2010) ise medya ve reklamların özellikle üniversite öğrencilerinin tüketim ve tasarruf eğilimlerini etkilediğini saptamıştır. Türkiye'deki çalışmalarda, Temizel ve Bayram (2011) Anadolu Üniversitesi öğrencilerinin finansal bilgilerini ailelerinden edindiğini, finansal gelişmeleri ise internet ve televizyon yoluyla takip ettiklerini belirlemiştir. Bozkurt (2018) ise Yıldız Teknik Üniversitesi öğrencilerinin medya etkisi altında yatırım kararları aldığını ve finansal farkındalık düzeylerinin düşük olduğunu tespit etmiş, finansal eğitimin zorunlu hale getirilmesini önermiştir. Bu çalışmalar, medya etkisinin bireylerin finansal farkındalık, bilgi ve davranışlarını biçimlendirdiğini ortaya koymaktadır.

Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyi ve kitle iletişim araçlarının bu düzey üzerindeki etkisine dair çalışmalar, medya kaynaklarının gençlerin finansal bilgi ve becerilerini şekillendirdiğini göstermektedir. Lusardi ve Mitchell (2011) ile Chen ve Volpe (1998), gençlerin medya aracılığıyla elde ettikleri finansal bilgilerin kararlarını nasıl etkilediğini incelerken, Shim vd. (2010) finansal okuryazarlığın bütçe yönetimi ve finansal planlama becerileri üzerindeki olumlu etkisini vurgulamıştır. Türkiye'de yapılan çalışmalar ise üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık seviyelerinin genellikle düşük olduğunu ve bu seviyenin demografik özelliklere göre farklılık gösterdiğini ortaya koymaktadır. Kılıç vd. (2015), erkek öğrencilerin kadınlara göre daha yüksek finansal bilgiye sahip olduğunu belirtmiş; Alkaya ve Yağlı (2015) öğrencilerin finansal yönetim becerilerini çoğunlukla ailelerinden öğrendiğini ifade etmiştir. Çinko vd. (2017), Öngen ve Öngen (2018), Tekin ve Dursun (2021), Yılmaz ve Sevim

(2021) ile Yalman ve Kayahan (2023) ise finansal okuryazarlık düzeylerinin yaş, cinsiyet, bölüm ve gelir düzeyi gibi faktörlere bağlı olarak değişiklik gösterdiğini, ancak genel olarak öğrencilerin finansal bilgi düzeylerinin yetersiz olduğunu ortaya koymuştur.

Sosyal medya ve kitle iletişim araçlarının gençlerin finansal kararları, tüketim davranışları ve ekonomik farkındalıkları üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar, medya etkisiyle gençlerin finansal davranışlarının önemli ölçüde şekillendiğini göstermektedir. Pentina ve Tarafdar (2014) ile Tiggemann ve Slater (2014), sosyal medya platformlarının ve influencer tavsiyelerinin gençler arasında tüketim kültürünü nasıl beslediğini ve harcama eğilimlerini artırdığını vurgulamıştır. Chaudhuri ve Holbrook (2001), sosyal medya ve reklamlara olan güvenin gençlerin finansal kararlarında etkili olduğunu belirtmiştir. Ekonomik farkındalık ve finansal planlama üzerinde yapılan çalışmalarda medya kaynaklarının ekonomik kriz dönemlerinde gençlerin ekonomik bilinç düzeyini artırdığını; Xiao vd. (2009) ise medya kaynaklarının gençlerin finansal planlama becerilerini ve geleceğe yönelik finansal güvenlerini güçlendirdiğini saptamıştır. Bu çalışmalar, medya ve sosyal medyanın, gençlerin finansal bilinç ve güven kazanmasında önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrencileri özelinde medya etkisinin finansal tutum ve davranışlara olan etkisini analiz ederek literatüre katkı sunmayı amaçlamaktadır. Mevcut çalışmalardan farklı olarak, bölgesel ve eğitimsel bağlamda tarım eğitimi gören gençlerin medya aracılığıyla edindikleri finansal bilgilere kırsal ekonomi perspektifinden yaklaşmakta; böylece, Türkiye’de tarım sektörü ve kırsal kalkınma için özgün bir veri seti sağlayarak gelecekteki finansal okuryazarlık araştırmalarına yeni bir perspektif getirmektedir.

4. Materyal ve Yöntem

Bu çalışma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ziraat Fakültesinde öğrenim gören öğrencilerin birtakım demografik özelliklerine göre kitle iletişim araçları ile finansal tutum ve davranışlarının farklılaşıp farklılaşmadığını inceleyerek; finansal davranış ve tutumları arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Bu araştırma kapsamında veri toplama aracı olarak ‘anket yöntemi’ tercih edilmiştir. Anket, Bozkurt (2018) ve Meydan (2019) çalışmalarında kullanılan anketlerden yararlanılarak hazırlanmıştır. Araştırma evreni, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrenci işleri biriminden alınan verilere göre, 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Dönemi’nde öğrenim gören 685 öğrenciden oluşmaktadır. %95 güven düzeyi ve %5 hata payıyla yapılan hesaplamalar sonucunda örneklem büyüklüğü 247 olarak belirlenmiştir. Ancak, daha sağlıklı sonuçlar elde edebilmek adına 29.05.2024-11.06.2024 tarihleri arasında 266 öğrenciye anket uygulanmış, 9 anket değerlendirme dışı bırakılarak, 257 kişi örnekleme dahil

edilmiştir. Araştırmada kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Kolayda örnekleme, araştırmacının en kolay ulaşabileceği ve rastgele seçtiği bireylerden veri toplamasını sağlar. Bu yöntemde, araştırmacı en hızlı, basit ve ekonomik yoldan ana kütleden örnek grubu seçer (Kinnear ve Taylor, 1996; Zikmund, 1997; Malhotra, 2004; Aaker vd., 2007). Araştırma verileri bilgisayar ortamında analiz edilmiş ve frekans dağılımı kullanılarak sonuçlar sunulmuştur (Ural ve Kılıç, 2011).

4.1. Veri Toplama Araçları ve Veri Analizi

Bu araştırma için, veri toplama aracı olarak öğrencilerin cinsiyeti, yaşı, eğitim aldığı bölüm, sınıf düzeyi, anne ve babalarının eğitim durumu, ailelerinin aylık toplam geliri gibi sosyo-ekonomik ve demografik özelliklerine yönelik soruların yanı sıra, Meydan (2019) çalışmasında kullanılan “Fakülte Öğrencilerinin Finansal Davranış ve Tutum Düzeylerini Belirleme Ölçeği” ile Bozkurt’un (2018) çalışmasında yer alan “Kitle İletişim Araçları ile Finansal Farkındalık Yaratılması” ölçeğinden yararlanılmıştır. Anketin ilk bölümünde demografik ve sosyo-ekonomik özelliklerle ilgili sorulara yer verilmiş, ikinci bölümde finansal davranış ve tutum soruları sorulmuş, son bölümde ise sosyal medya kullanımına ilişkin sorular bulunmuştur. Veriler anket yöntemiyle derlenmiş ve elde edilen veriler SPSS 27.0 programında analiz edilmiştir. Bu çalışmada frekans, Ki-kare test analizi yapılmıştır. Elde edilen bulgular, %95 güven aralığı 0,05 anlamlılık düzeyi ile değerlendirilmiştir.

5. Bulgular ve Tartışma

Aşağıda yer alan Tablo 1’de katılımcıların demografik, yaş, gelir düzeyi ve öğrenim gördükleri bölüm özelliklerini göstermektedir.

Çalışmaya katılan öğrencilerin çoğunluğunun 22-25 yaş aralığında (%47,5) ve erkek (%60) olduğu belirlenmiştir. Öğrenciler, ziraat fakültesinin farklı bölüm ve sınıflarından seçilmiş olması çalışma sonuçlarının dağılımı açısından anlamlı bir farklılık oluşturmaktadır.

Ebeveynlerin eğitim düzeylerine bakıldığında, genel olarak babaların eğitim düzeyinin annelerinkinden daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Anketi cevaplayan öğrencilerin aile gelir dağılımları incelendiğinde ise, yarısından fazlasının (%50,2) aile gelirinin 20.001-40.000 TL aralığında olduğu görülmüştür.

Tablo 2’de kredi kartı kullanımına ilişkin bilgilere yer verilmiştir. Tablo 2’ye göre, Ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu kredi kartı kullanmakta olup, genellikle bir veya iki kredi kartına sahiptirler. İlk kredi kartlarını genellikle üniversite eğitimine başladıklarında edinen öğrenciler, kredi kartlarını da sık sık kullanmaktadır. Ancak, öğrencilerin yaklaşık yarısı kullandıkları kredi kartlarının aylık faiz oranlarını bilmemektedir. Bu durum öğrencilerin bilinçli bir kullanıcı olmadıklarını göstermektedir. Ayrıca, kredi kartından nakit çekimi öğrenciler arasında yaygın bir uygulama değildir.

Tablo 1. Çalışma sorularına cevap veren öğrencilere ait demografik ve ekonomik özellikler

		Frekans	Oran (%)
Cinsiyet	Kadın	102	39,7
	Erkek	155	60,3
Yaş Dağılımları	21 ve Altı	72	28
	22-25	122	47,5
	26 ve Üzeri	63	24,5
	Bahçe Bitkileri	41	16,0
Bölüm	Bitki Koruma	51	19,8
	Biyosistem Mühendisliği	41	16,0
	Tarla Bitkileri	46	17,9
	Tarım Ekonomisi	44	17,1
	Zootekni	34	13,2
Sınıf	1. Sınıf	41	16,0
	2. Sınıf	40	15,6
	3. Sınıf	75	29,2
	4. Sınıf	101	39,3
	Okuryazar değil	17	6,6
	İlkokul	90	35,0
Anne Eğitim Düzeyi	Ortaokul	64	24,9
	Lise	77	30,0
	Üniversite	9	3,5
	Okuryazar değil	4	1,6
Baba Eğitim Düzeyi	İlkokul	60	23,3
	Ortaokul	51	19,8
	Lise	78	30,4
	Üniversite	64	24,9
Aile Gelir Durumu	20.000 TL ve altı	52	20,2
	20.001-40.000 TL	129	50,2
	40.001 ve üzeri	76	29,6
	Toplam	257	100,0

Tablo 2. Kredi kartına ilişkin bilgiler

		Frekans	Oran (%)
Kredi kartı kullanma durumu	Evet	192	74,7
	Hayır	65	25,3
Kredi kartı kullanıyorsanız sahip olduğunuz kredi kartı sayısı	Kredi kartı kullanmıyorum	65	25,3
	1 Kredi kartına sahibim	104	40,5
	2 Kredi kartına sahibim	45	17,5
	3 Kredi kartına sahibim	22	8,6
	4 Kredi kartına sahibim	11	4,3
	5 ve üzeri Kredi kartına sahibim	12	4,7
Kredi kartı varsa ilk kredi kartını alma zamanı	Kredi kartı kullanmıyorum	65	25,3
	Liseden mezun olduktan sonra	51	19,8
	Üniversiteyi kazandığımda	120	46,7
	Üniversite okurken	21	8,2
Kredi kartı kullanma aralığı	Kredi kartı kullanmıyorum	65	25,3
	Yılda birkaç kez kullanıyorum	4	1,6
	Ayda birkaç kez kullanıyorum	64	24,9
	Haftada birkaç kez kullanıyorum	46	17,9
	Her gün kullanıyorum	78	30,4
Kredi kartından nakit para çekme sıklığı	Hiç kullanmıyorum	119	46,3
	Nadiren kullanıyorum	71	27,6
	Her hafta kullanıyorum	39	15,2
	Ayda birkaç kez kullanıyorum	28	10,9
	Evet	122	47,5
Kullanmış olduğunuz kredi kartının aylık faiz oranını bilgisi	Hayır	135	52,5
	Toplam	257	100,0

Tablo 3. İnternet bankacılığına ilişkin bilgiler

		Frekans	Oran (%)
İnternet bankacılığı kullanma durumu	Evet	257	100
	Hesap bakiyesini kontrol ederim	75	29,2
	Kredi taksitimi ederim	10	3,9
	Kredi kartı borcumu ederim	26	10,1
İnternet bankacılığında en çok yapılan işlemler	Hisse senedi-fon-altın-döviz alırım satarım	22	8,6
	Para transferi yaparım	90	35
	Fatura ödemelerimi yaparım	34	13,2
Toplam		257	100,0

Anket sorularını cevaplayan öğrencilerin büyük bir çoğunluğu (%74,7) kredi kartı kullanmaktadır. Kredi kartı sahiplik durumu incelendiğinde %25,3'ü kredi kartı kullanmazken, %40,5'i bir kredi kartına, %17,5'i iki kredi kartına, %8,6'sı üç kredi kartına, %4,3'ü dört kredi kartına ve %4,7'si beş ve üzeri kredi kartına sahip oldukları görülmüştür.

Ankete katılan öğrencilerin ilk kredi kartını %19,8'i lise mezuniyetinden sonra, %46,7'si üniversiteyi kazandığında ve %8,2'si üniversite öğrenimleri sırasında aldıkları tespit edilmiştir.

Katılımcıların kredi kartı kullanım sıklıklarına bakıldığında, %1,6'sı yılda birkaç kez, %24,9'u ayda birkaç kez, %17,9'u haftada birkaç kez ve %30,4'ü her gün kredi kartı kullandıkları görülmektedir.

Ankete katılan öğrencilerin %46,3'ü kredi kartından nakit çekimi hiç yapmazken, %27,6'sı nadiren, %15,2'si

her hafta ve %10,9'u ayda birkaç kez nakit çekimi yapmaktadır. Ayrıca katılımcıların %47,5'i kullanmış oldukları kredi kartlarının aylık faiz oranını bilirken, %52,5'i bilmedikleri görülmüştür.

Ankete sorularına cevap veren öğrencilerin tamamının (%100) internet bankacılığı uygulamasını kullandıkları ve hesaplarının olduğu görülmektedir. Anket sorularını cevaplayan öğrencilerin internet bankacılığı kullanma amaçları incelendiğinde %35'inin para transferi yaptıkları, %29,2'si hesap bakiyesini kontrol ettikleri, %13,2'si fatura ödemelerini yaptıkları, %10,1'nin kredi kartı borcunu ödedikleri, %8,6'sının hisse senedi-fon-altın-döviz alıp sattıkları görülmektedir.

Tablo 3'de yer alan internet bankacılığı hakkındaki bilgilere göre, ankete katılan öğrencilerin tamamı internet bankacılığı uygulamalarını kullanmakta ve banka hesaplarına sahiptir.

Tablo 4. Finansal tutum sorularına ilişkin bilgiler

	Frekans	Oran (%)
Gelirimden (burs, kısmi zamanlı çalışma vs) arta kalan parayla yapabileceklerim		
Vadeli hesabımda tutarım	37	14,4
Döviz hesabımda tutarım	19	7,4
Hisse senedi alırım	45	17,5
Altın hesabımda tutarım	46	17,9
Tasarruf yapmıyorum/yapamıyorum	110	42,8
Yeteri kadar tasarruf etmeme/edememe nedeni		
Düşük gelirli olduğum için tasarruf yapamıyorum	138	53,7
Finansal kuruluşlara güvenmiyorum	41	16
Alışveriş yapmanın çekiliğine karşı koyamıyorum	78	30,4
Harcama miktarım gelirim aştığı durumda yapılabilecekler		
Kredi kartı kullanırım	123	47,9
Banka kredisi kullanırım	26	10,1
Ailemden/Arkadaşlarımdan borç para alırım	89	34,6
Ek iş ya da fazla mesai yaparım	19	7,4
Yatırım kararı/kararları alırken risk ve getirisini dikkate alıp almama durumu		
Evet	52	20,2
Hayır	205	79,8
En riskli yatırım ne olabilir		
Altın	78	30,4
Hisse senedi	134	52,1
Dolar	23	8,9
Euro	22	8,6
Bir yatırımcı, parasını farklı yatırım alanlarına yatırdığında getirisi		
Artar	120	46,7
Azalı	113	44
Aynı kalır (Ne artar ne azalı)	24	9,3
Toplam	257	100,0

İnternet bankacılığını kullanma amaçları incelendiğinde, en yaygın faaliyetlerin para transferi yapmak (%35) ve hesap bakiyesini kontrol etmek (%29,2) olduğu görülmüştür. Ayrıca, öğrencilerin bir kısmı fatura ödemeleri (%13,2), kredi kartı borcu ödemeleri (%10,1) ve hisse senedi, fon, altın, döviz alım-satımı (%8,6) gibi işlemleri de internet bankacılığı üzerinden gerçekleştirmektedir.

Tablo 4’de Ankete katılan öğrencilerin önemli bir kısmı tasarruf yapmadıklarını veya yapamadıklarını belirtmiştir. Tasarruf yapamama nedenleri arasında düşük gelir ve alışveriş yapma eğilimleri öne çıkmaktadır. Harcamaları gelirlerini aştığında, öğrenciler genellikle kredi kartı kullanmayı veya aile vadaşlarından borç almayı tercih etmektedir. Yatırım kararlarında risk ve getiri faktörlerini dikkate alanların oranı oldukça düşüktür. Ayrıca, öğrencilerin yarısından fazlası hisse senedini en yüksek risk taşıyan yatırım aracı olarak görmekte ve yatırımın çeşitlendirilmesinin riski artıracağını düşünmektedir.

Ankete katılan öğrencilerin büyük çoğunluğu (%65,4) kitle iletişim aracı olarak interneti tercih etmektedir.

Bunu televizyon (%14,8), gazete (%8,2), dergi ve radyo (%5,8) izlemektedir. Ekonomi ve finans haberlerini takip etme sıklığına bakıldığında, öğrencilerin %36,6’sı her gün, %22,2’si haftada birkaç kez, %41,2’si ise ayda birkaç kez takip etmektedir. Katılımcıların %62,6’sı kitle iletişim araçlarının finansal bilgilerini artırmada yeterli yayın yaptığını düşünürken, %37,4’ü bu yayınları yetersiz bulmaktadır. Öğrencilerin %30’u düzenli olarak gazetelerin ekonomi sayfalarını okurken, %70’i okumamaktadır. Televizyonda ekonomik veya finansal gelişmeleri düzenli olarak takip edenlerin oranı yalnızca %14 iken, %86’sı böyle bir programı takip etmemektedir. Ayrıca, öğrencilerin %58’i kitle iletişim araçlarındaki reklam, tanıtım ve haberlerden etkilenerek mal veya hizmet satın aldıklarını belirtmiştir.

Tablo 7’ye göre araştırmaya katılanların %91,1’i sosyal medya platformlarından (Facebook, Instagram, Twitter, YouTube, LinkedIn) en az birini kullanmaktadır.

Ankete katılan öğrenciler arasında Instagram, en popüler sosyal medya platformu olarak öne çıkmaktadır. Buna karşılık, LinkedIn en az tercih edilen platform olarak belirlenmiştir.

Tablo 5. Kitle iletişim araçları (görsel/yazılı medya, radyo veya internet yayınları) ile ilgili bilgiler

		Frekans	Oran (%)
Kitle iletişim araçlarından tercih edilme durumu	İnternet	168	65,4
	Televizyon	38	14,8
	Gazete	21	8,2
	Dergi	15	5,8
	Radyo	15	5,8
Kitle iletişim araçlarında ekonomi/finans haberlerini takip etme sıklığı	Her gün	94	36,6
	Haftada birkaç kez	57	22,2
	Ayda birkaç kez	106	41,2
Kitle iletişim araçlarının finansal bilginizi artırmada yeterli kadar yayınlar (Görsel medya Programları, İnternet/Web Portalları vs) yaptığı konusundaki düşünceler	Evet	161	62,6
	Hayır	96	37,4
Gazetelerin ekonomi haberlerini okuma ve takip etme düzeyleri	Evet	77	30,0
	Hayır	180	70,0
Ekonomik veya finansal gelişmelerden haberdar olabilmek için görsel medyada düzenli olarak takip edilen program bilgisi	Evet	36	14,0
	Hayır	221	86,0
Medyada yer alan reklam, tanıtım ve haberlerin satın alma kararında etkilenmesi	Evet	149	58,0
	Hayır	108	42,0
	Toplam	257	100,0

Tablo 6. Sosyal medya platformları (Facebook, Instagram, x/Twitter, Youtube, LinkedIn) kullanımına ilişkin bilgiler

	Kullanıyorum	Kullanmıyorum	Toplam
Sosyal medya platformlarından (Facebook, Instagram, x/Twitter, Youtube, LinkedIn) birini kullanma durumu	234	23	257

Tablo 7. Sosyal medya platformları kullanım dağılımı

	Facebook	Instagram	X/Twitter	Youtube	LinkedIn
	%	%	%	%	%
Kullanıyorum	14,0	56,4	48,2	16,7	9,3
Kullanmıyorum	86,0	43,6	51,8	83,3	90,7
Toplam	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Tablo 8. Sosyal medya ve kitle iletişim araçları üzerinden ekonomi/finans haberlerini takip etme sıklığı

		Sosyal medya platformlarında finansal bilgiler edinmek için takip edilen kişi ve kuruluşlar			Ki-kare (p değeri)
		Evet (%)	Hayır (%)	Toplam	
Ekonomi/finans haberlerini kitle iletişim araçlarıyla takip etme	Hergün	51,1	48,9	100	8,24 (0,016)
	Haftada birkaç kez	63,2	38,8	100	
	Ayda birkaç kez	70,8	29,2	100	
	Total	61,9	38,1	100,0	

Tablo 8'deki Ki-kare testi sonuçlarına göre, sosyal medyada düzenli olarak ekonomi/finans haberlerini takip eden kişiler ile kitle iletişim araçlarından bu haberleri takip etme sıklığı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir ($P=0,016<0,05$). Bu bulgulara göre, sosyal medya platformlarında ekonomi/finans haberlerini düzenli takip edenlerin, kitle iletişim araçlarını da daha sık kullandıkları söylenebilir. Özellikle "her gün" ve "haftada birkaç kez" gruplarında, sosyal medyayı kullananların oranının daha yüksek olduğu dikkat çekmektedir.

5. Sonuç

Bu araştırma, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ziraat Fakültesi öğrencilerinin kitle iletişim araçlarını kullanarak finansal tutum ve davranışlarını incelemiştir. Elde edilen bulgular, üniversite öğrencilerinin kredi kartı kullanımının yaygın olduğunu ve bu kullanımın üniversite eğitimi sürecinde arttığını göstermektedir. Ancak, öğrencilerin önemli bir kısmının kredi kartlarının faiz oranlarını bilmediği, bu nedenle finansal bilinçliliğin artırılması gerektiği ortaya çıkmıştır. Ayrıca, araştırma sonuçları, öğrencilerin geleneksel medya araçlarından (gazete, dergi, televizyon) ziyade dijital medya ve sosyal medya platformlarını tercih ettiğini göstermektedir. Özellikle Instagram gibi platformların gençler arasında popüler olması, sosyal medyanın genç nesil için önemli bir bilgi kaynağı olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık, ekonomi haberlerine olan ilginin düşük olduğu ve öğrencilerin finansal bilgiler edinme konusunda kitle iletişim araçlarını yetersiz buldukları tespit edilmiştir.

Öğrencilerin tasarruf yapma konusunda da zorluklar yaşadığı; çoğunlukla yetersiz gelir ve harcama alışkanlıklarının bu durumu etkilediği belirlenmiştir. Ekonomik zorluklar karşısında kredi kartı kullanımı ve yakın çevreden borç alma yaygın yöntemler olarak öne çıkmaktadır. Ancak, bu durum uzun vadede borç yükünü artırma riski taşımaktadır.

Öğrencilerin yatırım konusundaki bilgileri ve yaklaşımları da dikkat çekicidir. Çoğu öğrenci risk ve getiri değerlendirmesi yapmadan yatırım kararları almakta ve hisse senetleri gibi yatırım araçlarını riskli bulmaktadır. Bu durum, finansal okuryazarlığın geliştirilmesi gerektiğini göstermektedir.

Finansal Bilinç ve Okuryazarlığın Artırılması: Üniversitelerde finansal okuryazarlık dersleri ve

seminerler düzenlenerek, öğrencilerin bilinçli finansal kararlar alması teşvik edilmelidir. Özellikle kredi kartı kullanımı, tasarruf yöntemleri ve yatırım stratejileri konularında eğitimler verilmelidir.

Medya İçeriklerinin Zenginleştirilmesi: Medya kuruluşları, gençlerin ilgi alanlarına uygun, çekici ve bilgilendirici ekonomi içerikleri hazırlamalıdır. Dijital platformlar daha etkin kullanılmalı ve öğrencilere yönelik eğitici programlar geliştirilmelidir.

Sosyal Medya Kullanımının Etkili Hale Getirilmesi: Eğitim kurumları ve medya kuruluşları, sosyal medya platformları üzerinden daha fazla finansal eğitim ve bilgilendirme kampanyaları düzenleyerek, gençlerin ekonomi ve finans konularına olan ilgisini artırabilir.

Ekonomik Bilgi Edinme Alışkanlıklarının Geliştirilmesi: Öğrencilerin ekonomi haberlerini takip etmeye teşvik edilmesi amacıyla üniversiteler ve medya kuruluşları iş birliği yaparak çeşitli kampanyalar ve etkinlikler düzenleyebilir. Ayrıca, dijital platformlarda öğrencilere özel ekonomi sayfaları ve içerikler oluşturulabilir.

Finansal Eğitim Programlarının Çeşitlendirilmesi: Risk yönetimi, yatırım portföyü çeşitlendirme ve uzun vadeli finansal planlama konularında eğitim programları düzenlenmeli, öğrencilerin bu konulara dair bilgi ve farkındalıkları artırılmalıdır.

Bu öneriler, öğrencilerin finansal bilgi ve farkındalıklarını artırmaya yardımcı olacak, aynı zamanda medya kullanım alışkanlıklarını da daha bilinçli hale getirecektir. Eğitim kurumları ve medya kuruluşları, dijitalleşen dünyada genç nesil için daha etkili stratejiler geliştirmelidir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Araştırmanın kapsamı, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Ziraat Fakültesinde öğrenim gören öğrencileri kapsamaktadır. 06.02.2024 tarihinde Kahramanmaraş merkezli depremler nedeniyle Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Senatosunun 10.01.2024 tarihinde almış olduğu karar doğrultusunda 2023-2024 Eğitim-Öğretim Yılı Bahar Yarıyılı Ziraat Fakültesi 1. sınıf öğrencileri uzaktan eğitim sistemi üzerinden, 2. sınıf öğrencileri karma eğitim sistemiyle, 3. ve 4. sınıf öğrencilerinin yüz yüze eğitim yapılmasına karar verilmiştir. Bu nedenle araştırma sonuçlarının diğer öğrencilere genellenemeyeceği için araştırma sınırlıdır.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların katkı yüzdeleri aşağıda verilmiştir. Yazarlar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

%	Z.A.	G.E.
K	50	50
T	100	
Y		100
VTI	50	50
VAY	50	50
KT	50	50
YZ	50	50
GR	50	50
PM	50	50
FA	50	50

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi, FA= fon alımı.

Çatışma Beyanı

Yazarlar bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Onay Beyanı

Bu çalışma için Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan (Onay tarihi: 14.06.2024, protokol no: 2024/12) etik kurul izni alınmıştır.

Kaynaklar

- Aaker DA, Kumar V, Day GS. 2007. Marketing research. John Wiley & Sons, Danvers, US, 9th ed, pp: 142.
- Alkaya A, Yağlı İ. 2015. Finansal okuryazarlık-finansal bilgi, davranış ve tutum: Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi İİBF öğrencileri üzerine bir uygulama. Uluslararası Sos Araş Derg, 8(40): 588.
- Alper E, Altun M. 2021. Gençlerin finansal davranışlarına yönelik sosyal medya reklamlarının etkisi. Finan Araş Çalış Derg, 6(2): 45-59.
- Atkinson A, Messy F. 2012. Measuring financial literacy: Results of the OECD/International network on financial education (INFE) pilot study. OECD Working Papers on Finance, Insurance and Private Pensions, No. 15, OECD Publishing.
- Aydın B, Karaman A. 2017. Üniversite öğrencilerinin finansal tutumlarına kitle iletişim araçlarının etkisi. Ekon Sos Araş Derg, 5(3): 129-141.
- Baker HK, Nofsinger JR. 2010. Behavioral finance: Investors, corporations, and markets. John Wiley & Sons, New York, US, pp: 768.
- Banerjee A, Duflo E. 2008. What is middle class about the middle classes around the world? J Econ Perspect, 22(2): 3-28.
- Bozkurt EM. 2018. Finansal farkındalık yaratılması ile kitle iletişim araçlarının ilişkisi: Üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. Yüksek Lisans Tezi, Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, Türkiye, ss: 251.
- Castells M. 2012. Communication power. Oxford University Press, Oxford, UK, pp: 163.
- Chaudhuri A, Holbrook MB. 2001. The chain of effects from brand trust and brand affect to brand performance: The role of brand loyalty. J Marketing, 65(2): 81-93.
- Chen H, Volpe RP. 1998. An analysis of personal financial literacy

- among college students. Finan Serv Rev, 7(2): 107-128.
- Cheung CM, Lee MK. 2010. A theoretical model of intentional social action in online social networks. Decis Supp Syst, 49(1): 24-30.
- Çinko M, Avcı E, Ergun S, Tekçe M. 2017. Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri: Marmara üniversitesi örneği. Marmara Busin Rev, 2(1): 25-50.
- Erdal N. 2020. Sosyal medyanın finansal davranışlar üzerindeki etkisi: Üniversite öğrencileri üzerine bir araştırma. İİBF Derg, 38(1): 89-107.
- Erdoğan S. 2018. Üniversite öğrencilerinin finansal tutumları üzerine araştırmalar. Eğitim Yayınları, İzmir, Türkiye.
- Gürbüz G, Aytekin M. 2019. Gençlerin finansal davranışlarını etkileyen faktörler: Türkiye örneği. Finan Araş Çalış Derg, 9(2): 53-72.
- Habermas J. 1989. The structural transformation of the public sphere: An inquiry into a category of bourgeois society. MIT Press, Cambridge, US.
- Kahneman D, Tversky A. 1979. Prospect theory: An analysis of decision under risk. Econometrica, 47(2): 263-291.
- Kılıç Y, Ata HA, Seyrek İH. 2015. Finansal okuryazarlık: Üniversite öğrencilerine yönelik bir araştırma. Muhas Finan Derg, 2015: 129-150.
- Kinncar TC, Taylor JR. 1996. Marketing research an applied approach. McGraw Hill, Boston, US, pp: 880.
- Livingstone S. 2008. Taking risky opportunities in youthful content creation: Teenagers' use of social networking sites for intimacy, privacy, and self-expression. New Media Soc, 10(3): 393-411.
- Lusardi A, Mitchell OS. 2011. Financial literacy and planning: Implications for retirement wellbeing. NBER Working Paper No. 17078. National Bureau of Economic Research, Cambridge, US.
- Malhotra NK. 2004. Marketing research an applied orientation. Pearson Prentice Hall, New Jersey, US, 4th ed, pp: 888.
- McQuail D. 2010. McQuail's mass communication theory.: Sage Publications, London, UK.
- Meydan S. 2019. Fakülte öğrencilerinin finansal davranış ve finansal tutum düzeyleri: Trakya Üniversitesi örneği. Yüksel Lisans Tezi, Trakya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Edirne, Türkiye, ss: 121.
- Öngen HB, Öngen E. 2018. Finansal okuryazarlık eğitiminin, üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyleri üzerine etkisi: Adnan Menderes Üniversitesi Aydın İktisat Fakültesi örneği. Akad Bak Uluslararası Hak Sos Bil Derg, 66: 222-238.
- Palan KM, Morrow PC, Trapp A. 2014. Children's influence on parents' decisions to spend money: Exploring an emerging phenomenon. J Family Econ Issues, 35(2): 160-177.
- Pentina N, Tarafdar M. 2014. Social media influence on young consumers' impulsive buying. J Consum Behav, 13(2): 101-110.
- Shim S, Barber BL, Card NA, Serido J. 2010. Financial socialization of first-year college students: The roles of parents, work, and education. J Youth Adol, 39(12): 1457-1470.
- Şahin Y, Çakır T. 2023. Üniversite öğrencilerinin finansal kararlarında sosyal medya ve kişisel finans uygulamalarının rolü. Finan Davran Toplum Derg, 8(1): 120-137.
- Tekin B, Dursun V. 2021. Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeylerinin tespit edilmesi: Adnan Menderes Üniversitesi İİBF öğrencileri örneği. Çukurova Üniv İİBF Derg, 25(2): 239-267. <https://doi.org/10.51945/cuibfd.841560>
- Temizel F, Bayram F. 2011. Finansal okuryazarlık: Anadolu Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler fakültesi öğrencilerine

- yönelik bir araştırma. Cumhuriyet Üniv İİB Derg, 12(1): 73-86.
- Tiggemann M, Slater A. 2014. NetGirls: The Internet, Facebook, and Body Image concern in adolescent girls. Int J Eating Disord, 47(6): 630-643.
- Ural A, Kılıç İ. 2011. Bilimsel araştırma süreci ve SPSS ile veri analizi. Detay Yayıncılık, Ankara, Türkiye, ss: 320.
- Xiao JJ, Tang C, Shim S. 2009. Acting for happiness: Financial behavior and life satisfaction of college students. Soc Indic Res, 92(1): 53-68.
- Yalman N, Kayahan C. 2023. Üniversite öğrencilerinin finansal okuryazarlık düzeyinin belirlenmesi üzerine bir araştırma: Afyon Kocatepe Üniversitesi örneği. Bucak İşlet Fak Derg, 6(2): 214-225. <https://doi.org/10.38057/bifd.1333737>
- Yılmaz G, Sevim F. 2021. Sağlık yönetimi öğrencilerinin finansal davranış ve finansal tutum düzeylerinin belirlenmesi: KTÜ örneği. Sağlık Sos Refah Araş Derg, 3(2): 145-152.
- Zikmund WG. 1997. Business research methods. The Dryden Press, Orlando, US, 5th ed.

THE RELATIONSHIP BETWEEN HEALTH EXPENDITURES AND RENEWABLE ENERGY CONSUMPTION IN THE TURKISH ECONOMY

Ayşe ERYER^{1*}

¹Independent Researcher, Türkiye

Abstract: Sustainable economic growth without harming nature is one of the top issues on the agenda of all countries recently. In this regard, renewable energy consumption is important for both sustainable economic growth and public health. Along with the environmental pollution caused by non-renewable energy sources, the consumption of renewable energy sources has become very popular in the global economy. In this direction, the relationship between renewable energy consumption and health expenditures for Türkiye was investigated using the 1990-2020 period data using the Toda Yamamoto Causality analysis method. The findings show that there is a one-way causality relationship from renewable energy consumption to health expenditures. In addition, the findings revealed the existence of a one-way causality relationship from economic growth to health expenditures.

Keywords: Health expenditure, Renewable energy consumption, Economic growth

*Corresponding author: Independent Researcher, Türkiye

E-mail: ayse_zabun46@hotmail.com (A. ERYER)

Ayşe ERYER <https://orcid.org/0000-0002-6556-1605>

Received: October 05, 2024

Accepted: December 27, 2024

Published: January 15, 2025

Cite as: Eryer A. 2025. The relationship between health expenditures and renewable energy consumption in the Turkish economy. BSJ Pub Soc Sci, 8(1): 28-34.

1. Introduction

Energy is one of the resources necessary to meet our basic needs. Energy, which has become a controversial issue today, has reached significant levels of consumption thanks to the increasing population and developing technology. With the process of globalization and industrialization, the intensity of interaction between countries is increasing. One of the main commodities subject to trade between countries is the consumption of fossil energy resources. The dependence on fossil fuel consumption has increased the tendency towards alternative energy sources due to the negative impact on environmental conditions and ecological balance, together with the consideration of the extinction of these resources at the end of a certain period of time. Renewable energy sources are one of them.

Renewable energy has become increasingly popular in recent years. It is defined as energy derived from naturally replenished sources. These include solar energy, wind, wave, geothermal, biomass, and hydroelectric power. Renewable energy sources are considered self-sustaining, as they do not deplete with use. The key characteristic of renewable energy is its renewability (Kızılkın, 2023). The consumption of fossil fuels has been rising due to widespread industrialization and rapid population growth. This increase depletes fossil reserves, exacerbates global climate change, and negatively impacts public health (Farhad et al., 2008). Consequently, societies are being driven to adopt

renewable energy sources like solar and wind power, which have a lower environmental impact. Health expenditures are a significant indicator of economic growth.

These expenditures vary according to a country's level of development, and the recent rise in resources allocated to health has increased both the amount and the importance of efficient and effective use of health expenditures (Mutlu and Işık, 2012; Akar, 2014). Globally, health expenditures are crucial for enhancing welfare and improving the quality of life in societies (Yavuz et al., 2013).

Health expenditures are generally shaped by the economic structure of countries, the form of government, the policies they implement, and the social and cultural values of the country. As can be understood from the analysis, economic, social, demographic and environmental factors have an impact on health expenditures (Hansen and King, 1996). With the globalization process, societies are in a constant change and development. Depending on factors such as urbanization, population growth rate, increase in environmental pollution, increase in chronic diseases, increase in epidemics, technological developments in the field of medicine, factors affecting health expenditures also change (Khanolkar et al., 2016).

The quality of the environment in which people live is also seen as an important factor affecting individual and public health. The increase in carbon emissions in nature

is seen as the main cause of environmental pollution and one of the most important factors that increase health expenditures. The environmental effects of carbon dioxide, which has the highest share among greenhouse gases that cause climate change and global warming, are of great importance (BÇM, 2015). Increasing carbon emission in the atmosphere increases environmental pollution and negatively affects individual and public health. Living in places where environmental pollution is high harms both individual and public health, reduces the quality of health and leads to an increase in health expenditures. In addition, the increase in diseases in the society decreases labor force participation and decreases labor productivity, which may negatively affect economic growth (Narayan and Narayan, 2008).

Renewable energy consumption is important in preventing global climate change. The use of renewable energy consumption sources helps increase energy efficiency in countries, reduces the use of carbon emissions and provides environmentally friendly energy consumption (Çobur and Başel, 2023). As a matter of fact, renewable energy resources are important in terms of ensuring economic and social development, creating a cleaner environment, and minimizing negative externalities on human health (Owusu and Asumadu, 2016). Therefore, the consumption of renewable energy resources positively affects individual and public health by reducing the use of greenhouse gases and helps to reduce the cost of health expenditures (Khan et al., 2020). In this respect, it is important to examine the social-economic-environmental impacts in depth in order to better understand and manage health expenditure policies more accurately.

For this purpose, the relationship between renewable energy consumption, economic growth, and health expenditures in Türkiye is analyzed for the period 1990-2020 using the Toda-Yamamoto Causality Analysis. The study begins with a brief introduction and theoretical framework, followed by a literature review in the second section. The third section discusses the methodology, the variables used, and the empirical findings. The conclusion section offers evaluations and policy recommendations based on the findings.

1.1. Literature Review on the Subject

One of the world's biggest problems is the rapid increase in environmental pollution causing climate change and the need to tackle the problems caused by this change. The health services market is one of the sectors that is affected by this process. There are many factors affecting health expenditures. As determinants of health expenditures, issues such as health expenditures - growth (Altunöz, 2020; Emirkadı, 2022) health expenditures - carbon emissions (Abdullah et al., 2016; Yazdi and Khanalizadeh, 2017; Zaidi and Saidi, 2018) are at the forefront. This study tests the relationship between renewable energy consumption-economic growth and health expenditures. Since understanding the relationship between renewable energy consumption-health expenditures and economic growth is very important in recent times, the scarcity of studies and information on this issue reveals the main purpose of this study. It is seen that the studies on this subject for Türkiye are scarce in the literature. It is thought that the study will contribute to the literature in this respect. The literature review on the subject is summarized in Table 1.

Table 1. Literature review

Author(s)-Year	Country(s)/Period	Method	Finding
Apergis et. al. (2018)	42 Sub-Saharan African Countries/1995-2011	Panel Data Analysis	A one-way causality relationship was found from renewable energy consumption to health expenditures.
Çetin (2018)	BRICS-T /2000-2015	Panel ARDL analysis	Renewable energy consumption reduces health expenditures.
Öndeş (2019)	28 EU countries/2000-2014	Panel Data Analysis	A unidirectional causality relationship was found from renewable energy consumption to health expenditures.
Ullah et. al. (2019)	Pakistan/1998-2017	Time Series Analysis	A negative relationship was found between renewable energy consumption, health expenditures and CO ₂ .
Caruso et al. (2020)	1990-2015/12 EU countries	Panel Autoregression Analysis	It was found that there is a causal relationship between renewable energy consumption and health expenditures.
Khan(2019)	ASEAN /2007-2017	Panel Data Analysis	There is a negative relationship between health expenditures and the environment.
Shahzad et. al. (2020)	Pakistan/1995-2017	ARDL Analizi-Causality Analysis	While economic growth and CO ₂ emissions increase health expenditures, renewable energy consumption and information communication technologies decrease health expenditures. In addition, while a bidirectional relationship was found between health expenditures-economic growth-carbon emissions and information communication technology, a unidirectional causality relationship was found from renewable energy consumption to these variables.
Nawab et. al. (2021)	ASEAN /2000-2018	GMM	Renewable energy consumption reduces health expenditures and carbon emissions.

Table 1. Literature review (continuing)

Author(s)-Year	Country(s)/Period	Method	Finding
Pata (2021)	1982-2016/Japan and USA	ARDL Analysis	Renewable energy consumption and health spending improve environmental quality.
Ecevit et. al. (2022)	Türkiye/1985-2018	ARDL, FMOLS, DOLS, VECM Analysis	Renewable energy consumption and financial development have a negative effect on health expenditures, while economic growth has a positive effect on health expenditures.
Ecevit et. al. (2022)	Türkiye/1988-2018	VECM Analysis	Renewable energy consumption in health economic growth, financial development and unemployment have a negative impact on health.
Mehmood et al. (2022)	South African Countries/1990-2018	VECM Analysis	Renewable energy consumption reduces healthcare expenditures
Akar et. al. (2023)	13 EU countries /2001-2019	Panel Data Analysis	Renewable energy consumption reduces health expenditures.
Triki et. al. (2023)	Saudi Arabia/1980-2020	ARDL and NARDL analysis	The existence of a long-run relationship between the variables was found.
Dorbonova and Sugözü (2024)	Asian Countries/2000-2020	Dumitrecu Hurlin(2012) Causality Analysis	A causality relationship was found between renewable energy and health expenditures.

Table 2. Descriptive information on variables

Variables	Description	Source
Per Capita Health Expenditure (HE)	Per Capita Health Expenditure (US\$)	OECD
Renewable Energy Consumption (REC)	Renewable energy consumption (share in total energy consumption)	World Bank
Gross Domestic Product (GDP)	Gross Domestic Product per capita (US\$)	World Bank

Table 3. Descriptive statistics

	LHE	LGDP	LREC
Mean	1.398074	8.710979	2.781597
Median	1.474992	8.946385	2.690547
Maximum	1.703657	9.439719	3.194583
Minimum	0.894454	7.714503	2.433613
St.Deviation	0.251315	0.586629	0.257827
Jargue -Bera	4.972071	3.731352	3.074372
Jargue -Bera Probability	0.832345	0.154792	0.214985

2. Methodology and Econometric Estimation Results

2.1. Data Set

The explanations of the variables used for econometric analysis in the study are shown in Table 2. The data set for Türkiye for the 1990-2020 period is used in this study, where the health expenditure variable is obtained from the OECD database and the renewable energy consumption and GDP per capita variables are obtained from the World Bank database.

$$LHE_t = \beta_0 + \beta_1 LREC_t + \beta_2 LGDP_t + \mu_t \quad (1)$$

In the equation 1, “ β ” represents both the coefficient and the elasticity coefficients of the variables and “ μ_t ” represents the error term. In the model, health expenditures are considered as the dependent variable, while economic growth and renewable energy consumption are considered as independent variables. Since it is recommended to work with the logarithmic forms of the variables used in econometric analysis, the

logarithms of all variables in the equation are taken. The descriptive statistics of the variables are presented in Table 3.

This dataset analyzes the variables of health expenditures, renewable energy consumption, and economic growth. The table presents the mean, median, maximum, minimum, standard error, and Jarque-Bera values for these variables. The Jarque-Bera probability values for all variables in the model exceed the 1% significance level, indicating that the variables are normally distributed.

2.2. Methodology and Findings

The econometric method of the study consists of two parts. In the first part, the stationarity levels of the variables are analyzed with the ADF unit root test. Then, the causality relationship between the variables is determined by Toda Yamamoto analysis.

2.2.1. Unit root test

The long-run characteristics of any series are revealed by examining how the value of the variable in the previous

period affects the current period. To understand the process from which a series originates, it is necessary to regress the value of the series in each period with the values from the previous period. Therefore, the stationarity levels of the series should be determined using unit root tests, which are among the most common methods (Tari, 2015).

Unit root tests can determine whether the variables are stationary. It is noted that analyses conducted with non-stationary variables may yield misleading results. Hence,

the stationarity of the series should be confirmed before starting the analysis (Coşkun and Eygu, 2020).

To determine the unit root levels of the series in the model, the Augmented Dickey-Fuller (ADF) unit root test was employed. The null hypothesis (H0) of this test is that the series contains a unit root, while the alternative hypothesis (H1) is that the series is stationary. The unit root test results of the variables in the study are presented in Table 4.

Table 4. ADF unit root test results

	Level				First difference			
	Constant	Prob.	Constant and trend	Prob	Constant	Prob.	Constant and trend	Prob
LHE	-2.053	0.2638	-1.0526	0.9216	-3.7597	0.0007*	-3.9238	0.0022*
LREC	-1.6197	0.4600	-2.4341	0.3561	-6.4368	0.0000*	-6.7859	0.0000*
LGDP	1.1322	0.6901	1.3294	0.8614	5.7934	0.0000*	-5.8222	0.0002*

*= P<0.01.

$$Y_t = \beta_0 + \sum_{i=t}^k \beta_{1i} Y_{t-1} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} \beta_{2j} Y_{t-j} + \sum_{i=1}^k a_{1i} X_{t-1} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} a_{2j} X_{t-j} + \varepsilon_{1t} \quad (2)$$

$$X_t = c_0 + \sum_{i=t}^k c_{1i} X_{t-1} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} c_{2j} X_{t-j} + \sum_{i=1}^k d_{1i} Y_{t-1} + \sum_{j=k+1}^{k+d_{\max}} d_{2j} Y_{t-j} + \varepsilon_{2t} \quad (3)$$

Table 5. Determination of the appropriate lag length of the Var model

Lag	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	20.06226	NA	6.43e-05	-1.137628	-0.997508	-1.092808
1	95.17480	130.1913	7.88e07	-5.544987	-4.984508*	-5.365685
2	106.3242	17.09567*	6.98e-07*	-5.688277*	4.707439	-5.374498*

LR= Likelihood Ratio FPE= Final Prediction Error AIC= Akaike Information Criteria SC= Schwarz Information Criteria HQ= Hannan Quinn.

Table 4 presents the results of the ADF unit root test. The stationarity analysis of the variables used in the study reveals that all series are not stationary at the level. To determine the maximum degree of integration (dmax), the first differences of the variables were taken to assess the stationarity levels. According to the ADF unit root test findings for these first-differenced series, all variables in the model are I(1), and the maximum degree of integration (dmax) is determined to be 1.

2.2.2. Toda Yamamoto causality analysis

In Toda Yamamoto Causality analysis, the level values of the series are used. The main difference between this test and other causality tests is that the series are not required to be stationary at the same level and no cointegration relationship is sought between the variables (Ak et al., 2016).

In order to determine the Toda Yamamoto causality analysis, it is first necessary to determine the extended VAR model with (k+dmax) lags. Where k is the lag length of the model and dmax is the highest degree of cointegration of the series. It is emphasized that the lag length of the WALD test is determined by summing these two values. Determination of these two values allows the

model to be estimated accurately, preventing data loss and achieving more successful results at the level level (Toda and Yamamoto, 1995; Okur and Çiçek, 2023; Karakaya and Oktay, 2024). The model of the Toda and Yamamoto test is constructed as given in equation 2 and 3:

The hypotheses for equation 2 are as follows:

20: 2 is not the grenger cause of 2'.

21: 2 is the grenger cause of 2'

The hypotheses of equation 3 are as follows:

20: 2 is not the grenger cause of 2'.

21: 2 is the grenger cause of 2'.

In this model, the test statistic value is tested with the Wald Test with X-squared distribution (Meçik and Koyuncu, 2020).

After the unit root test of the series, the VAR model should be created and the lag length (k value) should be determined. Table 5 shows the results of the appropriate lag lengths in the VAR model.

It is stated that determining the appropriate lag length while constructing the VAR model is very important in econometric analysis (Özkurt, 2024). According to Table 5, SC information criterion indicates the first lag, while

LR, FPE, AIC, HQ criteria indicate 2 lags. As a result, according to the findings in Table 4, the appropriate lag length k for the VAR model is determined as 2. In the study, it was previously determined by the unit root test that the maximum stationarity level of the series is $I(1)$ at first difference and the d_{max} value was calculated as 1. The third order VAR model analysis was performed by adding the maximum degree of cointegration of the variables to the appropriate lag length of the VAR model ($k+d_{max}= 1+2=3$). In the Toda-Yamamoto Causality analysis, various diagnostic tests are first performed to determine whether the model is reliable. The results are shown in Table 6.

Table 6. Diagnostic tests

Tests	Statistical Value	Probability Value
Lagrange Multiplier (LM)	9.244	0.4185
Autocorrelation Test		
White Variance Test	107.66	0.4909

Table 6 shows that the null hypothesis of “no autocorrelation” in the VAR model at lag lengths is accepted and no autocorrelation problem is detected. In addition, according to the test for changing variance, it is summarized in the table that the VAR model has constant variance. It is seen that the diagnostic tests investigated in the VAR model are determined in accordance with the expectations. As a result of the findings, the study continued with Toda Yamamoto causality analysis.

Table 7. Toda Yamamoto causality analysis results

Dependent Variable LHE	Wald Ist.	Probability Value
LGDP	16.276	0.0001***
LREC	12.952	0.0047***
Dependent Variable LGDP		
LHE	1.877	0.5983
LREC	5.344	0.1482
Dependent Variable LREC		
LHE	10.371	0.1157
LGDP	5.285	0.1521

According to the results of the Toda-Yamamoto causality analysis in Table 7, for Model 1, health expenditures are considered the dependent variable, while renewable energy consumption and economic growth are the independent variables. The first model shows a unidirectional causality from GDP, representing economic growth, to health expenditures, as well as a unidirectional causality from renewable energy consumption to health expenditures. Thus, there is a causality relationship from economic growth and renewable energy consumption to health expenditures in Türkiye.

From the Toda-Yamamoto causality analysis results given in Table 7, economic growth is considered the

dependent variable in the second model, with the other variables as independent variables. The analysis indicates no causality relationship from health expenditures and renewable energy consumption to economic growth in Türkiye.

In Model 3 in Table 7, renewable energy consumption is the dependent variable, while health expenditures and economic growth are the independent variables. The causality analysis for Model 3 found no causality link from economic growth and health expenditures to renewable energy consumption.

There are four main hypotheses to explain the relationship between energy consumption and economic growth. The first of these is the growth hypothesis. According to this hypothesis, there is a unidirectional relationship between economic growth and energy consumption. The direction of the relationship is from energy consumption to economic growth. In the growth hypothesis, energy consumption plays a role both directly and as a complement to capital and labour (Alper, 2018). Another hypothesis is the conservation hypothesis. According to this hypothesis, a unidirectional causality relationship from economic growth to energy consumption is considered. The third hypothesis argues that there is a bidirectional causality relationship between energy consumption and economic growth. According to this hypothesis, energy saving measures and energy supply shocks will have a negative impact on economic growth, which will naturally be reflected in energy demand. The last hypothesis is the neutrality hypothesis. According to this hypothesis, it is argued that it will be valid if no causality relationship is detected between economic growth and energy consumption (Alper, 2018; Ataş and Güler, 2020). In the period considered in this study, no causality relationship was found between economic growth and renewable energy consumption. It can be said that the null hypothesis is valid in the period in question.

The results of this study align with those of Apergis et al. (2018), Öndes (2019), and Caruso et al. (2020). It can be inferred that renewable energy consumption impacts efforts to improve health expenditures in Türkiye. This is because increasing the share of renewable energy consumption reduces environmental pollution, positively affecting public health and lowering health expenditure costs.

3. Conclusion

With the process of industrialization, the demand for energy is increasing day by day. Most developed countries meet a significant portion of their energy demands from fossil fuels. However, since fossil fuel resources are finite and harmful to the environment and public health, the necessity of using alternative energy sources has emerged. In this context, there has been a shift from fossil fuels to renewable energy sources to achieve sustainable economic growth and protect public health. The widespread use of renewable energy sources

eliminates greenhouse gas emissions and reduces fossil fuel use, thereby minimizing negative effects on public health.

In this study, the relationship between renewable energy consumption, economic growth, and health expenditures in the Turkish economy for the period 1990-2020 is analyzed using the Toda-Yamamoto causality analysis. Firstly, the ADF unit root test is employed to assess the stationarity of the series. According to the results of the Toda-Yamamoto causality analysis, a unidirectional causality relationship is found from renewable energy consumption to health expenditures. Additionally, a unidirectional causality relationship is identified from economic growth to health expenditures, but no causality link is found between economic growth and renewable energy consumption.

Based on the results, it can be said that policies that can be followed on renewable energy consumption in Türkiye can have an impact on health expenditures. Since Türkiye is a country rich in renewable energy resources in terms of geographical location, it should be able to utilize renewable energy resources effectively and efficiently. In this case, air pollution caused by fossil fuel sources will be significantly reduced. This would lead to improvements in the quality of health of individuals and society. Furthermore, the use of clean technology should be encouraged for sustainable economic growth and a sustainable environment. The use of medical technologies should be encouraged, as the transfer of environmentally sound technologies contributes to sustainable economic growth and development, as well as reducing health costs in the long run.

Author Contributions

The percentage of the author contributions is presented below. The author reviewed and approved the final version of the manuscript.

	A.E.
C	100
D	100
S	100
DCP	100
DAI	100
L	100
W	100
CR	100
SR	100
PM	100
FA	100

C=Concept, D= design, S= supervision, DCP= data collection and/or processing, DAI= data analysis and/or interpretation, L= literature search, W= writing, CR= critical review, SR= submission and revision, PM= project management, FA= funding acquisition.

Conflict of Interest

The author declare that there is no conflict of interest.

Ethical Consideration

Ethics committee approval was not required for this study because of there was no study on animals or humans.

References

- Abdullah H, Azam M, Zakariya SK. 2016. The impact of environmental quality on public health expenditure in Malaysia. *Asia Pacific J Adv Busin Soc Stud*, 2(2): 365-379.
- Ak MZ, Altıntaş N, Şimşek AS. 2016. Türkiye'de finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisinin nedensellik analizi. *Doğuş Üniv Derg*, 17(2): 151-160.
- Akar S. 2014. Türkiye'de sağlık harcamaları, sağlık harcamalarının nisbi fiyatı ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin incelenmesi. *Celal Bayar Üniv İİBF Yönet Ekon Derg*, 21(1): 311-322.
- Akar T, Sarıtaş T, Akar G. 2023. Yenilenebilir enerji ve sağlık harcamaları ilişkisi: AB ülkelerinden kanıtlar. *Balkan Sos Bil Derg*, 12(23): 43-48.
- Alper FÖ. 2018. Yenilenebilir enerji ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki: 1990-2017 Türkiye Örneği. *Çankırı Karatekin Üniv İİBF Derg*, 8(2): 223-242.
- Altunöz U. 2020. Sağlık harcamalarının ekonomik büyüme ile ilişkisinin oecd ülkeleri için analizi. *Ekon Bil Derg*, 12(1): 85-105.
- Apergis N, Jebli MB, Youssef SB. 2018. Does renewable energy consumption and health expenditures decrease carbon dioxide emissions? Evidence for sub-Saharan Africa countries. *Renew Ener*, 127: 1011-1016.
- Ataş H, Güler H. 2020. Türkiye'nin doğal gaz, petrol ve kömür tüketiminin büyümeye etkisi: Ekonometrik bir analiz. *ÇÜ Sos Bil Enst Derg*, 29(3): 524-539.
- BÇM (Bölgesel Çevre Merkezi). 2015. A'dan Z'ye İklim değişikliği başucu rehberi. Bölgesel Çevre Merkezi, Ankara, Türkiye.
- Caruso G, Colantonio E, Gattone SA. 2020. Relationships between renewable energy consumption, social factors, and health: A panel vector auto regression analysis of a cluster of 12 EU countries. *Sustainability*, 12(7): 2915. <https://doi.org/10.3390/su12072915>
- Çetin MA. 2018. The long run relationship between health expenditure and renewable energy consumption in BRICS-T countries: Panel ARDL evidence. *ICPESS 2018 Proc Econ Stud*, 2: 359-370.
- Çobur S, Başel S. 2023. Küresel iklim değişikliği ve yenilenebilir enerji farkındalığı arasındaki ilişkinin incelenmesi. *J Soc Human Administ Sci*, 9(66): 3171-3179. <http://dx.doi.org/10.29228/JOSH.AS.70743>
- Coşkun H, Eygü H. 2020. Ar-Ge harcamaları ve ihracat ilişkisinin incelenmesi: türkiye örneği. *Anemon Muş Alparslan Üniv Sos Bil Derg*, 8: 233-242.
- Dorbonova I, Sugözü İH. 2024. Analyzing the relationships between health expenditure, renewable energy and life expectancy: Evidence from Asian countries. *ESAM Ekon Sos Araş Derg*, 5(1): 111-134.
- Ecevit E, Çetin M, Yücel AG. 2022. Türkiye'de yenilenebilir enerji ve sağlık: Eşbütünlük ve nedensellik analizi, *Erciyes Akad*, 36(1): 138-156. <https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1039755>
- Emirkadı Ö. 2022. D8 ülkelerinde sağlık harcamaları- ekonomik büyüme ilişkisi: Panel nedensellik analizi. *Finans Ekon Sos Araş Derg*, 7(2): 241-252.
- Farhad S, Saffar-Avval M, Younessi-Sinaki M. 2008. Efficient design of feedwater heaters network in steam power plants

- using pinch technology and exergy analysis. *Int J Ener Res*, 32(1): 1-11.
- Hansen P, King A. 1996. The determinants of health care expenditure: a cointegration approach. *J Health Econ*, 15(1): 127-137.
- Karakaya M, Oktay S. 2024. Türkiye’de bankacılık sektörü ve sermaye piyasası değişkenleri arasındaki ilişkinin todayamamoto nedensellik analiziyle araştırılması. *BDDK Bank Finan Piyasalar Derg*, 18(1): 19-36. <http://doi.org/10.46520/bddkdergisi.1525902>
- Khan SAR, Zhang Y, Kumar A, Zavadskas E, Streimikiene D. 2020. Measuring the impact of renewable energy, public health expenditure, logistics, and environmental performance on sustainable economic growth: *Sustain Devel*, 2020: 1-11.
- Khan SAR. 2019. The role of renewable energy, public health expenditure, logistics and environmental performance in economic growth: an evidence from structural equation modelling. *Urban Stud Plan* (preprint). <https://doi.org/10.20944/preprints201901.0102.v1>
- Khanolkar V, Khan SA, Gamba M. 2016. An insight on health care expenditure. URL: <https://www.usi.edu/media/3654761/Insight-on-Health-Care-1.pdf> (accessed date: May 12, 2024).
- Kızılkın Ö. 2023. The impact of renewable energy consumption on unemployment and CO₂ emission: The case of OECD countries. *MSC Thesis, Siirt Univerity, Institute of Social Sciences, Siirt, Türkiye*, pp: 111.
- Meçik O, Koyuncu T. 2020. Türkiye’de göç ve ekonomik büyüme ilişkisi: todayamamoto nedensellik testi. *İnsan Toplum Bil Araş Derg*, 9(3): 2618-2635.
- Mehmood U, Agyekum EB, Kamel S, Shahinzadeh H, Moshayedi AJ. 2022. Exploring the rolesof renewable energy, educationspending, and CO₂ emissionstowards health spending in south Asian countries. *Sustainability*, 14: 3549. <https://doi.org/10.3390/su14063549>
- Mutlu A, Işık A. 2012. Sağlık ekonomisine giriş. *Ekin Basım Yayın Dağıtım, Bursa, Türkiye*, pp: 372.
- Narayan PK, Narayan S. 2008. Does environmental quality influence health expenditures? Empirical evidence from a panel of selected OECD countries. *Ecol Econ*, 65(2): 367-374.
- Nawab T, Muneza C, Afghan M. 2021. Impact of renewable energy consumption and health expenditure on air pollutants: Implications for sustainable development in Asian countries. *IRASD J Ener Environ*, 2(2): 78-89. <https://doi.org/10.52131/jee.2021.0202.0019>
- Okur MG, Çiçek A. 2023. Türkiye’de kırmızı et fiyatları ile besiyemi fiyatları arasındaki nedensellik ilişkisinin Todayamamoto testi ile belirlenmesi. *ÇOMÜ Zir Fak Derg*, 11(2): 368-376.
- Öndes H. 2019. Yenilenebilir enerji tüketimi ve sağlık harcamaları karbondioksit emisyonunu azaltır mı?. *International Conference on Business and Organization Research Izmir*. September 4-7, İzmir, Türkiye.
- Owusu PA, Asumadu-Sarkodie S. 2016. A review of renewable energy sources, sustainability issues and climate change mitigation. *Cogent Eng*, 3(1): 1-14.
- Özkurt İC. 2024. Türkiye’de inovasyon faaliyetleri ve ekonomik büyüme ilişkisi: nedensellik analizi, *Afyon Kocatepe Üniv Sos Bil Derg*, 26(1): 164-176.
- Pata UK. 2021. Do renewable energy and health expenditures improve load capacity factor in the usa and japan? a new approach to environmental issues. *Eur J Health Econ*, 22: 1427-1439. <https://doi.org/10.1007/s10198-021-01321-0>
- Zaidi S, Saidi K. 2018. Environmental pollution, health expenditure and economic growth and in the sub-saharan africa countries: panel ARDL approach. *Sustain Cities Society*, 41: 833-840.
- Shahzad K, Jianqiu Z, Hashim M, Nazam M, Wang L. 2020. Impact of using information and communication technology and renewable energy on health expenditure: A case study from Pakistan. *Energy*, 204: 117956.
- Tarı R. 2015. *Ekonometri*. Umuttepe Yayınları, Kocaeli, Türkiye, pp: 534.
- Toda HY, Yamamoto T. 1995. Statistical inference in vector autoregressions with possibly integrated process. *J Economet*, 66(1- 2): 225-250.
- Triki R, Kahouli B, Tissaoui K, Thili H. 2023. Assessing the link between environmental quality, green finance, health expenditure, renewable energy, and technology innovation. *Sustainability*, 15(5): 4286.
- Ullah I, Rehman A, Khan FU, Shah MH, Khan F. 2019. Nexus between trade, CO₂ emissions, renewable energy, and health expenditure in Pakistan. *Int J Health Plan Manag*, 35(4): 818-831. <https://doi.org/10.1002/hpm.2912>
- Yavuz NC, Yılcı V, Öztürk ZA. 2013. Is health care a luxury or a necessity or both? Evidence from Turkey. *Eur J Health Econ*, 14(1): 5-10. <https://doi.org/10.1007/s10198-011-0339-6>
- Yazdi SK, Khanalizadeh B. 2017. Air pollution, economic growth and health care expenditure. *Econ Res Istrazivanja*, 30(1): 1181-1190.

Open Access Journal
e-ISSN: 2618 – 6640

Araştırma Makalesi (Research Article)

Cilt 8 - Sayı 1: 35-44 / Ocak 2025
(Volume 8 - Issue 1: 35-44 / January 2025)

SERAMİK SOFRA EŞYALARINDA SAVAŞ, ŞİDDET VE GÖÇ İMGELERİNİN GÖRSEL TEMSİLİ: BİR UYGULAMA ÖNERİSİ

Fevziye YELMEN^{1*}, Burak YAVUZYILMAZ¹

¹Ordu University, Faculty of Fine Arts, 52200, Ordu, Türkiye

Özet: İnsanlık, başlangıcından bu yana çeşitli iletişim biçimleri geliştirerek varlığının kanıtını sözcükler, şekiller, biçimler, sesler, hareketler ve daha birçok yolla oluşturmuştur. Sanat da bu iletişim biçimlerine yeni yönelimler ve dokunuşlar getirerek kendine, hem bu gelişim süresinden etkilenen hem de onu etkileyen bir rol edinmiştir. Sanat tarihinin insanlık ile olan ilişkisi bu bağlamda önemli bir yer tutmaktadır. Çağlar boyunca süren etkileşim, sanatçıların estetik kaygıları ile de şekillenmiş, evrilmiş ve değişime uğramıştır. Bazen öz'ün aktarılmasındaki biçimsel kurguların karmaşıklığı ve soyutluğu, sürecin anlam boyutunu izleyici açısından zorlaştırmış; bazen de sadelik ve yalınlık, bu aktarımı kolaylaştırmıştır. Sanat yapıtlarında yer alan biçimsel unsurlar, sanatçıların ifade etmeyi amaçladıkları fikirlerin anlaşılabilirliği için önem taşımaktadır. Özellikle 20. yüzyıl ortalarından itibaren gelişen ve güçlenen soyut sanat akımları, sanatçıların kişisel estetik anlayışlarını ifade etmeleri için yeni olanaklar sunmuştur. Bu çalışma, savaş, şiddet ve göç gibi evrensel ve güncel temaların seramik sofa eşyaları aracılığıyla sanatsal bir ifadeye dönüştürülmesini incelemektedir. Bir uygulama önerisi olarak tasarlanan bu çalışmada, düz tabak, çukur tabak, kase, fincan ve fincan altlığından oluşan bir koleksiyon tasarlanmıştır. Her bir parça, biçimsel özellikleri, yüzey işlemleri ve sembolik anlamlarıyla söz konusu kavramların çok boyutlu yapısını ve insan yaşamı üzerindeki derin etkilerini resim sanatı aracılığıyla yansıtmayı amaçlamaktadır. Ortaya çıkan eserler, sanatın toplumsal sorunlara dair farkındalık yaratma ve insan deneyimini yansıtmaya potansiyelini ortaya koyarken, aynı zamanda seramik sofa eşyaları aracılığıyla izleyiciyi/tüketiciyi küresel sorunlar karşısında daha duyarlı ve sorumlu bir tutum geliştirmeye teşvik etmeyi hedeflemektedir.

Anahtar kelimeler: Seramik, Sofa Eşyası, Savaş, Göç, Şiddet

Visual Representation of Images of War, Violence and Migration on Ceramic Tableware: An Application

Proposal

Abstract: Humanity has developed various forms of communication from its beginning to the present and has created evidence of its existence through words, shapes, forms, sounds, movements and many other ways. Art has also brought new directions and touches to these forms of communication and, on the other hand, has acquired a role that is both affected by this development process and affects it. The relationship that art history has established with humanity has an important place in this context. The interaction that has continued throughout the ages has also been shaped, evolved and changed by the aesthetic concerns of the artists. Sometimes, the complexity and abstractness of the formal constructions in conveying the essence have made the meaningful dimension of the process difficult for the viewer. Sometimes, simplicity and plainness have facilitated this transmission. The formal elements in works of art are important in terms of understanding the ideas that the artists aim to express. Abstract art movements, which have developed and strengthened especially since the mid-20th century, have offered new opportunities for artists to express their personal aesthetic understanding. This article examines the transformation of universal and current themes such as war, violence and migration into an artistic expression through ceramic tableware. In the application designed for the article, a collection consisting of flat plates, deep plates, bowls, cups and saucers was designed. Each piece aims to reflect the multidimensional structure of the concepts in question and their deep effects on human life through painting with its formal features, surface treatments and symbolic meanings. The resulting works reveal the potential of art to create awareness of social problems and reflect human experience, while also aiming to encourage the viewer/consumer to develop a more sensitive and responsible attitude towards global problems through ceramic tableware.

Keywords: Ceramics, Tableware, War, Migration, Violence

*Sorumlu yazar (Corresponding author): Ordu University, Faculty of Fine Arts, 52200, Ordu, Türkiye

E mail: fevziyeyelmen@gmail.com (F. YELMEN)

Fevziye YELMEN <https://orcid.org/0000-0003-1108-146X>

Burak YAVUZYILMAZ <https://orcid.org/0000-0001-8917-9438>

Gönderi: 13 Aralık 2024

Kabul: 08 Ocak 2025

Yayınlanma: 15 Ocak 2025

Received: December 13, 2024

Accepted: January 08, 2025

Published: January 15, 2025

Cite as: Yelmen F, Yavuzylmaz B. 2025. Visual representation of images of war, violence and migration on ceramic tableware: An application proposal. BSJ Pub Soc Sci, 8(1): 35-44.

1. Giriş

Anlamların biçimde somutlaşması fikri, sanatçının yaratım sürecindeki öznel tutumunu ön plana çıkarmıştır. Bu süreç içerisinde, sanatın "işlevselliği" konusu da tartışılmaya başlamış; sanatın özerkliği ve herhangi bir amaç ve araç olarak kullanılması sorunu gündeme

gelmiştir. Bu anlamda empresyonizm akımı, söz konusu sorunun kökenine dair önemli bir dönemi temsil etmektedir. Tunalı (2008) empresyonizmin, dünyayı, doğayı yeni görme tarzı olduğunu ve bu tarzın, alışılmış (konventionel) görüş tarzının karşısına, birtakım indirgemeler ile çıkararak yeni bir doğa anlayışını

gerçekleştirdiğini ifade etmiştir.

Harrison ve Wood (2008); Clement Greenberg'in, resmin aracını oluşturan sınırlılıklar olan yassı yüzeyin, tuvalin biçiminin, boyanın özelliklerinin, eski ustalarca ancak örtük ya da dolaylı bir şekilde dile getirilebilecek olumsuz etkenler olarak görüldüğünü, modernist resimle birlikteyse aynı sınırlılıkların, açıkça kabul edilmesi gereken olumlu etkenler olarak görülmeye başlandığını ifade ettiğini aktarmışlardır. Greenberg'in yaklaşımı, sanatın geleneksel tanımlarını ve işlevlerini sorgulamaktadır. Buna göre sanat eseri, artık güzel olması veya belirli bir beceriyi sergilemesi gereken bir nesne olmaktan çıkmış, bir düşünceyi, bir eleştiriyi veya bir kavramı iletmek için kullanılan bir araç haline gelmiştir. Bu durum, sanatın tanımını genişletmiş ve sanatçıya daha fazla özgürlük sağlamıştır. Artık herhangi bir malzeme veya teknik kullanmak zorunda olmayan sanatçı, fikrini en etkili şekilde ilemesini sağlayacak yöntemi seçmekte özgürdür. Bu özgürlük, aynı zamanda sanatın toplumsal ve politik eleştiri için kullanılmasının önünü açmıştır.

2. Güncel Bir Sorun Olarak Savaş, Şiddet ve Göç

Dünyanın giderek küreselleştiği 21. yüzyılda; savaş, şiddet ve göç, insanlık için derin ve çok boyutlu krizler oluşturan, birbiriyle yakından ilişkili ve çözümü zor sorunlarla öne çıkmaktadır. İnsanlığın ortak paydada buluşması bağlamında teknolojik gelişmelerin ve küreselleşmenin sunduğu fırsatlara rağmen, uluslararası çatışmalar, etnik ve dini gerilimler, siyasi istikrarsızlık ve ekonomik eşitsizlikler, milyonlarca insanın yerinden edilmesine, yaşamlarının altüst olmasına ve küresel barış ile güvenliğin tehlikeye girmesine neden olmaktadır. Savaş, yıkım ve can kaybının yanı sıra, şiddetin yaygınlaşması, temel insan haklarının ihlali ve toplumsal travmalar gibi bir dizi olumsuz sonucu da beraberinde getirmektedir. Şiddet, savaşın bir sonucu olabileceği gibi, toplumsal eşitsizlik, ayrımcılık ve siyasi baskı gibi faktörlerin de bir tezahürü olarak ortaya çıkabilmektedir. Göç ise, çoğunlukla savaş ve şiddetin doğrudan bir sonucu olmakla birlikte, ekonomik sıkıntılar, çevresel felaketler ve siyasi zulüm gibi nedenlerle de meydana gelebilmektedir.

Savaş, tarihte insanların çatışma ve şiddet yoluyla çözüm bulmaya çalıştığı karmaşık bir olgudur. Çeşitli nedenlerle ortaya çıkan ve genellikle siyasi, ekonomik veya toplumsal çatışmalardan kaynaklanan savaşlar, ciddi insan hakları ihlallerine ve yıkıcı sonuçlara yol açabilir. Ayrıca, savaşlar uluslararası ilişkilerde güç dengeleri ve stratejik çıkarlar üzerinde de derin etkilere sahiptir. Bu nedenle, savaşın kökenlerini ve sonuçlarını anlamak, uluslararası toplumun karşı karşıya olduğu zorlu bir görevdir. Bu karmaşık olguyu analiz etmek, hem tarihçiler hem de politika yapımcılar için hayati öneme sahip bir konudur.

Ozankaya (1984) savaş, başka toplumları, kümeleri

sömürmek için ya da onların sömürsünden kurtulmak için insan toplumlarının, kümelerinin giriştikleri silahlı kavga olarak ifade etmiştir. Ülken (1969) ise; savaşın ilkel toplumlar arasında aslı hal olduğunu, ancak evlenme, sözleşmeler gibi olağanüstü vesilelerle savaşa son verilebileceğini ve bu sözleşmeleri iki taraftan birinin küçük bir sebeple bozması üzerine savaşın yeniden başlayacağını belirtmiştir. Özellikle Hilmi Ziya Ülken'in savaş tanımının tarihsel bir içeriğe sahip olduğu düşünülebilir, çünkü evlilik sayesinde kurulan kan bağına dayalı olmayan bir akrabalık ilişkisi savaşı değil barışı gerektirir ve dünya tarihinde bu durumun örneğine rastlanmaktadır. Ancak bu durum, yalnızca yakın tarihi ilgilendiren bir tanıma işaret etmemektedir. Örneğin Glover (2003), barbarlığın yirminci yüzyıla has olduğu kanısının bir söylenti olduğunu, insanlık tarihinin tümünde savaşların, katliamların, her türlü işkence ve zalimliğin yaşandığını söylemiştir. Öte yandan Malinowski (1992), çoğu çağdaş antropologun, savaşın hiç de ilklardan gelmediği ve hiç de biyolojik temelli olmadığı, tam tersine insani gelişme içinde bir hayli geç ortaya çıktığı, yalnızca çok sınırlı bir ihtiyaç çevresini doyurduğu ve gelişmenin belli bir evresine özgü olduğunu düşündüğünü beyan etmiştir. Kökeni ilklara veya modern zamanlara ait olsa da, savaş insanlık tarihinde kendine mutlaka yer bulmuştur. Nitekim Lefebvre (2007), insanların yazgısının, gündelik olmayan bir dünya olan savaşta belirlendiğini yazmıştır. Buna rağmen savaşın dehşetinin büyüklüğünün, onun devletlerarasında gerçekleşip gerçekleşmediğiyle saptanabileceğinin unutulmaması yerinde olacaktır. Vahip (2014)'in devlet savaşla kurulduğunu, kazanılmış savaşı kurumsal olarak sürdürdüğünü, sistemleştirdiğini ve böylece savaşın devletleştirdiğini ifade etmiş olması, bu düşünceyi desteklemektedir. Durumu vahim hale getirebilecek olan düşünce ise, devletlerarasındaki ilişkinin birtakım değerler üzerinden devam etme ihtimalinin bulunmasıdır. Buna göre, "Devletlerarasında egemen olan ilişkiler hak, adalet gibi yüksek değerler tarafından değil de ilgi, çıkar, güç politikasına dayanan faktörlerle ekonomik çıkarlar gibi araç değerler tarafından yönetildikçe, çatışmasız, savaşırsız bir durumun gerçekleşmesine olanak yoktur" (Mengüşoğlu, 2015). Böylelikle, savaşın sebeplerinin ve son bulmasının insani değerler bakımından devletler düzeyinde idealize edilmesine göre belirlendiği anlaşılmaktadır.

Savaşın fiiliyatta gerçekleşme ihtimali de, insanlar üzerinde en az savaş kadar etkili olabilir. Bu anlamda örneğin, "genellikle savaş fotoğraflarının amacının kaygı uyandırmak olduğu varsayılmıştır" (Berger, 2018). Sanatın, savaşa dair kaygı oluşturma özelliği olmakla birlikte savaşın olumsuz etkilerinden uzaklaştırma özelliği de bulunmaktadır. Örneğin "17. yüzyıl Fransa'sının pastoral romanı, yorgun bir çağın edebiyatıdır. İç savaşlardan bitkin duruma gelen toplum, savaşın yorgunluğunu âşık çobanların güzel ve dokunaklı konuşmalarını okuyarak unutuyordu" (Hauser, 1984). Özetle, "bütün somut olaylara daha derinlemesine bir

bakış gösterecektir ki, güç araçlarıyla, ekonomik saldırıyla ve propagandayla yürütülen bir kavgayı ifade eden savaş; baskı aracı olarak ancak insan varoluşunun biyolojik düzeyine indiği zaman etkili olur” (Malinowski, 1992).

Şiddet kavramına dair uzlaşılmış bir tanım bulunmamakla birlikte, kelimenin çağrıştırdığı durumlara örnek olarak kasıtlı olarak başkalarına zarar vermek ya da o yönde tehditlerde bulunmak verilebilir. Örneğin Carl von Clausewitz’e (1982) göre savaş, muhaliflerimizi zor yoluyla bizim istediğimizi yapmaya mecbur bırakmayı hedefleyen şiddet içeren bir eylemdir. Şiddet; fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel gibi çeşitli formlarda ortaya çıkabilir ve bireyler, gruplar, topluluklar ve kurumlar tarafından uygulanabilir. Bunların içinde kadına yönelik şiddet ise dünyada en yaygın görülen insan hakları ihlali türlerinden biri olarak kabul edilmektedir (Keleşoğlu ve Esen, 2020). Öte yandan şiddetin belli bağlamlarda muğlak bir içeriğe sahip olabileceği de göz önünde bulundurulmalıdır. Buna göre; “insan gövdesine zarar vermeye yönelik, kültürel olarak meşru görülmemeyen davranışlar şiddet kavramı içinde incelenir. Şiddetin varlığını belirleyen kültürel kabullerdir; bir kültüre göre şiddet olarak görülen bir uygulama, başka kültürde gelenekselliğin veya adaletin gereği olabilir” (Aydın ve Emiroğlu, 2003). Bunun yanı sıra, şiddetin faili de içinde bulunduğu durumun temsil ettiği role göre haklı veya haksız olarak değerlendirilebilir. Örneğin; dışsal bir zorlama ve tahakküm ilişkisinin ikiyüzlü belirtisi olarak değerlendirildiğinde tahakkümcü ve zorlayıcı veçhesiyle saf olumsuzluk olarak kabul edilen şiddet, bir güç kendi hakkını ileri sürdüğünde ve kendi varlık nedenlerine tabi kılma iddiasında olan diğer güçler karşısında elinden geleni yapmaya kalktığında isyan ve ayaklanma veçhesiyle olumlu güce dönüşmüş olur (Colson, 2011). Colson’un ifadesi daha toplumsal bir içeriği ifade ediyor dair olsa da, meseleyi yalnızca bu yönüyle ele almak yeterli değildir. Nitekim Anneke Smelik (2008); cinsel şiddetin, kadınlar üzerinde hayat boyu silinmeyen izler bırakan travmatik bir deneyim olarak temsil edildiğini, hem savaş hem de sömürge durumlarında tecavüz olaylarının meydana geldiğini, çünkü tecavüzün makro-iktidar ilişkilerinin mikro yansıması olduğunu ve bu nedenle öznelliği farklı düzeylerde etkilediğini belirtmiştir. Smelik’in görüşlerinden hareketle, karmaşık ve çok yönlü bir fenomen olduğu anlaşılan cinsel şiddetin bireysel, toplumsal ve politik boyutlarıyla ele alınması gerektiği söylenebilir. Cinsellik bağlamında Lacan (1994) ise; insan cinselliğinin görüldüğü her yerde utancın, küçük düşmenin, sevgiyi kaybetme korkularının, bilinçdışı suçluluk duygularının, cezalandırılma korkusunun ve arzusunun, pişmanlık, kaygı, sıkıntı, bağımlılık isteği ve korkusuna dair ikilemin, kadiri mutlaklık iddiasının ve muhtaç olma çelişkisinin, haset, rekabet, hüsrana, ruhi çöküntü, şiddet ve hatta bilinçdışı adam öldürme arzularının istekleri ile eşleşmiş olarak ortaya çıktığından bahsetmiştir. Bu anlamda şiddet ve

cinsellik arasında güçlü bir ilişkinin bulunduğu görülmektedir. Öte yandan, şiddetin ölçüsü ve süresi de onun etkilerini değerlendirmek veya yorumlamak konusunda önem taşımaktadır. Berger’in (2018), hiçbir şiddetin, emperyalist ülkelerin dünyanın büyük kesimine uyguladığı ölçüde yoğun, o ölçüde yaygın, o ölçüde uzun süreli olmadığını, bu bakımdan Vietnam savaşının, bu şiddete karşı direnen ve bağımsızlıklarını ilan eden bütünleşmiş bir halk örneğini yok etmek için yürütüldüğünü beyan etmiş olması, şiddetin bir derecelendirme kapsamında değerlendirilebileceğini doğrulamış olmaktadır.

Göç, insanların veya grupların genellikle ekonomik, sosyal, politik veya çevresel nedenlerle bir yerden başka bir yere kalıcı veya geçici olarak yerleşmesini ifade eden karmaşık bir sosyal olgudur. Kentbilim açısından “genellikle yerleşmek amacıyla, bir yerleşim yerinden bir başka yerleşim yerine, bir ülkeden bir başka ülkeye gitme eylemi” olarak tanımlanmıştır (Keleş, 1980). Benzer biçimde göç, küçük çapta ve bir memleket içinde veya memleketler arasında olunca migration, büyük çapta ve tam memleket değiştirme şeklini alınca Exode” adını almaktadır (Ülken, 1969). Marshall (1999) ise, göçün (az veya çok) bireylerin ya da grupların sembolik veya siyasal sınırların ötesine, yeni yerleşim alanlarına ve toplumlara doğru kalıcı hareketini içerdiğini belirtmiştir. Açıklamalardan anlaşıldığı üzere, söz konusu tanımlar bir genellemeyle ve belirlenmiş bir amaçla ifade edilerek sınırlandırılmıştır, ancak elbette göçün bilhassa sebeplerini yalnızca bir yere yerleşmek amacıyla gerçekleştirilen bir hareketlilik olarak değerlendirmemek gerekir. Bu amacın yanı sıra, belki de daha fazla “Savaşlar, fetihler, kıtlık, büyük salgınlar, önemli iklim değişiklikleri, ideolojik baskılar, tehcir, transhümanizm, avcılık, toplayıcılık, göçebe çobanlık, kentleşme, işsizlik gibi etkenler göçe neden olurlar” (Emiroğlu ve Aydın, 2003).

3. Sanat Bağlamında Savaş, Şiddet ve Göç

Sanat; tarih boyunca savaş, şiddet ve göç deneyimini yansıtmak, anlamlandırmak ve eleştirmek için güçlü bir ifade aracı olmuştur. Savaş, şiddet ve göç temalı sanat eserleri, söz konusu durumları yaşayan insanların karşılaştığı zorlukları, umutlarını, kayıplarını ve kültürel dönüşümlerini görünür kılarak izleyiciyi empati kurmaya ve konuyu daha derinlemesine düşünmeye teşvik etmiştir. Söz konusu üç kavram, kimi zaman doğrudan kimi zaman dolaylı biçimde birbirleriyle ilişkili oldukları için, sanat tarihi bağlamındaki örnekleri de salt bir tek kavram üzerinden ele alınmamıştır. Örneğin, Rubens’in 1618 tarihli “Decius Mus’un Ölümü” isimli eserinde mitolojik bir savaş ve ölüm sahnesi tasvir edilmektedir (Şekil 1). Savaşın beraberinde getirdiği ölüm ve yaralanmaları içeren şiddet, resimde tasvir edilen olayın kavramsal temsillerini de üstlenmektedir.

Buna göre, “Decius Mus düşman mızrağının göğsüne saplandığı anda, üzerindeki gökyüzünün, sanki yaptığı bu fedakârlığı takdir edercesine açılıp aydınlandığını

görmektedir” (Kellehear, 2015). Dolayısıyla savaş ve şiddet sahnelerinin, ulvi duyguları da gösterebilmek imkanı kimi zaman daha belirgin hale gelebilmektedir.

Şekil 1. Peter Paul Rubens, Decius Mus'un Ölümü, 1618.

Şekil 2. Edouard Manet, İmparator Maximilien'in İdamı, 1868-69.

Benzer biçimde Manet'nin 1868-69 tarihine uzanan, İmparator Maximilien'in İdamı” isimli eserinde de savaşın bütüncül bir sahne içinde değil de şiddet anının apaçık bir tasviri görülmektedir (Şekil 2). Benzer bir sahneye Goya'nın “3 Mayıs 1808” isimli tablosunda da rastlanır, ancak “Manet'nin tablosu Goya'nın dramatikliği ve merhametinden mahrumdur” (Şekil 3).

Öte yandan savaşın ve şiddetin tasviri her zaman bu kadar açık seçik ifade edilmemiştir. Kimi zaman simgesel ifadelerin yoğunlukla kullanıldığı daha örtük anlamların tuvale aktarıldığı da görülmüştür. Pablo Picasso'nun 1937 tarihli “Guernica” isimli tablosu bahsi geçen simgesel anlatıma bir örnektir (Şekil 4).

Eserde, birbirinden bağımsız gibi görünen çeşitli parçalar yer almaktadır. Sanatçının tabloda kullandığı imgelerin pek çoğunun, kendisi için kişisel bir anlamı bulunmaktadır ki bunlar, örneğin boğa, yaralı at -Picasso için daima kadını simgeleyen bir unsurdur-, düşmüş savaşçı, ağlayan kadındır (Boeck ve Sabartes, 1955). “Annelerin acılı başları ve gaddarca yaralanan bedenlerin

ve ellerin aldığı biçimler ise, bu korkunç ve uyarıcı olayın etkisi altında bilinçaltından kendiliğinden kopup gelmiştir”.

Şekil 3. Francisco Goya, 3 Mayıs 1808, 1814.

Şekil 4. Pablo Picasso, Guernica, 1937.

Şekil 5. Georgia O'Keeffe, Siyah İris, 1926.

Şiddetin oldukça öznel ve metaforik bir duyumsaması, Georgia O'Keeffe'nin 1926 tarihli “Siyah İris” isimli çalışmasında ortaya çıkmaktadır (Şekil 5). Cansu Çelebi Erol (2016), hayatının bir döneminde maruz kaldığı

simgesel şiddetin neden olduğu travmayı tüm yaşamı boyunca hisseden ve çalışmalarına plastik ifade yoluyla aktaran Georgia O'Keeffe'nin imge olarak, kadın bedeni ile özdeşleştirdiği, zumlanmış ve detaylandırılmış çiçek görüntülerini kullandığını, bunun yanı sıra çalışmalarını oluşturan duyuşsal altyapının, ilk eşyle olan birlikteliğindeki sorunlar ve bu sorunların sonucu olarak yaşadığı depresyon neticesiyle şekillendiğini ifade etmiştir. Ancak öte yandan sanatçının kendi açıklamaları, bu türden yorumları ciddi biçimde şüpheye düşürecek niteliktedir. O'Keeffe, çiçek serilerine dair yaptığı değerlendirmede onları kelimenin gerçek anlamıyla birer çiçek olarak ele aldığını ve çiçeklerinin cinsel metaforlar olmadığını, söz konusu yorumların eserlere kendi çağrışımlarını uygulayan izleyici tarafından yaratıldığını, kendi çağrışımları olmadığını belirtmiştir (URL1).

Şekil 6. Horace William Petherick, Büyük Göç, Tarihi bilinmiyor.

Savaşın ve şiddetin sebep olduğu göç olgusunun ise, sanat tarihi literatüründe diğer iki kavrama ve temaya kıyasla daha az ele alındığı görülebilir. Göçe dair ifade bakımından açık ve kapalı iki örnek, meselenin savaş ve şiddet örneğindeki biçimini destekler nitelikte olacaktır. Bunlardan ilki, Horace William Petherick'in İngiltere'deki Croydon Müzesi'nde bulunan "Büyük Göç" isimli eseridir (Şekil 6). Petherick'in eserindeki insanların giyim kuşam biçimlerinden, eserin Yahudiler'in büyük göçünü konu edindiği ve bu yönüyle de dini bir bağlamı olduğu düşünülebilir.

Şekil 7. John Watson Nicol, Lochaber No More, 1883. John Watson Nicol'un, "Lochaber No More" isimli

eserinde gemi olduğu anlaşılabilen bir yerde bir adam, bir kadın, bir köpek ve birtakım eşyalar bulunmaktadır (Şekil 7). İskoç tarihinde 1770'ler ile 1850'ler arasında yaklaşık 200.000 kişinin topraklarından zorla çıkarıldığı kötü şöhretli ve acı bir dönem tasvir etmekte resimdeki erkek ve kadın, Kuzey Amerika, Avustralya veya Yeni Zelanda'da yeni bir hayata doğru yola çıkmış bir gemidedir (URL2). Eserde, Petherick'in tablosundaki gibi göçe dair doğrudan bir tasvir bulunmamakla birlikte, göçe dair hüznün, topraklara vedanın -belki de son bir kez daha bakışın- sebep olduğu karamsarlık ve umutsuzluk açık biçimde hissedilmekte ve anlaşılmaktadır.

Tarihinin en eski ve temel sanat formlarından biri olarak kabul edilebilen seramik sanatında, insanlığın kültürel ve teknolojik gelişiminin kayda değer yansımaları bulunabilmektedir. Neolitik Çağ'dan yirmibirinci yüzyıla kadar, seramik yalnızca pratik kap kacak üretiminde kullanılmamış, aynı zamanda sanatsal ifade, ritüelistik uygulamalar ve toplumsal kimliklerin dışavurumunda da önemli bir rol üstlenmiştir. Seramik eserler, arkeolojik araştırmalar için dönemin yaşam biçimleri, inanç sistemleri ve teknolojik becerileri hakkında önemli bilgiler sunarken, aynı eserler söz konusu toplumların estetik anlayışlarının gelişimini ve kültürel etkileşimlerini de ortaya koymaktadır. Toprağın dönüşüme uğrayan niteliği, bir yandan insanın doğaya egemen olma çabası ve yaratıcı potansiyelini sembolize ederken, diğer yandan seramik sanatı bağlamında insan deneyiminin ve kültürel mirasın elle tutulur bir ifadesi olarak tarih boyunca varlığını sürdürmüştür.

Şekil 8. Meidias, Vazo Detayı, M.Ö. yaklaşık 410

Sanat disiplinlerinin birlikteliği de seramik sanatıyla başlamıştır denebilir. Nitekim, ressam Polygnotos'un etkisinin Meidias tarafından yapılmış -hatta belki de resimlenmiş- bir vazoda fark edildiğini ifade etmişlerdir (Şekil 8). Eserde, atlı bir savaş arabasındaki insanlar ellerinde kırbaçlarıyla tasvir edilerek savaşın dinamizmi vazoun yüzeyine yansıtılmıştır.

3.1. Bouke de Vries

1960 yılında Hollanda'da doğan sanatçının ünlü enstalasyonu "Savaş ve Parçalar", 2012'den bu yana Avrupa, Asya ve ABD'de sergilenmekte ve her yeni yineleme, bölgeyi ve tarihini yansıtacak ve iç mekanlarla

etkileşime girecek şekilde ele alınmaktadır (URL3).

Şekil 9. Bouke de Vries, bir evlilik sahnesinden yakın görüntü, 2009.

19. yüzyıl Guandong seramik figürlerine atıfta bulunan bu karışık teknikle üretilmiş eserde, başı gövdesinden ayrılmış bir kadın ve onun katili gibi görünen bir adam görülmektedir (Şekil 9). Kafa her iki gövdenin arasında düşmüştür, adama başsız gövdeye doğru bakmaktadır ve elinde kan izlerinin bulunduğu kılıcını tutmaktadır. Kadın figürün üzerine de kan bulaşmıştır. Eserin isminden hareketle akla gelen durum, bir evlilikteki anlaşmazlığın fiziksel bir şiddete dönüşmüş olmasıdır. Söz konusu durum, O'keeffe'nin yaşadığı psikolojik şiddetle kıyaslanamayacak derecede serttir.

2010 yılına ait Klitemnestra isimli eser, mitolojik bir bağlamda cinayetle sonuçlanan kadına yönelik şiddeti tasvir etmektedir (Şekil 10). Klitemnestra, aşığı Aigisthos'la birlikte kocası Agamemnon'u öldürür, ancak daha sonra oğlu Orestes de annesinin kafasını vücudundan kılıçla ayırır (Graves, 2010). Elbette mitsel anlamda bir ihanet ve intikamı anlatan olay örgüsü, çeşitli ahlaki sorgulamaları da beraberinde getirmektedir.

Savaşa dair en doğrudan tasviri içeren serisi "Savaş ve Parçalar"dır (Şekil 11). "Savaş ve Parçalar" serisinin, Bouke de Vries'in savaşı, kaosu ve saldırganlığı incelemek için mizah ve güzelliği kullanarak, 17. ve 18. yüzyıldaki ziyafet geleneğine çağdaş bir yanıt olduğu söylenmiştir (URL4). Oluşturduğu serilerde kırılmış porselenleri kullanan sanatçı savaşın ve şiddetin yıkıcılığını ve kırıcılığını metaforik bir imgelemlerle ifade etmiştir.

Şekil 10. Bouke de Vries, Klitemnestra, 2010.

Şekil 11. Bouke de Vries, Savaş ve Parçalar, 2012.

3.2. Stephen Dixon

1957 yılında doğan sanatçı, Arts Council tarafından finanse edilen 'Maiolica and Migration' isimli 2020-2022 yılları arasındaki projesiyle, mülteciler ve sığınmacılar sorununu inceleyerek, göçmenlerin Akdeniz'den Avrupa'ya çağdaş yolculuğunu, beyaz kalay sırlı toprak çanak çömleklerin tarihsel 'göçü' ile karşılaştırmıştır. Mültecilerin çatışma ve yerinden edilme kabusu deneyimlerini ve güvenli bir yerde sığınma hayalini temsil eden bir Akdeniz mülteci teknesi şeklini almıştır (Şekil 12) (URL5). Söz konusu proje devam etmektedir. Yeni serisi 'Maiolica and Migration'da, çağdaş göç krizine dikkat çekmek için kalay sırlı seramik kullanan sanatçı; kalay sırlı çanak çömleklerin Kuzey Afrika seramiklerinden İngiliz Delftware'ine (İspanya, Fransa ve Hollanda üzerinden Avrupa'yı kat eden bir etki ve erken modern ticaret yolculuğu) tarihsel göçünü, birçoğu Kuzey

Avrupa'da sığınma aramak için Kuzey Afrika'dan kara ve su yoluyla seyahat eden çağdaş mültecilerin göç modelleriyle paralellik gösterecek biçimde ele almaktadır (URL6).

Şekil 12. Stephen Dixon, Maiolica and Migration, 2021.

4. Uygulamalar

Beş parçalık seride savaş, şiddet ve göç kavramları birbirlerinin içine girecek bir anlam katmanı örüntüsüyle ifade edilmişlerdir. Seri bir yandan gündelik sofa eşyaları olarak tasarlanırken diğer yandan da sergilenmeye elverişli estetik bir ifadeyle desteklenmiştir.

Bir no'lu eserde, dairesel bir yüzeyin üzerinde noktaların ve çizgilerin oluşturduğu bir alan görülmektedir (Şekil 13).

Şekil 13. 1 no'lu Eser, seramik servis tabağı dekor uygulaması.

Yüzeyin birincil ağırlıklı alanı siyah noktalarla doluyken, ikincil alanı olarak mavi/yeşil çizgisel formlar oluşturmaktadır. Eser, siyah noktalı alanın seyircinin bakış yönüne göre referans alındığında sağ tarafında yer almasıyla adeta bir kadın yüzüne dönüşmektedir. Alın, burun, ağız, dudak, çene, boyun ve göğüs anlaşılır biçimde görülmektedir. Buna göre alnın üstünden aşağı doğru yayılan mavi/yeşil çizgilerin de kadın imgesinin saçlarını temsil ettiği söylenebilir. Yüzdeki yüzlerce nokta

çokluğu, başka bir ifadeyle aynı cinsten olan kadın imgesi bağlamında başka kadınları temsil etmektedir. Öte yandan hem saçtaki hem de yüzdeki hem de geriye kalan alanlardaki kırılmaya ve kopmaya uğramış olan parçalı yapılar, kadının maruz kaldığı şiddeti ifade etmektedir. Şiddet, hem fiziksel hem de psikolojik olarak kadının maddi ve manevi varlığını yıpratmakta, dolayısıyla kadın imgesi giderek kaybolmaktadır. Agnes Michaux (1997) Henry de Montherlant'ın 1936 tarihli Genç Kızlar isimli eserinde "Çünkü Tanrı, erkeği kendi şanı için yarattı, kadını ise erkeğin şanı için." şeklinde bir ifade kullandığını belirtmiştir. Bu düşünce de, kadının kimlik ve konum açısından toplum içinde bulunduğu yeri tasvir etmektedir.

Eserin algı boyutunda dehşet verici bir durum söz konusudur. Buna göre, seyircinin bakma edimini tercih etme şekli -saç olarak algılanan alanın seyircinin bakışına göre alta gelecek şekilde konumlandırılarak bakmak-kadın yüzünün ve saçın bir manzara imgesine dönüşmesini sağlayabilmektedir (Şekil 14).

Şekil 14. 1 no'lu Eser, seramik servis tabağı dekor uygulaması, alternatif çözümleme.

Bu durumun dehşet verici olmasının sebebi, şiddetin adeta seyirlik bir manzara resmiyle birlikte sunulabilmesinden ileri gelmektedir. Eser, söz konusu bakış açısıyla savaşın sebep olduğu göç kavramını akla getirmektedir. Siyah noktalardan oluşan alan, bütüncül bir bakış açısıyla deniz yoluyla ulaşılan bir kara parçasını temsil ederken, noktacılar mültecileri temsil etmektedir. Önceki bakış açısında saç temsil eden alanın temsil ettiği deniz, dalgalı yapısıyla göç yolculuğunun zorluğu ve tehlikesini ifade etmektedir. Öyle ki, eserin alt kısmındaki noktalara göre daha irice kalan geometrik formların bir kısmı birlikteliklerini koruyacak biçimde siyah rengi taşımakta, ancak bazıları renk değiştirmekte, içleri boşalmakta ve böylelikle siyah rengi oluşturma anlamında yok olmaktadır, başka bir ifadeyle denizin ürkütücü derinliğinde mülteciler gibi boğulmaktadır.

Şekil 15. 2 no'lu eser, seramik yemek tabağı dekor uygulaması.

2 no'lu eser, genelde şiddeti, özelden kadına yönelik şiddeti çağrıştıracak niteliktedir (Şekil 15). Eser, çukur yemek tabağı formundadır. Tabağın ortasında yer alan noktanın etrafı, kenarlara doğru uzanan ve uçlarında benzer bir noktanın bulunduğu çizgisel formlardan oluşmaktadır. Eser, şiddet bağlamında iki farklı yoruma açıktır: Bunlardan ilki şiddetin başlangıcının bir patlama anına benzemesini temsil eden merkezden yayılmadır. Buna göre şiddet tam olarak tabağın ortasında, başka bir ifadeyle merkezde başlamış ve bununla birlikte onun çevresindeki tüm noktalar ondan süratle uzaklaşmıştır. Şiddete uğrayan pek çok insanın bu durumdan kaçma refleksi, böylelikle temsil edilmiştir.

İkinci yorum ise, hem Georgia O'Keeffe'ye hem de Bouke de Vries'e atıfta bulunacak şekilde şiddeti bir evlilik süreciyle ilişkilendirerek açıklamayı esas almaktadır. Buna göre, tabağın ortasındaki noktacı spermin ulaşacağı yumurtayı hedef olarak göstermektedir. Normal şartlarda oraya ulaşması beklenen sperm, kadına uygulanan şiddetten ötürü oraya ulaşmayı reddetmekte, aksine oradan uzaklaşmaktadır. Aralarındaki şiddetli geçimsizliğe rağmen, çocuğun bir iyileşme vesilesi olarak düşünülmesi, bu eserde adeta kristalize hale gelmektedir. Bu yorumun Georgia O'Keeffe bağlamı ise, tabaktaki desenin bir çiçeğe, çizgilerin de çiçekteki filament ve stamenlere benzemesiyle ilişkilidir. Işıl Vahip'e (2014) göre "savaşta yenilmek hadım edilmektir". Spermilerin merkezden uzaklaşmasıyla, kadına şiddet uygulayan erkeğin de, aslında kadınlara arasındaki anlaşmazlık -savaş da denebilir- sonrasında kadına şiddet uyguladığı için bir bakıma savaş kaybederek hadım edilmiş duruma düşmesini de temsil etmektedir.

Şekil 16. 3 no'lu eser, seramik çorba kasesi dekor uygulaması.

3 no'lu çukur kase, hem şiddete uğrayan farklı sosyo ekonomik ve sosyo kültürel gruplara mensup kadınları temsil etmekte hem de 2 no'lu eserin içine bulunduğu çiçeğin yapısındaki karpeli temsil ederek ikinci yorumu güçlendirmektedir.

Benzer biçimde 4 ve 5 no'lu eserler de birbirlerinin anlamlarını pekiştiren bir yapıda tasarlanmışlardır. Bunlardan 4 no'lu eser kulpsuz bir fincan, 5 no'lu eser ise onun tabağı olarak düşünülmüştür (Şekil 17).

Şekil 17. 4 ve 5 no'lu eser, seramik kulpsuz fincan ve altlığı dekor uygulaması.

Kulpsuz fincanda yüzlerce noktadan oluşan ve başparmakları içe bakacak şekilde parmakları aralık havaya doğru kaldırılmış iki adet el bulunmaktadır. Altlıkta ise yine yüzlerce noktacıdan oluşan sol elin üstten görünüşü bulunmaktadır (Şekil 18).

Vücudun pek çok bölgesinin sembolik anlamları bulunmakla birlikte, ellerin bu denli önemli simgesel bir unsur haline gelmesinde, elbette Pech Merle mağarasındaki tarih öncesi çağlara ait el figürlerinin bulunmasının da etkisi bulunmaktadır. Mağaranın duvarlarında at figürleri de bulunmaktadır.

Şekil 18. 5 no'lu eser, seramik kulpuz fincan altlığı dekor uygulaması.

Mağaradaki eller, duvar boyunca atların enerjisini sürüyormuş gibi görünerek insan, hayvan ve ruh dünyalarının bir tür şamanik geçirgenliğini çağrıştırmakta; aynı zamanda yukarı kaldırılmış belirgin beş parmak da bu eşsiz imgeleri üreten eller gibi ellerin gerçekleştirmesiyle ortaya çıkan insan bilincinin ifade potansiyelini ima etmektedir (Ronnberg ve Martin, 2010). Öte yandan, eserin savaş, şiddet ve göç bağlamındaki karşılığı da yine el imgesi üzerinden kristalize hale gelmektedir. Buna göre, fincandaki eller, masumluğuna rağmen savaşın sebep olduğu göç gibi zor bir süreci yaşamak zorunda kalan çocukların yardıma muhtaç olmalarını simgelemektedir. Her iki el de havaya doğru uzanmaktadır. Fincanı tutan kişi, fincanı yukarı kaldırdığında elleri siyah ellere temas edebilmekte ve böylelikle onlara yardım eli uzatmayı çağrıştırmaya potansiyelini temsil etmektedir. Fincanı tutan kişinin ellere temas etmeden fincanı yukarı kaldırması halindeyse, bu defa kişinin karşısında bulunan her kimse onun söz konusu yardım çağrısına katılmasını hatırlatabilecek bir daveti temsil etmektedir. Fincan altlığındaki tek el ise, fincanın kalkması halinde ortaya çıkarak savaşı, şiddeti, göçü ve dolayısıyla yardım eli uzatmayı bir kez daha akla getirerek, çağrıyı, daveti ve duyarlılığı pekiştirmeyi sağlamayı hedeflemektedir. Daha somut bir ifadeyle, Leppert (2009), Jean-Léon Gérôme'un bilhassa Ortadoğu'daki Avrupa sömürgeciliğinin uyguladığı şiddeti sakladığını, 1867 yılında Cezayir'i kasıp kavuran kıtlık sırasında aç çocuklara -Hristiyan olmaları koşuluyla- gıda teklif eden Fransız Misyonerler Topluluğunun şiddetinin bu duruma bir örnek olduğunu beyan etmiştir. Fincan üzerindeki ellerin bir gıdaya ulaşma çabasına dair yorum, böylelikle daha da güçlenmektedir.

5. Sonuç

Savaş, şiddet ve göç gibi toplumsal ve insani krizler, sanat aracılığıyla görsel algıyı derinden etkileyen ve biçimlendiren güçlü temalar olarak kabul edilmektedirler. Sanat eserleri, bu kavramların çok boyutlu yapısını, insan deneyimi üzerindeki yıkıcı etkilerini ve yol açtığı travmaları görselleştirerek, izleyicide empati, farkındalık ve eleştirel düşünme becerilerini tetikleyebilirler. Çeşitli disiplinlerde üretilen eserler, savaşın yıkıcılığını, şiddetin yarattığı acıyı ve göçün yol açtığı yerinden edilme hissini estetik bir dille ifade ederek, izleyicinin bu küresel sorunlara dair bakış açısını sorgulamasına ve duyarlılığını artırmasına katkı sağlayabilmektedirler. Sanatın dönüştürücü gücü, bu türden toplumsal ve insani krizlerin anlaşılmasında, tartışılmasında ve çözüm yollarının aranmasında önemli bir rol oynamaktadır. Bu uygulama çalışmasında, savaş, şiddet ve göç gibi evrensel ve güncel temalar, seramik sofraya eşyaları aracılığıyla sanatsal bir ifadeye dönüştürülmüştür. Düz tabak, çukur tabak, kase, fincan ve fincan altlığından oluşan bu koleksiyonla, söz konusu kavramların çok boyutlu yapısının ve insan yaşamı üzerindeki derin etkilerinin yansıtılması amaçlanmaktadır. Her bir parça, biçimsel özellikleri, yüzey işlemleri ve sembolik anlamlarıyla, izleyiciyi bu temalar üzerine düşünmeye ve empati kurmaya davet etmektedir. Seramik malzemenin dönüştürücü niteliği, kırılabilirliği ve kalıcılığı, savaşın yıkıcılığı, şiddetin yarattığı travma ve göçün yol açtığı yerinden edilme hissiyle birlikte değerlendirilerek metaforik bir bağlamda ele alınmıştır. Bu çalışma; sanatın toplumsal sorunlara dair farkındalık yaratma ve insan deneyimini yansıtmaya potansiyelini ortaya koyarken, aynı zamanda seramik sofraya eşyaları aracılığıyla izleyiciyi, başka bir ifadeyle tüketiciyi küresel sorunlar karşısında daha duyarlı ve sorumlu bir tutum geliştirmeye teşvik etmektedir.

Katkı Oranı Beyanı

Yazarların katkı yüzdeleri aşağıda verilmiştir. Yazarlar makaleyi incelemiş ve onaylamıştır.

%	F.Y.	B.Y.
K	50	50
T	50	50
Y	50	50
VTI	50	50
VAY	50	50
KT	50	50
YZ	50	50
GR	50	50
PM	50	50

K= kavram, T= tasarım, Y= yönetim, VTI= veri toplama ve/veya işleme, VAY= veri analizi ve/veya yorumlama, KT= kaynak tarama, YZ= Yazım, GR= gönderim ve revizyon, PY= proje yönetimi.

Çatışma Beyanı

Yazar(lar) bu çalışmada hiçbir çıkar ilişkisi olmadığını beyan etmektedirler.

Etik Onay Beyanı

Bu araştırmada hayvanlar ve insanlar üzerinde herhangi bir çalışma yapılmadığı için etik kurul onayı alınmamıştır.

Destek ve Teşekkür Beyanı

Çalışmada herhangi bir dış destek ya da fondan yararlanılmamıştır.

Kaynaklar

- Berger J. 2018. Bir fotoğrafı anlamak. Çev. Beril Eyüboğlu. Metis Yayınları. İstanbul. Türkiye, ss: 32-51.
- Boeck W, Sabartes J. 1955. Picasso. Harry N. Abrams, New York, US, pp: 232.
- Clausewitz CV. 1982. On War. Harmondsworth, Taylor & Francis, New York, US, pp: 101.
- Colson D. 2011. Proudhon'dan Deleuze'e anarşist felsefe sözlüğü. Çeviri: Işık Ergüden. Versus Kitap, İstanbul, Türkiye, ss: 321.
- Direk Z. 2014. Psikanalitik bakış açısıyla aile içi şiddet: Cinsiyetli olmak - Sosyal bilimlere feminist bakışlar. Yapı Kredi Yayınları, İstanbul. Türkiye, ss: 122-124.
- Emiroğlu K, Aydın S. 2003. Antroloji Sözlüğü. Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 765-766.
- Erol CÇ. 2016. Şiddet temalı kadın imgesinin çağdaş sanata yansımaları. İdil Sanat Dil Derg, 5(19): 202.
- Glover J. 2003. İnsanlık yirminci yüzyılın ahlaki tarihi. Çev. S.

- Ayla Okyayuz Yazal. Phoenix Yayınevi, Ankara, Türkiye, ss: 4.
- Graves R. 2010. Yunan mitleri. Çev. Uğur Akpur. Say Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 561-568.
- Harrison C, Wood P. 2011. Modernist resim: Clement Greenberg. Sanat ve kuram 1900-2000 değişen fikirler antolojisi. Çev. Sabri Gürses, Küre Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 818.
- Hauser A. 1984. Sanatın toplumsal tarihi. Çev. Yıldız Gölönü, Remzi Kitabevi, İstanbul, Türkiye, ss: 36.
- Keleş R. 1980. Kentbilim terimleri sözlüğü. Türk Dil Kurumu Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 53.
- Keleşoğlu S, Esen Y. 2020. Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarının kadına yönelik şiddet tutumlarının incelenmesi. Uluslararası Sos Bil Eğit Derg, 6(2): 273.
- Kellehear A. 2015. Ölme üzerine bir inceleme. Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi, İstanbul, Türkiye, ss: 247.
- Lacan J. 1994. Fallus'un anlamı. Afa Yayıncılık, İstanbul, Türkiye, ss: 15.
- Lefebvre H. 2007. Modern dünyada gündelik hayat. Çev. Işın Gürbüz, Metis Yayınları, İstanbul, Türkiye, ss: 19.
- Leppert R. 2009. Sanatta Anlamanın görüntüsü imgelerin toplumsal işlevi. Çev. İsmail Türkmen, Ayrıntı, İstanbul, Türkiye, ss: 321.
- Malinowski B. 1992. Bilimsel bir kültür teorisi, Çev. Saadet Özkal, Kabalcı Yayınevi, İstanbul, Türkiye, ss: 174.
- Marshall G. 1999. Sosyoloji sözlüğü. Çev. Osman Akınhay ve Derya Kömürcü, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 685.
- Mengüşoğlu T. 2015. İnsan felsefesi. Doğu Batı Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 304.
- Michaux A. 1997. Kadın düşmanı sözlük. Çev. Yiğit Bener, Telos Yayıncılık, İstanbul, Türkiye, ss: 211.
- Ozankaya Ö. 1984. Temel toplumbilimleri sözlüğü. Savaş Yayınları, Ankara, Türkiye, ss: 102.
- Ronnberg A, Martin K. 2010. The Book of Symbols. Taschen, Latvia, pp: .380.
- Smelik A. 2008. Feminist sinema ve film teorisi. Çeviri: Deniz Koç. Agora Kitaplığı, İstanbul, Türkiye, ss: 90.
- Tunalı İ. 2008. Felsefenin ışığında modern resimden avangard resme. Remzi Kitabevi, İstanbul, Türkiye, ss: 47.
- URL1: <https://www.georgiaokeeffe.net/black-iris.jsp> (erişim tarihi: 10 Eylül 2024).
- URL2: <https://artuk.org/discover/artworks/lochaber-no-more-218410> (erişim tarihi: 10 Eylül 2024).
- URL3: <https://kristinhjellegjerde.com/artists/43-bouke-de-vries/overview> (erişim tarihi: 10 Eylül 2024).
- URL4: <https://www.creativeboom.com/inspiration/war-pieces-sculptureofthousands-of-fragments-of-porcelain-depict-a-nuclear-explosion/> (erişim tarihi: 10 Eylül 2024).
- URL5: <https://www.messums.org/artists/stephen-dixon/>
- URL6: <https://www.caagallery.org.uk/artists/217-stephen-dixon/works/7-ceramics/4597-stephen-dixon-hope-and-reconstruction-plate-2023/> (erişim tarihi: 10 Eylül 2024).
- Ülken HZ. 1969. Sosyoloji sözlüğü. Milli Eğitim Basımevi, İstanbul, Türkiye, ss: 249-119.